

▼▼ Korte
▼ B. B. B.

18281

18281

18281

18281

▼▼ Korte
▼ B. B. B.

18281

18281

18281

M.M. Kommer
M. Brouwers

Deze reeks omvat de rapporten van door het WODC verricht onderzoek. Opname in de reeks betekent niet dat de inhoud van de rapporten het standpunt van de Minister van Justitie weergeeft.

W

wetenschappelijk

O

onderzoek- en

D

documentatie

C

centrum

Vrijheid in gevangenschap

Een inventarisatie in de inrichtingen met een half-open regiem

U.S. Department of Justice
National Institute of Justice

104281

This document has been reproduced exactly as received from the person or organization originating it. Points of view or opinions stated in this document are those of the authors and do not necessarily represent the official position or policies of the National Institute of Justice.

Permission to reproduce this copyrighted material has been granted by

Ministerie van Justitie

to the National Criminal Justice Reference Service (NCJRS).

Further reproduction outside of the NCJRS system requires permission of the copyright owner.

Ministerie van
Justitie
1986

st

Staatsuitgeverij
's-Gravenhage

71

Voorwoord

Het onderzoek waarvan hier verslag wordt gedaan maakt deel uit van een serie inventariserende onderzoeken die het WODC uitvoert in verschillende typen penitentiaire inrichtingen. In 1982 werd gerapporteerd over de bevolking van de inrichtingen voor langgestraften; in het onderzoekprogramma voor 1986 zijn dergelijke onderzoeken voorgesteld voor de penitentiaire inrichtingen voor vrouwen en de TBR-inrichtingen. Bedoeling van deze onderzoeken is een overzicht te krijgen van de samenstelling van de inrichtingsbevolking, en de problemen die de inrichtingen met die bevolking ondervinden.

Kort na de aanvang van dit onderzoek werd een ambtelijke werkgroep in het leven geroepen die zich in bredere zin over de problematiek rond de meldingsinrichtingen diende te buigen, waarbij met name gedacht werd aan de teruglopende opkomstpercentages, de grote voorraad te executeren vonnissen (in bepaalde categorieën) en de veranderde samenstelling van de bevolking. De onderzoeker heeft in deze werkgroep geparticipeerd, en er de hier gepresenteerde onderzoekresultaten reeds in een vroeg stadium ingebracht. Als gevolg van deze participatie is het oorspronkelijke doel van het onderzoek enigszins uitgebreid: er is behalve aan de probleemcategorieën in de bevolking ook aandacht besteed aan problemen van meer organisatorische aard.

Het onderzoek had niet uitgevoerd kunnen worden zonder de medewerking en de — tijdens de gesprekken naar aanleiding van de tussenrapportage gebleken — kritische zin van directies, executief personeel en medewerkers van de medische diensten. Hen zeggen wij bij deze graag dank. Dat geldt ook Nicolet van Peer en Gonda Nienaber, die in het kader van hun MEAO-stage een aanzienlijke bijdrage leverden aan de materiaalverzameling. Marian van der Leden is erin geslaagd zichzelf weer te overtreffen in de wijze waarop zij het typewerk verzorgd heeft; Marianne Sampiemon heeft de voorlaatste loodjes aanmerkelijk lichter gemaakt. Dank.

Inhoudsopgave

1	Samenvatting	1
2	Inleiding	7
2.1	Achtergrond van het onderzoek	7
2.2	Doel van het onderzoek	8
2.3	Opzet en uitvoering	9
2.3.1	De inrichtingen	9
2.3.2	Methode van dataverzameling	9
2.3.3	Analyse	10
2.4	De gegevensverzameling in de praktijk	11
2.4.1	Vragenlijsten	11
2.4.2	Gesprekken	13
2.5	Indeling van het rapport	14
3	De inrichtingen	15
3.1	Regiem en bestemming	15
3.2	De inrichtingen afzonderlijk beschouwd	16
3.2.1	Doetinchem "PVI Nederheide"	16
3.2.2	Zeeland "De Corridor"	16
3.2.3	Vught "Nieuw Vosseveld"	17
3.2.4	Sevenum "Ter Peel"	18
3.2.5	Hoorn "Oostereiland"	18
3.2.6	Grave "De Raam"	18
3.2.7	"Bankenbosch"	19
3.2.8	"Nieuw Bergveen"	19
4	De bevolking	21
4.1	Demografische gegevens	21
4.2	Strafrechtelijke gegevens	22
4.3	Penitentiaire gegevens	26
4.4	Samenvatting	30
5	Probleemveld: drugs en alcohol	33
5.1	Omvang	33
5.1.1	Drugs	33
5.1.2	Alcohol	35
5.2	Druggebruik en -verslaving als probleem	36
5.3	Alcoholgebruik en -verslaving als probleem	38
5.4	Beleid	38
5.4.1	Medische diensten	39
5.4.2	Opsporings- en sanctiebeleid	39
5.4.3	Wensen en ideeën	40
6	Probleemveld: geschiktheid en detentiebeleving	41
6.1	Geschiktheid	41
6.1.1	Lichamelijke en psychische afwijkingen	42

NGJRS

OCT 17 1986

ACQUISITIONS

6.1.2	Analfabetisme	43
6.1.3	Allochtonen	44
6.1.4	Agressie	45
6.1.5	Veranderde bevolking	46
6.2	Detentiebeleving	47
6.2.1	Privacy en bewegingsvrijheid	47
6.2.2	Relatie met buiten	48
6.2.3	Het programma	49
6.3	Weekendverlof en onttrekking aan detentie	49
7	Probleemveld: organisatie en middelen	53
7.1	Capaciteitsbenutting	53
7.2	Personeel	54
7.3	Sanctiemogelijkheden	55
7.4	Gebouw	55
8	Discussie	57
8.1	De bevolking	57
8.2	De inrichting	59
8.3	Selectie	61
	Bijlage 1 Samenstelling Begeleidingscommissie	63

1 Samenvatting

In mei en juni 1984 is door het WODC een inventarisatie-onderzoek uitgevoerd in 7 Nederlandse gevangenissen met (deels) een half-open regime: "Nieuw Vosseveld" te Vught (de paviljoens Aa/Amer en Dieze/Dintel), "PTK de Corridor" te Zeeland (N.Br.), "De Raam" te Grave, "Ter Peël" te Sevenum, "PVI Nederheide" te Doetinchem, "Oostereiland" te Hoorn en "Bankenbosch" en "Nieuw Bergveen" te Veenhuizen¹⁾. Doel van het onderzoek was inzicht te verkrijgen in de samenstelling van de bevolking van deze inrichtingen, en dan vooral in de aard en omvang van mogelijke probleemcategorieën. Het onderzoek sluit hiermee aan op een eerdere, soortgelijke, inventarisatie in de inrichtingen voor langgestraften.

De gegevensverzameling vond plaats met gebruikmaking van een aantal bronnen. Van alle op een (per inrichting verschillende) peildatum aanwezige gedetineerden (N = 591) werden een aantal gegevens verzameld over de persoon, de huidige detentie en het strafrechtelijk verleden (op basis van de justitiële documentatie). Aan de medische diensten van de inrichtingen werd gevraagd per gedetineerde een vragenlijst in te vullen met betrekking tot medische gegevens, bv. ten aanzien van alcohol- en/of drugverslaving. Het executieve personeel tenslotte werd verzocht vragenlijsten in te vullen ten aanzien van alle gedetineerden die (reeds) tenminste 3 weken in de inrichting verbleven. Deze lijsten bevatten vragen over mogelijk probleemgedrag, en eigenschappen die problemen opleverden. Op basis van dit gecombineerde materiaal is begin 1985 een interimrapport samengesteld dat aan de verschillende inrichtingen is toegezonden. In de zomer van 1985 heeft op basis hiervan in alle inrichtingen een gesprek plaatsgevonden met de directies en (op een enkele uitzondering na) de medische diensten en executief personeel. De hoofdstukken 5 t/m 8, waarin de verschillende probleemvelden behandeld worden c.q. enkele conclusies getrokken worden, zijn grotendeels op deze gesprekken gebaseerd — het kwantitatief materiaal is hierbij vooral als illustratie gebruikt. De belangrijkste reden om in die hoofdstukken vooral het meer kwalitatieve materiaal te gebruiken is de mindere betrouwbaarheid van het kwantitatieve materiaal over deze onderwerpen: enerzijds is dit het gevolg van het kiezen van een peildatum terwijl de bevolking sterk wisselt, anderzijds bestaat ook de indruk dat er op een aantal punten sprake is van interpretatieverschillen (bv. ten aanzien van de vraag of iemand al dan niet verslaafd geacht moest worden). Hoofdstuk 4 daarentegen, waarin een beschrijving van de bevolking gegeven wordt in termen van persoons- en detentiekenmerken alsmede het strafrechtelijk verleden, is wel gebaseerd op het kwantitatieve materiaal, dat immers ten aanzien van deze punten veel harder is. Hoofdstuk 3, de beschrijving van de inrichtingen, berust zowel op schriftelijke informatie als op de gesprekken en eigen waarneming.

1) Het Stafbureau Wetenschappelijke Adviezen van de Directie Gevangeniswezen verrichtte in dezelfde periode een uitgebreid onderzoek in de achtste vergelijkbare inrichting, "Westlinge" te Heerhugowaard.

De inrichtingen met een als half-open te kenschetsen regiem vormen een verre van homogene groep. Gemeen hebben zij echter wel de beperkte tot minimale beveiliging, de algehele gemeenschap, het weekendverlof voor gedetineerden die langer dan 35 dagen in de inrichting moeten verblijven en — in principe — de mogelijkheid dat de arbeid buiten de inrichting c.q. het inrichtingsterrein plaatsvindt. De bestemming, de gebouwelijke omstandigheden en de verdere invulling van het regiem verschillen echter sterk. Twee van de inrichtingen, die in Vught en Zeeland, zijn bestemd voor jeugdigen, de overige voor volwassenen (dat wil zeggen ouder dan 23 jaar). Het merendeel van de inrichtingen is bestemd voor zg. zelfmelders (gedetineerden die na hun veroordeling worden heengezonden in afwachting van een oproep voor het ondergaan van hun straf). Twee echter — die in Doetinchem en Zeeland²⁾ — zijn (deels) bestemd voor gedetineerden die na een verblijf in een Huis van Bewaring (HvB) of een gesloten gevangenis voor deze inrichtingen geselecteerd zijn teneinde er hun strafrestant uit te zitten. De huisvesting varieert van zeer oud en min of meer in de stad (Hoorn en Grave) tot vrij modern en zeer landelijk (Bankenbosch, Zeeland en Sevenum). De gedetineerden verblijven er 's nachts op slaapzalen (Nieuw Bergveen en Grave), in chambrettes of vergelijkbare ruimten (Hoorn, Sevenum en Doetinchem), of op 1 of 2 persoonskamers (Sevenum, Vught, Zeeland en Bankenbosch). Het dagprogramma bestaat ofwel hoofdzakelijk uit arbeid binnen of buiten de inrichting (Bankenbosch, Nieuw Bergveen en Hoorn) of is meer gericht op vorming (Zeeland, Doetinchem, Vught, Sevenum en in zekere zin Grave) — dit overigens allemaal in verschillende verhoudingen.

De gemiddelde leeftijd van de onderzochte gevangenispopulatie ligt rond de 31 jaar. Ten opzichte van de totale Nederlandse bevolking zijn de jongeren oververtegenwoordigd, doch opvallend is dat nog 20% van de gedetineerden ouder is dan 38 jaar. Het merendeel heeft de Nederlandse nationaliteit en een Nederlandse culturele achtergrond.

De vermogensdelicten vormen de grootste categorie delicten waarvoor men deze detentie ondergaat (bijna 50%), gevolgd door delicten van de Wegenverkeerswet (ruim 20%) en de Opiumwet (9%). Slechts 2,7% van de gedetineerden heeft nooit eerder justitiële contacten³⁾ gehad, terwijl daarentegen ruim 60% zelfs eerder tot een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf veroordeeld is geweest en waarschijnlijk eerdere detentie-ervaring bezit.

De leeftijd waarop het eerste justitiecontact plaatsvond is niet met zekerheid vast te stellen, omdat van jeugdigen jonger dan 12 jaar geen contacten worden gedocumenteerd, en van de ouderen slechts een beperkt aantal overtredingen (alsmede alle misdrijven). Wel kan nagegaan worden dat ruim de helft ten tijde van zijn eerste contact jonger was dan 18 jaar. Tevens blijken van de recidivisten⁴⁾ sinds het eerste contact gemiddeld twee delicten per jaar bekend te zijn geworden, terwijl het bij ruim 75% van hen om drie of meer verschillende soorten delicten gaat.

Wie slechts een globaal beeld heeft van het Nederlandse gevangeniswezen, is licht geneigd om op grond van de bestemming van de in dit onderzoek betrokken inrichtingen (zelfmelders en/of op geschiktheid geselecteerden) aan te nemen dat hier een geheel andere categorie gedetineerden — die veel minder problemen met zich meebrengt — verblijft dan in de gesloten inrichtingen.

- 2) In Vught waar ook een deel van de inrichting bestemd is voor uit een HvB afkomstige gedetineerden, is het onderzoek beperkt gebleven tot de voor zelfmelders bestemde paviljoens.
- 3) In het kader van dit rapport: een contact met justitie dat leidde tot een mutatie in de Justitiële Documentatie. Het gaat daarbij om de inschrijving ten parkette van een proces-verbaal terzake van enig misdrijf of een ernstige overtreding, ofwel ingeval van een overtreding waarvoor geen zg. "woorddocumentatie" plaatsvindt, een veroordeling terzake daarvan.
- 4) In het kader van dit rapport: iemand ten aanzien van wie meer dan één justitiecontact gedocumenteerd is.

Het opmerkelijkste resultaat van dit onderzoek is dan ook wellicht dat dit verschil slechts betrekkelijk is. Weliswaar is de verdeling over delictscategorieën en strafduur een andere dan in de gesloten inrichtingen (en dan met name die voor langgestraften), maar wanneer gekeken wordt naar persoonskenmerken (met uitzondering van nationaliteit) en strafrechtelijk verleden blijkt dat we hier althans ten dele te maken hebben met een vergelijkbare, zo niet dezelfde, bevolking. Hiervoor zijn naast de opname in het onderzoek van de PVI Nederheide en het PTK de Corridor (waar als gezegd alleen of groten-deels uit gesloten inrichtingen afkomstige gedetineerden verblijven) twee oorzaken aan te wijzen. In de eerste plaats heeft de capaciteitsnood in de HvB's er toe geleid dat ook een zwaardere categorie verdachten niet tot aan het vonnis in preventieve hechtenis blijft, wat als consequentie heeft dat ze meestal een zg. lopend vonnis krijgen. In de tweede plaats is het zo dat ook deze zwaardere categorie, tussen hun verblijven in de gesloten inrichtingen door, zo nu en dan delicten pleegt waarvoor preventieve hechtenis helemaal niet mogelijk is (of in de praktijk niet wordt toegepast), zoals rijden onder invloed; in dat geval krijgen zij eveneens een lopend vonnis, dat niet altijd in aansluiting op een detentie in een gesloten inrichting ten uitvoer wordt gelegd.

De aanwezigheid van deze zwaardere categorie gedetineerden⁵⁾, alsmede een toename van het aantal langgestraften (eveneens een uitvloeisel van het hierboven genoemde capaciteitsgebrek in de HvB's), wordt in een aantal inrichtingen als een probleem ervaren. De betrokken gedetineerden hebben veelal een zo ruime detentie-ervaring, of verkrijgen deze gaandeweg, dat ze in de half-open setting moeilijker dan vroeger te hanteren zijn. Daarnaast brengen zij volgens onze respondenten ook hier en daar een criminele subcultuur binnen, hetgeen zich uit in hiërarchische verhoudingen tussen de gedetineerden en afrekeningen in verband met bestaande geschillen en vetes. Dit is echter niet meer dan een van de verschijningsvormen van wat algemeen als het centrale probleem van de inrichtingen genoemd werd: de aanwezigheid van (te veel) gedetineerden die niet groeps- of regiemsgechikt zijn. Onze zegglieden rekenden hieronder ook nog de (zwaar) verslaafden, de psychisch of lichamelijk onvolwaardigen en de volledig analfabeten. Uit de vragenlijsten blijkt dat 15% van de 389 gedetineerden waarover op de desbetreffende vraag een antwoord is gegeven geheel of eigenlijk niet geschikt geacht wordt om deel te nemen aan het dagelijks programma. Eenzelfde percentage gedetineerden wordt ondanks het feit dat ze tot één van de bovengenoemde categorieën behoren, wel geschikt gevonden; daarnaast is er nog een aantal gedetineerden dat tot één van deze categorieën behoort maar van wie geen gegevens over de regiemsgechiktheid bekend zijn. Dit betekent dat op een totaal van 591 gedetineerden tenminste 10% niet of eigenlijk niet geschikt geacht wordt, terwijl daarenboven nog meer dan 10% één of meer kenmerken vertoont die als zeer problematisch ervaren worden. Hierbij moet overigens wel bedacht worden dat een aantal van deze gegevens niet erg betrouwbaar is — met name bestaat de indruk dat men zeer voorzichtig c.q. weigerachtig is geweest met het melden van drugverslaving. Het feit dat een in verhouding grote groep gedetineerden, ondanks het vertonen van ogenschijnlijk eenvoudig objectieerbare eigenschappen die genoemd worden als indicator voor groepsongeschiktheid, niet als zodanig aangemerkt wordt doet overigens vermoeden dat het hier gaat om vrij globale aanduidingen.

Ten aanzien van cijfers met betrekking tot de omvang van de diverse als problematisch gekenschetste categorieën dient als gezegd het nodige voorbehoud gemaakt te worden. Toch is het zinvol om op deze plaats, ondanks de schijn van exactheid die daar wellicht vanuit gaat, de resultaten van de inven-

5) Dit geldt ook voor Doetinchem en Zeeland; de categorie gedetineerden die daar oorspronkelijk voor geselecteerd werd, wordt tegenwoordig voor een groot deel "afgeroomd" door het zelfmelderscircuit.

tarisatie in een tabel samen te vatten. Hierin wordt dan steeds het percentage gedetineerden gegeven waarvan op grond van de door de medische diensten of executief personeel ingevulde vragenlijsten mag worden aangenomen dat ze tot de betreffende categorie behoren. Het gaat hierbij dan wel om percentages op verschillende totaal-aantallen.

Tabel 1: Percentages gedetineerden die op basis van de ingevulde vragenlijsten tot de verschillende probleemcategorïen gerekend kunnen worden.

probleemcategorie	%	N (= 100%)
reeds eerder ovr	61	588
drugverslaafd	19	498
onthoudingsverschijnselen drugs	17	498
druggebruiker tijdens detentie	22	498
excessief alcoholgebruik voor detentie	14	498
onthoudingsverschijnselen alcohol	10	498
alcoholgebruik tijdens detentie	10	498
niet regiems geschikt	15	389
lichamelijk ongeschikt	5	389
geestelijk gehandicapt, zwakbegaafd	6	389
analfabeet (kan geen Ned. schrijven)	7	392
analfabeet (kan Ned. lezen noch schrijven)	3	392
agressief gedrag	32	392
lichamelijk geweld	3	392
als agressief ervaren	12	392
ervaart tekort aan privacy	35	390
zit "zwaar"	25	392

Bij deze tabel moet nog worden opgemerkt dat de percentages tussen de inrichtingen aanmerkelijk uiteen lopen; om reeds genoemde redenen is het echter niet verantwoord hier een uitsplitsing naar inrichting te maken.

Wat precies als problematisch ervaren wordt verschilt per inrichting, en hangt vooral af van de bestemming, het gebouw en de mate van groepsgerichtheid van het regiem. Gaat het bijvoorbeeld om de vraag of langgestraften een speciale probleemgroep vormen, dan is het duidelijk dat een gedetineerde die al 3 maanden aanwezig is in Sevenum als een veteraan wordt gezien, en in Bankbosch als een relatieve nieuweling. Daarnaast is het zo dat bepaalde gedetineerden bij een langer verblijf wel, maar bij een kort (« 4 weken) niet als erg problematisch worden ervaren — in het laatste geval gaat het immers om een afzienbare tijd. Bepaalde problemen zullen dan ook in de inrichtingen voor kortgestraften minder voorkomen. De gebouwelijke situatie, en dan vooral de mogelijkheid tot afzondering (uit eigen beweging van de gedetineerde of als maatregel van inrichtingswege), is vooral belangrijk voor de mate waarin drugverslaafden problemen geven: volgens de respondenten zijn zij op slaapzalen, maar ook op de afdelingen of paviljoens waar gedetineerden zonder toezicht verblijven, een bron van ergernis voor hun medegedetineerden. Afkickverschijnselen, onderlinge diefstalletjes en dealen zijn de voornaamste oorzaken van overlast van verslaafden. De confrontatie van druggebruikers met alcoholverslaafden leidt meestal tot grote spanningen⁶⁾. De mate waarin het (vormings- of arbeids-)programma sterk gestructureerd is of sterk gericht op groepsdeelname, bepaalt tenslotte ook het al dan niet ondervinden van problemen met bepaalde categorieën gedetineerden. Daar waar de mogelijkheid bestaat om soepel in te spelen op of zelfs gebruik te maken van de eisen die een individuele gedetineerde stelt aan het programma zijn de problemen veel minder dan waar die mogelijkheid niet bestaat. Ook in inhoudelijke zin is het programma van invloed. Zo is een analfabeet duidelijk een probleem in

6) Voor een deel omdat de laatsten in analogie met de veelal verstrekte methadon ook een vervangingsmiddel willen.

een inrichting waar een vormingsprogramma wordt geboden waarin veel gebruik wordt gemaakt van schriftelijk materiaal, maar niet in een inrichting waarin vooral in de bossen of op het landbouwbedrijf gewerkt wordt.

Onafhankelijk van de aanwezigheid van niet-groeps geschikte gedetineerden, en waarschijnlijk ook van die van een zwaardere categorie gedetineerden, doet zich volgens enkele van onze zegglieden nog het verschijnsel voor dat over de gehele linie sprake lijkt van een autonoom, zelfbewuster of zelfs egocentrischer opstelling van de gedetineerden dan voorheen het geval was. Ook dit heeft grotere consequenties in de inrichtingen met een groepsgericht regiem dan in die met een meer individueel gericht regiem. De indruk bestaat bij sommige zegglieden dat deze ontwikkeling niet zozeer een gevolg is van de veranderde bevolkingssamenstelling of de verbeterde rechtspositie van de gedetineerden, doch zich parallel aan de algemene maatschappelijke ontwikkeling in dezelfde richting voltrekt. Het gevolg van deze veranderde opstelling is in elk geval wel een verminderde beheersbaarheid van de inrichtingen; het is c.a. zelfs niet onmogelijk dat de beheersbaarheid sterker beïnvloed wordt door de hier bedoelde ontwikkeling dan door de veranderde samenstelling van de bevolking of door de niet-groeps geschikten.

Hoewel het onderzoek vooral gericht was op een inventarisatie van de bevolking, en op de problemen die deze veroorzaakte, bleek het niet mogelijk geheel voorbij te gaan aan een aantal knelpunten die in de organisatie ervaren worden. Geregeld werd namelijk opgemerkt dat de problemen met de gedetineerden nog wel hanteerbaar waren, maar die in de organisatie niet, of dat de hanteerbaarheid van de problemen met de gedetineerden juist afhing van de oplossing van knelpunten in de organisatie. Zo werden genoemd de verschillen in beleid van inrichtingsartsen ten aanzien van verslaafden, het openbreken van het gesloten-groepensysteem als gevolg van het streven naar volledige capaciteitsbenutting, de vermindering van het aantal personeelsleden, het gebrek aan adequate (bij)scholing en de slechte staat waarin sommige gebouwen verkeren. Daarnaast achtte men het ontbreken van een goede externe selectie (met name op groeps geschiktheid) c.q. een mogelijkheid om na binnenkomst zelf te selecteren in combinatie met interne of externe differentiatie eigenlijk het grootste knelpunt — indien dit zou worden weggenomen zou het waarschijnlijk wel gaan. Het uit de werkgroep meldingsinrichtingen (zie het voorwoord) afkomstige idee om dit probleem op te lossen met een landelijk inkomsten-HvB sprak echter niet erg aan.

2 Inleiding

In 1982 verscheen bij het WODC het rapport van het inventarisatieproject in de inrichtingen voor langgestraften ¹⁾. Het bleek dat aan de informatie die dit project opleverde duidelijk behoefte bestond: de uitkomsten ervan zijn ondermeer van betekenis geweest voor de commissies "druggebruik en -handel in de penitentiaire inrichtingen" en "psychiatrisch/therapeutische voorzieningen". Het lag daarom voor de hand een soortgelijk onderzoek ook in een ander type inrichting te verrichten; het huidige onderzoek is van die conclusie een eerste uitvloeisel.

2.1 Achtergrond van het onderzoek

De Nederlandse gevangenen zijn naar een aantal inzichten te categoriseren. Een veelgebruikte indeling is die naar strafduur: er zijn inrichtingen voor lang-, middellang- en kortgestraften. Een tweede indeling is die naar regiem: gesloten, half-open en open. Vervolgens is er een indeling naar intensiteit van beveiliging: meer dan normaal, normaal en beperkt. Tenslotte is er de indeling naar bestemming: afgestraften in aansluiting op preventieve hechtenis, zelfmelders en arrestanten ²⁾. Doordat verschillende indelingsschema's gebruikt kunnen worden, is het moeilijk om op een duidelijke wijze categorieën te vormen — het is zelfs zo, dat bv. binnen een inrichting voor kortgestraften twee afdelingen kunnen bestaan: één met normale, en één met beperkte beveiliging.

Bij het bepalen welk type inrichting in het huidige onderzoek betrokken moest worden was dan ook een groot probleem dat er geen eenduidig onderscheidbare categorie voor de hand lag. Wel bestond de indruk dat zich de laatste tijd steeds meer problemen voordeden in de voor zelfmelders en afgestraften bestemde inrichtingen met een als "half-open" te karakteriseren regiem. Met name druggebruik, maar ook een toenemende discrepantie tussen de categorie gedetineerden voor wie het regiem bedoeld is, en de daadwerkelijke bevolking, werden door deze inrichtingen als problemen gemeld. Voor bedoelde discrepantie was ook een andere aanwijzing, nl. het feit dat door het plaatsgebrek in de Huizen van Bewaring (HvB's) tegenwoordig verdachten, ten aanzien van wie dat vroeger niet gebruikelijk was, worden heengezonden. Zij krijgen dan uiteindelijk een lopend vonnis. Het gevolg is dat de categorie veroordeelden met een lopend vonnis van karakter verandert: kort gezegd, er komen "zwaardere" gevallen in. Dit leidt niet alleen tot de bedoelde correspondentieproblematiek in de inrichtingen, maar ook tot problemen bij de selectie: in het lopende vonnissen circuit komen steeds meer langgestraf-

1) A. Rook, Probleemgroepen in de inrichtingen voor langgestraften — een inventarisatie, 's-Gravenhage, 1982, Ministerie van Justitie/ WODC.

2) Onder zelfmelders wordt verstaan degenen die na hun veroordeling tot een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf met een zg. "lopend vonnis" worden heengezonden, teneinde zich teijner tijd na een oproep van het Penitentiair Selectie Centrum (PSC) te melden om hun straf te ondergaan; onder arrestanten degenen die na zich niet gemeld te hebben gearresteerd worden.

ten, voor wie te weinig capaciteit is, en een groter deel van de opgeroepen meldt zich niet.

Op deze gronden was te verwachten dat op enige termijn herbezinning op de meldingsinrichtingen (en de daarmee vergelijkbare inrichtingen) geïndiceerd zou zijn, en dat dan behoefte aan informatie over de populatie van die inrichtingen, alsmede de daarmee ondervonden problemen, zou ontstaan. Zoals in het voorwoord reeds vermeld is, werd in 1984 inderdaad een werkgroep in het leven geroepen die een dergelijke herbezinning tot taak kreeg. De onderzoeker heeft het voorliggende rapport reeds in een vroegtijdig stadium in deze werkgroep ingebracht. Daarnaast mocht verwacht worden dat het project ook zinvolle informatie zou opleveren voor enkele reeds bestaande plannen, zoals detentiefasering en interne of externe differentiëring. Ook bij de uitwerking van de gedachten die zijn neergelegd in de nota Regiems Activiteiten Programma zou de via dit project te verkrijgen informatie een rol kunnen spelen. Tenslotte zou het project kunnen fungeren als voorstudie ten behoeve van een voorgenomen onderzoek naar subculturen onder gedetineerden.

2.2 Doel van het onderzoek

Het onderzoek was er in de eerste plaats op gericht inzicht te krijgen in de aard en omvang van categorieën gedetineerden die bijzondere problemen opleveren. Op voorhand kan hierbij gedacht worden aan problemen als excessief alcoholgebruik, druggebruik, agressief gedrag, problemen samenhangend met etniciteit etc. Omdat echter niet uitgesloten mocht worden geacht dat zich in de half-open inrichtingen nog geheel andere problemen zouden voordoen, is door middel van gesprekken met de directies allereerst een inventarisatie gemaakt van mogelijk voorkomende problemen. Dit heeft geresulteerd in de volgende lijst³⁾:

- alcohol, in de vorm van ontweningsverschijnselen, smokkel en gebruik in de inrichting of tijdens de arbeid buiten de inrichting, en overmatig gebruik tijdens verlof;
- drugs, idem;
- agressief gedrag;
- problemen samenhangend met ras, geloof, cultuur en nationaliteit;
- de indruk dat, wellicht als gevolg van de terughoudendheid in het toepassen van TBR, meer gedetineerden met psychische stoornissen in de betrokken inrichtingen terecht zouden komen;
- problemen als gevolg van het bij elkaar zitten van gedetineerden met een lopend vonnis en gearresteerden;
- de populatie lijkt te veranderen: er komen steeds meer voor relatief zware delicten veroordeelden, terwijl er ook een groep is die al eerdere (ruime) detentie-ervaringen heeft (ook in HvB's).

Er werden ook een aantal zaken genoemd die meer te karakteriseren zijn als persoonlijke problemen van de gedetineerden. Deze kunnen echter zo ernstig worden dat de inrichting wel moet reageren:

- in een aantal inrichtingen verblijven de gedetineerden 's nachts op slaapzalen of chambrettes. Met het gebrek aan privacy, de totale gemeenschap, hebben sommige gedetineerden het zeer moeilijk;
- hiermee vergelijkbaar is de moeite die sommige gedetineerden hebben met de verplichte vormingsprogramma's — men is slecht gemotiveerd, vormingsmoe, of juist volstrekt onbekend met dit soort activiteiten.;
- een enkele keer weigeren gedetineerden werk;
- het komt geregeld voor dat gedetineerden zelf aangeven de relatieve vrij-

3) Let wel: het gaat hier nog niet om de resultaten van het onderzoek, doch slechts om de uitkomst van de inventariserende gesprekken.

heid van de inrichtingen met beperkte beveiliging niet aan te kunnen. Sommigen verzoeken zelfs om overplaatsing naar een gesloten inrichting.

Reeds uit de eerste gesprekken werd duidelijk dat de hier genoemde problemen niet in alle inrichtingen (in dezelfde mate) voorkwamen. Het lag daarom voor de hand allereerst cijfermatige informatie te verzamelen over de samenstelling van de bevolking in de verschillende inrichtingen, en over het aantal gedetineerden dat één of meer als problematisch ervaren kenmerken vertoonde. Hiermee kon uiteraard niet volstaan worden: teneinde enige bijdrage te kunnen leveren aan een mogelijke oplossing c.q. beheersing van geconstateerde problemen, moest tevens nagegaan worden welke gedetineerden onder welke omstandigheden het gedrag vertonen dat hen tot probleem bestempelt.

De vraagstelling van het onderzoek valt dus uiteen in de volgende concrete onderzoeksvragen:

- welke problemen komen voor;
- in welke mate komen ze voor;
- welke gedetineerden vertonen deze problemen;
- onder welke omstandigheden doen ze dat.

2.3 Opzet en uitvoering

2.3.1 *De inrichtingen*

Op grond van de in 1.1 genoemde overwegingen werd besloten de inventarisatie uit te voeren in 7 penitentiaire inrichtingen: "Nieuw Vosseveld" te Vught (alleen de paviljoens Aa/Amer en Dieze/Dintel), "De Corridor" in Zeeland, "Ter Peel" in Sevensum, "De Raam", in Grave, "Nederheide" te Doetinchem (alleen hoofdgebouw), "Groot-Bankenbosch" in Veenhuizen (de inrichtingen "Bankenbosch" en "Nieuw Bergveen", dus excl. "De Fleddervoort") en "Ooster-eiland" in Hoorn.

Deze inrichtingen vormen een bijzonder heterogeen geheel, zowel naar soort gedetineerden (leeftijdscategorie, verblijfsduur, delicten) als naar inrichtingskenmerken (gebouw, regiem). Eén (regiems)kenmerk hebben ze echter gemeen, namelijk het — feitelijk — "half-open"-karakter. Deze overeenkomst in karakter tussen de inrichtingen is in elk geval in zoverre groter dan de verschillen, dat ze binnen het gevangeniswezen als één categorie beschouwd worden. Het niet in het onderzoek betrekken van delen van enkele inrichtingen vindt zijn oorzaak in het kiezen van het "half-open regiem" als criterium voor opname in het onderzoek.

De inrichting "Westlinge" te Heerhugowaard is niet in het onderzoek betrokken, omdat daar al een inventarisatie- en evaluatieproject werd uitgevoerd door het Stafbureau Wetenschappelijke Adviezen van de Directie Gevangeniswezen. Wel is uiteraard bij de opzet en uitvoering van het WODC-onderzoek waar mogelijk samenwerking en onderlinge afstemming gezocht. Het onderzoek heeft zich evenmin uitgestrekt tot de inrichtingen voor vrouwelijke gedetineerden. Hier is sprake van een zodanig gemêleerde bevolking, en een zo afwijkend regiem, dat slechts gezegd kan worden dat deze inrichtingen voor sommige categorieën gedetineerden een half-open karakter hebben. Een zinvolle vergelijking met de andere inrichtingen lijkt dan ook niet mogelijk.

2.3.2 *Methode van dataverzameling*

De dataverzameling is opgesplitst in twee delen: enerzijds een (kwantitatieve) inventarisatie van de gedetineerdenpopulatie en de voorkomende incidenten, anderzijds een serie gesprekken met directies en medewerkers naar aanleiding van die inventarisatie. Tijdens deze gesprekken werd tevens nader

ingegaan op specifieke aspecten van het regiem in de verschillende inrichtingen. Voor het kwantitatieve deel van de gegevensverzameling is gebruik gemaakt van (zoveel mogelijk) verschillende bronnen, waaruit relevante gegevens te halen waren⁴). Dit waren:

- door het executief personeel (bewaarders, detentiebegeleiders, groepsleiders, medewerkers arbeid) in te vullen vragenlijsten met betrekking tot alle gedetineerden die al tenminste 3 weken in de inrichting aanwezig waren;
- door de medewerkers van de medische diensten in te vullen vragenlijsten met betrekking tot alle gedetineerden, ongeacht hun verblijfsduur;
- de inrichtingskaarten en soms de zg. PEN-dossiers;
- de incidentenregistraties over de eerste 4 maanden van 1984;
- de Justitiële Documentatie (AD-uittreksels) van alle gedetineerden.

Met de vragenlijsten konden, o.a. omdat aan invulling van de vragen geen gevolgen voor de gedetineerden verbonden waren, gegevens verkregen worden die niet in de officiële registratie te vinden zijn. Het was overigens per sé niet de bedoeling dat de invullers "recherchewerk" gingen doen om de vragen te kunnen beantwoorden; indien ze iets niet wisten konden ze aangeven bij wie de informatie wel verkregen kon worden.

Vormden de vragenlijsten aldus een aanvulling en correctie op de bestaande registraties, het omgekeerde was ook het geval. Dat geldt vooral voor de ernstige incidenten: ook wanneer die tot overplaatsing van de gedetineerden hadden geleid kwamen ze nu in de beschrijving voor. Wel deed zich het probleem voor dat geen verband kon worden gelegd met de achtergrondvariabelen van de betrokken gedetineerde: het bleek ondoenlijk (met name ook als gevolg van de anonimisering) om per gedetineerde waarvan de gegevens bekend waren ook de door hen eventueel veroorzaakte incidenten te achterhalen. Volstaan is daarom met een inventarisatie van alle in de eerste 4 maanden van 1984 geregistreerde incidenten.

De gegevens van de inrichtingskaart en uit de Justitiële Documentatie zijn van groot belang omdat ze inzicht verschaffen in de achtergronden van probleemgedrag en -categorieën. Hierbij valt vooral te denken aan strafrechtelijk en penitentiair verleden, maar ook zaken als leeftijd, etniciteit, het in aansluiting op de oorspronkelijke detentie executeren van vervolgonnissen, e.d.

De op grond van deze gegevens opgestelde beschrijvingen van de inrichtingen, in termen van hun populatie, de geconstateerde problemen met die populatie en de reacties daarop, hebben vervolgens gediend als basis voor gesprekken met directies en medewerkers (zowel executief als medische dienst). Deze gesprekken hadden enerzijds tot doel de kwantitatieve gegevens in perspectief te plaatsen, dat wil zeggen van zodanige kanttekeningen te voorzien dat zo geldig mogelijke uitspraken over aard en omvang van de probleemcategorieën in de inrichtingen gedaan werden. Anderzijds dienden de gesprekken om informatie te krijgen over het (voorgestane) regiem.

2.3.3 Analyse

De analyse van de in de eerste fase verzamelde gegevens was vooral gericht op het geven van een (kwantitatieve) beschrijving van de inrichtingspopulaties in termen van persoons- en detentiekenmerken, alsmede eventueel probleemgedrag. Daarnaast is getracht na te gaan of als probleemgedrag aan te merken gedragingen van gedetineerden voortvloeien uit (een interactie van)

4) Omdat het onderzoek niet was gericht op een inventarisatie van de door de gedetineerden gevoelde problemen, werden hen niet direct vragen gesteld.

kenmerken van de inrichting (regiem, kwaliteit v.d. huisvesting, bestemming voor speciale categorieën gedetineerden, etc.).

Om hierin inzicht te verkrijgen werden allereerst gegevens met betrekking tot kenmerken van de gedetineerde zelf en zijn huidige detentie verzameld. Dit waren, voorzover ze in de genoemde gegevensbronnen gevonden konden worden, de volgende:

- geboortedatum;
- etniciteit;
- criminele carrière, te weten:
 - aantal eerdere delicten dat bekend is;
 - aantal eerdere veroordelingen;
 - aantal eerdere veroordelingen tot een vrijheidsstraf;
 - verscheidenheid van eventuele eerdere delicten;
- datum vonnis;
- datum aanvang detentie;
- datum binnenkomst in de inrichting;
- geplande ontslagdatum;
- zelfmelder of afkomstig uit HvB/andere penitentiaire inrichting (welke);
- indien voorlopige hechtenis, reden daarvan;
- indien uit gesloten inrichting, waren eerdere eensluidend;
- tijdsverloop tussen vonnis en detentie;
- wel/geen strafonderbreking gevraagd/gekregen.

Daarnaast werden ook gegevens over het (probleem)gedrag van de gedetineerden verzameld; enerzijds via de vragenlijst (voor een deel van de gedetineerden), anderzijds via de incidentenrapportage.

In de vragenlijst zijn voorts vragen opgenomen met betrekking tot de problemen die in de lijst onder het hoofde "probleemstelling" voorkomen. Ook is een enkele vraag gewijd aan de relatie tussen invuller en de gedetineerde op wie de lijst betrekking heeft, met name waar het gaat om de intensiteit van de contacten.

Getracht is op grond van de aldus verzamelde gegevens uit de incidentenrapportage, de vragenlijsten en de registratie de indeling in probleemcategorieën te realiseren. Bij deze indeling is met name gelet op overlap (het grotendeels samenvallen van verschillende problemen in een categorie gedetineerden), en — daarmee samenhangend — eventuele onderliggende factoren.

Als resultaat van deze fase van de analyse is per inrichting — zo mogelijk — een overzicht opgesteld van de er aangetroffen probleemcategorieën; deze overzichten zijn vervolgens met elkaar vergeleken, waarbij getracht werd eventuele verschillen zoveel mogelijk terug te voeren op verschillen tussen de inrichtingspopulaties en inrichtingskenmerken. Hierover, maar vooral ook over de op die wijze niet te verklaren verschillen, gingen vervolgens weer de gesprekken met de directies en medewerkers. In deze gesprekken is vooral aandacht besteed aan die problemen die in de vragenlijsten niet uitgebreid aan de orde gesteld konden worden, of waarover slechts zeer indirecte informatie kon worden verkregen (zoals de speciale problematiek van en rond kortgestraften, en de "belevingsproblematiek" van de gedetineerden). Daarnaast dienden deze gesprekken, als gezegd, om de bevindingen uit de eerste fase in perspectief te plaatsen.

2.4 De gegevensverzameling in de praktijk

2.4.1 Vragenlijsten

De periode waarin de kwantitatieve gegevensverzameling plaats vond heeft zich uitgestrekt van begin mei tot eind juni 1984. Steeds werd eerst een inrich-

ting bezocht om het onderzoek bij het personeel (met name executief en administratief personeel en medewerkers van de medische dienst) te introduceren. Vervolgens werd een afspraak gemaakt om 1 of 2 weken later de registratieformulieren in te vullen en de vragenlijsten uit te zetten.

Als gezegd is voor de gegevensverzameling gebruik gemaakt van vier bronnen:

- De gedetineerdenadministratie van de inrichtingen;
- het executieve personeel;
- de medische dienst;
- het Algemeen Documentatieregister.

De gedetineerdenadministratie vormde hierbij het uitgangspunt. Van de registratiekaart werden met betrekking tot alle in de inrichting verblijvende gedetineerden gegevens over de persoon en het verloop van de detentie overgenomen. Tevens werd het voorblad van de vragenlijst voor de medewerkers medische dienst, en — voor gedetineerden die drie weken of langer in de inrichting zouden verblijven of al verbleven — dat van de vragenlijst voor executief personeel ingevuld ⁵⁾. Tenslotte werd ook de aanvraag voor een uittreksel uit het Algemeen Documentatieregister gereed gemaakt. Uiteraard werden alle formulieren van een registratienummer voorzien, om koppeling van de gegevens mogelijk te maken.

De vragenlijsten voor de medewerkers werden in de inrichting achtergelaten, met het verzoek ze na invulling aan het WODC te retourneren. Dit is, op enkele uitzonderingen na, goed verlopen. De belangrijkste uitzondering was de PVI "Nederheide" te Doetinchem, waar de medische dienst medewerking weigerde. Als redenen werden opgegeven: privacy van de gedetineerden, geen tijd, geen vertrouwen in onderzoek, negatieve verwachtingen omtrent het gebruik van de resultaten door de Directie Gevangeniswezen ⁶⁾. De groepsleiders in Doetinchem waren wel bereid om mee te werken, doch uiteindelijk is gebleken dat een vrij aanzienlijk deel van de uitgezette vragenlijsten niet is terugontvangen.

Dit laatste doet zich ook voor ten aanzien van Nieuw Bergveen en Hoorn. Omdat de gegevensverzameling plaatsvond kort voor de vakantieperiode, bleek dit pas op een moment dat het niet zinvol meer geacht kon worden te proberen de missende gegevens alsnog te achterhalen; dit zou overigens ook als gevolg van de anonimisering zeer moeilijk uitvoerbaar geweest zijn.

De consequentie van deze gang van zaken is, dat het beeld van de inrichtingspopulatie minder compleet is dan bedoeld was. In tabel 2 staat, per inrichting, weergegeven welk deel van de gegevens verkregen is.

-
- 5) Op dit formulier werd de naam van de gedetineerde vermeld, alsmede de datum *waarna* het formulier moest worden ingevuld (minimaal drie weken na binnenkomst in de inrichting). Dit voorblad diende na invulling door de invuller te worden verwijderd, teneinde de anonimiteit te waarborgen.
 - 6) Dezelfde bezwaren werden ook in de andere inrichtingen naar voren gebracht, maar leidden daar niet tot een weigering om kennis te nemen van opzet en bedoeling van het onderzoek.

Tabel 2: Terugontvangen vragenlijsten van medewerkers medische dienst respectievelijk executief personeel, alsmede uittreksels uit het documentatieregister, in percentages van het aantal gedetineerden dat op de peildatum in de inrichting verbleef (ingeval van executief personeel: het aantal gedetineerden dat langer dan 3 weken verbleef of zou verblijven).

Inrichting/ peildatum	aantal gedet.	vragenl. execut. pers.	vragenl. medische dienst	uittrek- sels AD
	N	%	%	%
Nieuw-Vosseveld (15-05-84)	42	93	98	98
De Corridor (22-05-84)	46	100	98	100
De Raam (23-05-84)	76	80	100	97
Ter Peel (30-05-84)	79	98	99	100
Nederheide (07-06-84)	80	59	—	97
Oostereiland (20-06-84)	109	66	99	100
Bankenbosch (21-06-84)	143	99	93	99
Nieuw Bergveen (21-06-84)	16	—	100	87
Totaal	591	66,5	84,3	98,8

Hoewel over het geheel genomen het percentage terugontvangen vragenlijsten niet onbevredigend is, ligt het in een aantal inrichtingen toch wel zo laag, dat het wenselijk is om — voor zover mogelijk — na te gaan of de categorie gedetineerden waarvoor door het executieve personeel geen lijst is ingevuld, afwijkt van die waarvoor dat wel is gebeurd. Hiertoe kan gebruik gemaakt worden van de wel bekende gegevens, zoals de persoonskenmerken, het soort delict, de criminele carrière en de gegevens van de medische diensten. Wanneer alleen gekeken wordt naar de gevallen waarin de gedetineerde voor wie geen formulier is ontvangen, wel drie weken of langer in de inrichting aanwezig was of zou zijn, dan blijkt in geen van de inrichtingen waaruit minder dan 90% van de formulieren werd ontvangen een opvallend verschil op enig punt.

Al met al mag dan ook worden aangenomen dat de groep waarover gegevens bekend zijn geworden niet opzienbarend afwijkt van die waarvoor dat niet het geval is. Een uitzondering vormen hier natuurlijk degenen die korter dan 21 dagen verbleven. Van hen ontbreken de door het executief personeel te verstrekken gegevens. Dit betreft echter vooral onderwerpen waarop in gesprekken kon worden ingegaan.

2.4.2 Gesprekken

De gesprekken met directie, executief personeel en medewerkers medische dienst hebben plaatsgevonden in mei/juni en september 1985. Hierbij deed zich door de nadruk die in de tussenrapportage was gelegd op verschillen tussen de inrichtingen, met één van de inrichtingen een incident voor over een (sterk) vertekend negatief beeld dat ten aanzien van deze inrichting op basis van de kwantitatieve gegevens over enkele vormen van probleemgedrag zou kunnen ontstaan. Bestond aanvankelijk nog de indruk dat dit scheve beeld vooral voortkwam uit interpretatieverschillen met betrekking tot probleemgedrag, uit diverse gesprekken naar aanleiding van dit incident bleek ook dat de bereidheid om melding te maken van de problemen waarmee men te kampen had — met name druggebruik — tussen de inrichtingen sterk verschilde. Het lijkt er op dat hier en daar bewust of onbewust de neiging heeft bestaan de aanwezigheid van een aantal probleemgevallen te onderschatten. Hoe dit ook

zij, op basis van de kwantitatieve gegevens ontstond van sommige inrichtingen een wat geflatteerd beeld en van andere juist een wel erg somber. Dit leidde ertoe dat door één van de inrichtingen bezwaar werd gemaakt tegen deze wijze van presenteren, en vraagtekens werden geplaatst bij de (voorlopige, want nog niet in de gesprekken getoetste) conclusies. Gaf het presenteren van onbetrouwbare kwantitatieve gegevens in de tussenrapportage dus aanleiding tot enige wrijving, het resulteerde ook in hetgeen er mee beoogd was — namelijk zeer informatieve gesprekken, waarin op basis van moeilijk verklaarbare verschillen tussen met name genoemde inrichtingen een veel reëler inzicht verkregen kon worden in de omvang van de diverse problemen, en in de wijze waarop deze werden tegemoet getreden.

2.5 Indeling van het rapport

In hoofdstuk 3 worden de afzonderlijke inrichtingen beschreven naar een aantal kenmerken als grootte, bestemming, regiem en gebouw. Zoals daaruit zal blijken, verschillen de inrichtingen in vrijwel al deze aspecten sterk tot zeer sterk van elkaar; dat geldt ook voor het aspect "samenstelling van de bevolking", dat in hoofdstuk 4 aan de orde komt. Om deze reden is in de daarop volgende hoofdstukken meestal geen uitsplitsing gemaakt naar inrichting. Slechts wanneer duidelijk de indruk bestond dat een bepaald verschijnsel samenhangt met factoren als bestemming, regiem of gebouw is hiervan melding gemaakt, meestal door te refereren aan een categorie inrichtingen.

Een tweede belangrijke reden voor deze terughoudendheid om voor afzonderlijke inrichtingen (vooral kwantitatieve) gegevens over ondervonden problemen te vermelden, is de in de vorige paragrafen vermelde betrekkelijke onbetrouwbaarheid van de via de vragenlijsten verzamelde gegevens (en dan vooral m.b.t. alcohol en druggebruik). Een uitsplitsing op basis hiervan kon zoals in paragraaf 2.4.2 is uiteengezet wel dienen als aanleiding voor de in 1985 gehouden gespreksronde, maar zou in dit definitieve verslag te gemakkelijk tot een volstrekt onjuist oordeel over één of meer inrichtingen kunnen leiden. In de hoofdstukken 5 t/m 6 worden daarom de drie probleemvelden "drugs en alcohol", "groepsgeschiktheid en detentiebeleving" en "organisatie en middelen" besproken aan de hand van de gesprekken; de kwantitatieve gegevens dienen hierbij als een *indicatie* van de omvang van de problemen gezien te worden.

3 De inrichtingen

In paragraaf 2.3.1 is al kort aandacht besteed aan de in het onderzoek betrokken inrichtingen. Hieronder zal dat uitgebreider gebeuren ¹⁾, waarbij vooral ook aandacht besteed zal worden aan de gebouwelijke situatie en de specifieke invulling van het regiem. Over dit regiem, en de bestemming van de inrichtingen, volgt hier echter eerst een korte algemene paragraaf.

3.1 Regiem en bestemming

De in dit rapport besproken inrichtingen worden wel aangeduid met de term "half-open" inrichting, een benaming die binnen sommige inrichtingen als onjuist wordt ervaren ²⁾. Dat echter op zijn minst van een half-open regiem gesproken kan worden, vindt een rechtvaardiging in de volgende omstandigheden:

- de inrichtingen hebben alle een minder dan normale tot minimale beveiliging;
- de gedetineerden genieten, voorzover ze langer dan 35 dagen in de inrichting moeten verblijven, eens per 4 weken weekendverlof;
- er is sprake van algehele gemeenschap;
- in principe bestaat de mogelijkheid — en in enkele inrichtingen is dit praktisch — dat de arbeid buiten de inrichting wordt verricht. Overigens is deelname aan het arbeids- en/of vormingsprogramma verplicht, met als consequentie dat bij weigering overplaatsing naar een gesloten inrichting volgt.

In een aantal inrichtingen is het regiem meer dan gebruikelijk gericht op vorming. Dit geldt natuurlijk in de eerste plaats voor het PTK, doch ook in Doetinchem, Grave, Vught en Sevenum bestaan speciale vormingsprogramma's. In Groot Bankenbosch wordt door de Volkshogescholen Allardsoog en Overcinge 26 maal per jaar een onderwijs- en vormingsprogramma georganiseerd.

Met uitzondering van de PVI "Nederheide" in Doetinchem zijn alle inrichtingen (deels) bestemd voor zelfmelders. De PVI en delen van het PTK "De Corridor" te Zeeland en de gevangenis "Nieuw Vosseveld" te Vught zijn bestemd voor tot een vrijheidsstraf veroordeelden die hun detentie ondergaan aansluitend op een verblijf in een HvB, of die een deel van hun straf reeds hebben uitgezeten in een gesloten gevangenis.

1) Hierbij is zowel gebruik gemaakt van eigen waarneming en gesprekken met directie en medewerkers van de inrichtingen, als van de beschrijvingen in:
— Jonkers, H.W.A., *Het penitentiaal recht*, Arnhem, z.j., Gouda-Quint BV;
— Ratingen, P. van, *Recht en gevangenschap*, Deventer, 1983, Van Loghum Slaterus BV.
Voor de beschrijving van PTK "De Corridor" te Zeeland is mede gebruik gemaakt van een in 1985 ten behoeve van de werving opgestelde "Profielchets van de groepsleider".

2) Formeel is alleen de afdeling "De Fleddervoort" van de inrichting "Groot Bankenbosch" een half-open inrichting.

3.2 De inrichtingen afzonderlijk beschouwd

3.2.1 Doetinchem "PVI Nederheide"

De Penitentiare Vormingsinrichting (PVI) "Nederheide" te Doetinchem neemt in het onderzoek een bijzondere plaats in. Als gezegd is het in tegenstelling tot de andere geen meldingsinrichting; er is zelfs een (meer gesloten) afdeling voor arrestanten, dat wil zeggen gedetineerden die niet aan een oproep van het PSC hebben voldaan. De inventarisatie is echter beperkt gebleven tot de hoogbouw, waar de gedetineerden verblijven die in aansluiting op een verblijf in een HvB, ofwel in een gesloten gevangenis, werden opgenomen. Voorwaarde voor deze opname is een strafrestand van tenminste 5 weken en ten hoogste vier maanden, en een veronderstelde geschiktheid voor deelname aan het vormingsprogramma. Aan dit laatste criterium wordt door de capaciteitsnood echter niet meer strikt de hand gehouden.

De PVI is gevestigd in het voormalige landgoed "De Kruisberg", en bestaat uit een oud herenhuis met uit 1866 daterende zijvleugels (hoofdgebouw), de in 1899 gebouwde hoogbouw en een laagbouwgedeelte alsmede werkzalen van recentere datum. Het gebouwencomplex wordt omgeven door een gracht; bij de inrichting behoort een ca. 40 ha groot terrein met een kerk, een sportzaal en een gemengd landbouwbedrijf (veeteelt en akkerbouw) en voor de rest bosgebied en plantsoenen.

In de hoogbouw bevinden zich op elk van de drie woonlagen twee zalen voor tien, en twee (kleinere) voor vijf man. Van deze zalen is steeds een deel ingericht als eetruimte, en een deel als "woonkamer". Tegen de zalen aan bevinden zich voor iedere gedetineerde op een tussenverdiepinkje een slaapkamertje (waarin men naast het — korte — bed nog net kan staan) en gelijkvloers een even groot hokje met een kast, een schrijfbled en een stoel. De schuifdeuren van de kamertjes kunnen door de gedetineerden van buiten worden gesloten; na 22.00 uur 's-avonds gaat echter alleen de toegangsdeur van de afdeling op slot. Er is dan geen directe begeleiding meer, in de gehele inrichting zijn er dan nog slechts drie personeelsleden.

Na binnenkomst in de hoogbouw verblijft de gedetineerde zo lang mogelijk op een zaal voor tien man, daarna gaat hij naar één van de restgroepen van 5 man. Hoewel het in verband met de capaciteitsproblematiek niet goed vol te houden is, probeert men zoveel mogelijk de groepen bij elkaar te houden en een op de groep gericht programma aan te bieden. Voor de grote groepen bestaat het weekprogramma uit zes dagdelen arbeid en vier dagdelen groepsgerichte activiteiten, voor de kleine groepen acht dagdelen arbeid en twee dagdelen activiteiten.

3.2.2 Zeeland "De Corridor"

Het Penitentiair Trainingskamp (PTK) voor jeugdigen "De Corridor" werd in 1966 gebouwd en in 1967 in gebruik genomen³⁾. Het gehele kamp bestaat uit laagbouw. Het gebouw maakt een ruime, lichte indruk; het terrein en de omgeving zijn bosachtig. De zes paviljoens kunnen ieder een groep van maximaal 10 gedetineerden herbergen. Deze zestig plaatsen zijn verdeeld in 20 plaatsen voor zelfmelders en 40 voor gedetineerden afkomstig uit een HvB. Om voor plaatsing in het PTK in aanmerking te komen moeten zij een strafrestand van tenminste 35 dagen hebben en een werkelijke strafduur van ten hoogste zes maanden en bovendien lichamelijk en mentaal geschikt zijn voor een verblijf

3) In 1985/1986 vond een uitbreiding met nog eens 4 paviljoens plaats, terwijl ook het voorgebouw werd gerenoveerd.

in het PTK. Voorts moeten zij de Nederlandse taal zodanig beheersen dat zij in staat zijn aan het groepsgebeuren deel te nemen.

Het PTK was de eerste gevangenis waar groepsleiders hun intrede deden. Dit hangt samen met de taak van de inrichting, die luidt: "Een zinvolle inhoud geven aan de tenuitvoerlegging (. . .)". De gedetineerden volgen een intensief programma dat erop gericht is hen meer inzicht te geven in de wijze waarop zij sociaal functioneren, hen te stimuleren in het vinden van legale oplossingen voor hun problemen en hen te laten ervaren dat zij niet noodzakelijk samenvalen met de rol van delinquent. Dit wordt voornamelijk vorm gegeven door veel gezamenlijke activiteiten en gesprekken daarover (volgens het zg. doen-reflektiemodel). Teamsport, maar vooral ook het in groepsverband "nemen" van de stormbaan die op het terrein aanwezig is, nemen hierbij een belangrijke plaats in. De dagindeling voor de eerste zes weken van het verblijf bestaat uit halve dagen arbeid (meestal in de bossen) en halve dagen teamsporten en vormingswerk in groepsverband (het complex beschikt over ruime sportfaciliteiten). Na zes weken komt men in aanmerking om aan zg. buitenprojecten mee te werken (bv. in Nijmegen), zoals het aanleggen van speeltuinen, trimbanen etc.

Het PTK heeft waarschijnlijk een voorbeeldfunctie gehad voor andere inrichtingen, waar later ook groepsleiders aangesteld worden en die een soortgelijk programma volgen (Vught, Doetinchem, Sevenum).

3.2.3 Vught "Nieuw Vosseveld"

Het complex werd in 1942 gebouwd als "Konzentrationslager Herzogenbusch" en na de oorlog deels overgenomen door gevangeniswezen. Het andere deel vormt momenteel het Molukse woonoord "Lunetten". Sinds 1973 bestaat de bevolking uit twee categorieën jeugdigen: zij die hun straf ondergaan in aansluiting op voorlopige hechtenis en een groep zelfmelders. De totale capaciteit van de gevangenis bestond ten tijde van het onderzoek uit 125 plaatsen. De gedetineerden zijn gehuisvest in een hoofdgebouw (bestemd voor in aansluiting op preventieve hechtenis afgestraften, en vanwege het gesloten regiem niet in het onderzoek betrokken) en een aantal paviljoens. Ook in de kwaliteit van de huisvesting is sinds het onderzoek nogal wat veranderd: waren de paviljoens toen nog de sombere, slechts ten dele gerenoveerde barakken, inmiddels zijn ze verder verbeterd. Het terrein rond de paviljoens is parkachtig, de omgeving bosachtig.

Ten tijde van het onderzoek⁴⁾ waren vier van de paviljoens bestemd voor zelfmelders, te weten Aa, Amer, Dieze en Dintel, ieder met een capaciteit van 12 plaatsen. De gedetineerden waren over deze paviljoens verdeeld in groepen met een straf van 14 dagen, 28 dagen, meer dan 35 dagen en een rest-categorie. Iedere groep wordt begeleid door een aantal groepsleiders.

De dagindeling bestaat in beginsel uit halve dagen arbeid en halve dagen vorming en opleiding. Voor de arbeid zijn er een metaalbedrijf, een schilder- en bouwbedrijf, een houtbedrijf, een brocheerderij en een palletmakerij, terwijl zelfmelders ook werken aan speeltuinprojecten buiten de inrichting (vergelijk De Corridor). Er kunnen elementaire opleidingen gevolgd worden in het metaal-, schilder-, timmer- en grafische bedrijf. De vormingsactiviteiten bestaan uit groepsgesprekken, rollenspel, voorlichtingsprogramma's en groepssport. Hoewel de zelfmelders in een "half-open" regiem verblijven, bestaat er voor de gehele gevangenis een buitenbewaking, vroeger in handen van het korps gestichtswacht, tegenwoordig bij toerbeurt waargenomen door de bewaarders.

4) Inmiddels is de capaciteit met twee paviljoens uitgebreid.

3.2.4 Sevenum "Ter Peel"

De gevangenis "Ter Peel" is gevestigd in een voormalig naoorlogs klooster en is sinds 1976 bestemd voor zelfmelders met een straf van één tot en met zes maanden. De capaciteit bedraagt 80 plaatsen. De gedetineerden worden ondergebracht in drie zijvleugels van het hoofdgebouw, waar zich 28 chambrettes (een slaapzaal waarin met manshoge schotten kleine "kamertjes" zijn gecreëerd, die met een gordijn zijn afgesloten) en een aantal een- en tweepersoons kamertjes bevinden. Na binnenkomst worden de gedetineerden eerst ondergebracht op de chambrettes; zodra er plaatsen vrijkomen schuiven ze door naar de twee-, en daarna naar de éénpersoons kamertjes.

Het programma bestaat uit arbeid en vorming, echter niet ingedeeld in halve dagen maar in hele dagen, dat wil zeggen dat de gedetineerden of op dinsdag en donderdag of op woensdag en vrijdag de gehele dag aan vorming besteden.

De arbeid vindt plaats in de huisdienst, in het houtbedrijf, of in het tuinbouwbedrijf. De inrichting beschikt over een vrij groot terrein, waarop groenten worden geteeld. Deze worden deels op de veiling gebracht, deels in het bedrijf ingevroren ten behoeve van de eigen keuken en die van enkele andere penitentiaire inrichtingen. Slechts af en toe wordt er buiten de inrichting gewerkt; wel wordt voor de sport gebruik gemaakt van een sporthal in één van de woonkernen in de buurt. Andersom wordt de tot het complex behorende kerk weer gebruikt door de omwonenden, aan welke diensten ook de gedetineerden kunnen deelnemen.

3.2.5 Hoorn "Oostereiland"

De gevangenis te Hoorn is gehuisvest in één van de oudste nog als gevangenis in gebruik zijnde gebouwen: het complex werd in de 17e eeuw gebouwd ten behoeve van de Verenigde Oostindische Compagnie. Ten tijde van het onderzoek vond een opknap- en verbouwingsbeurt plaats. De gebouwen liggen op een eiland in de haven van Hoorn. Het eiland is met het vaste land verbonden met een brug waarop een groot toegangshek staat. Door deze ligging en doordat de gebouwen in de vorm van een rechthoek staan, waardoor zij de binnenplaats geheel omsluiten, is deze gevangenis de meest gesloten van alle meldingsinrichtingen. Het is de enige met een buiten- en binnenportier. De capaciteit bedroeg 128 plaatsen voor zelfmelders en is inmiddels uitgebreid tot 136 plaatsen. De maximale strafduur bedraagt 6 maanden, doch het merendeel heeft een straf van 3 à 4 weken.

De gedetineerden zijn ondergebracht op verblijfszalen en slaapzalen met chambrettes. Het gebouw is oud, met grote en hoge ruimten die geen mogelijkheden tot meer privacy bieden. Op de tweede verdieping zijn drie van deze ruimten ingericht als recreatiezalen. Voor openluchtrecreatie en sport is men aangewezen op de binnenplaats en een sportterrein. De arbeid wordt verricht in eigen bedrijven, zoals een klein houtbedrijf, een houtzagerij, een zeilmakerij en een montagewerkplaats. In de periode waarop het onderzoek betrekking heeft werd geëxperimenteerd met een eendaags voorlichtingsprogramma over alcohol en verkeer. Dit wordt inmiddels door alle gedetineerden gevolgd; daarnaast is er de mogelijkheid gekomen om te kiezen voor halve dagen arbeid en halve dagen vormings- en creatieve activiteiten.

3.2.6 Grave "De Raam"

Het gebouw waar gevangenis "De Raam" zich in bevindt is gebouwd in 1820. Een gedeelte stamt zelfs uit de 16de eeuw, en was toen in gebruik als de koninklijke stallen. Het complex werd oorspronkelijk gebruikt als kazerne en later als rijkspsychiatrische inrichting voor vrouwen. Het heeft een capaciteit

van 90 plaatsen, verdeeld over vier afdelingen met ieder een verblijfszaal en een slaapzaal.

De bevolking bestaat uit kortgestrafte zelfmelders met een straftijd van één tot vier weken, waarvan circa 70% voor art. 26 WWV. Voor deze laatste bestaat er een intensief voorlichtingsprogramma over de relatie tussen alcohol en verkeer dat men op vrijwillige basis gedurende een week kan volgen ⁵⁾. De bewaarders verzorgen een gedeelte van de begeleiding van het programma, evenals van de arbeid. Deze laatste vindt gedeeltelijk plaats binnen de inrichting, doch hoofdzakelijk in ploegen buiten (plantsoenen).

Grave is de meest open inrichting van de zelfmeldersinrichtingen. Er bestaat een verregaande integratie met de Graafse bevolking door arbeid en activiteiten in de stad. Het dienstavak bewaking heeft slechts een orde-bewarende en geen beveiligende taak.

3.2.7 "Bankenbosch"

Voor de afdeling "Bankenbosch" van de inrichting "Groot Bankenbosch" is een geheel nieuw, modern en ruim aandoend complex gebouwd waar 160 gedetineerden gehuisvest kunnen worden. Er zijn acht paviljoens, ieder met twee afdelingen voor tien personen. Elke gedetineerde heeft een eigen kamer; verder zijn er gemeenschappelijke ruimtes. Tussen de paviljoens staan twee kleine gebouwtjes waar de gedetineerden — die zich op het terrein vrijelijk mogen bewegen — terecht kunnen indien zich problemen voordoen. Hiervan is er momenteel maar één bemand.

In tegenstelling tot de andere inrichtingen heeft Bankenbosch geen speciale selectiecriteria, behalve die van een lopend vonnis: hier komen alle soorten zelfmelders, ongeacht strafduur of delict ⁶⁾. Het gevolg is dat een groot deel van de gedetineerden een strafduur langer dan zes maanden heeft.

De arbeid geschiedt hoofdzakelijk buiten, maar wel in eigen beheer. Men werkt in plantsoenen, de kwekerij of kruidentuin, de bossen en het houtbedrijf. Onderwijs en vormingsactiviteiten worden georganiseerd door de Volkshogescholen Allartsoog en Overcinge. Daarnaast wordt de gedetineerden de gelegenheid geboden zelf iets te organiseren.

3.2.8 "Nieuw Bergveen"

Een onderafdeling van Groot Bankenbosch is Nieuw Bergveen, gevestigd in het voormalige hospitaaltje van de gevangenis Esserheem, gebouwd in 1894. Voor deze afdeling worden diegenen geselecteerd met een straftijd van ten hoogste dertig dagen, meest veroordeeld ter zake van misdrijven van de Wegenverkeerswet of voor illegaal zenden. Na binnenkomst in "Groot Bankenbosch" vindt nog een interne selectie plaats. Een belangrijk criterium hierbij was dat drugverslaafden niet in Nieuw Bergveen geplaatst worden ⁷⁾.

De gedetineerden zijn verdeeld over vier groepen van twaalf man met ieder een verblijfs- en slaapzaal en gemeenschappelijke ruimtes voor bezoek en recreatie. De arbeid is als die van Bankenbosch.

5) Zie ook: Bovens, mr. R., *Het Alcohol Verkeer Project tijdens detentie, 's-Gravenhage, 1983, Ministerie van Justitie/WODC.*

6) In de toekomst zal de totale inrichting "Groot Bankenbosch" bestemd worden voor langgestraften (zelfmelders zowel als uit gesloten inrichtingen afkomstige gedetineerden met een strafrestant van niet meer dan 1 jaar).

7) Inmiddels worden alle kort gestraften, ongeacht eventuele verslaving opgenomen.

4 De bevolking

Zoals bij de beschrijving van de inrichtingen ter sprake is gekomen, verschillen ze vrij sterk naar bestemming. Dit komt in een aantal kenmerken van de bevolking tot uitdrukking. In dit hoofdstuk zal daarom een beschrijving naar demografische, strafrechtelijke en penitentiaire variabelen van de inrichtingspopulaties gegeven worden.

4.1 Demografische gegevens

De gemiddelde leeftijd van de gehele bevolking van de in het onderzoek betrokken inrichtingen lag op 31 jaar. In tabel 3 is per inrichting de verdeling over 6 leeftijdscategorieën gegeven, alsmede de gemiddelde leeftijd.

Tabel 3: Leeftijdsverdeling van de gedetineerden in 8 inrichtingen met beperkte beveiliging (in percentages van het totaal per inrichting).

leeftijd:	17/ 23	24/ 28	29/ 33	34/ 38	39/ 43	»43	onb.	ge- mid.	N
Inrichting:									
Vught	97,6	—	—	—	—	—	2,4	20,2	42
Zeeland	100,0	—	—	—	—	—	—	20,3	46
Grave	5,3	21,1	21,1	22,4	7,9	18,4	3,9	35,2	76
Sevenum	10,1	24,1	20,3	22,8	12,7	8,9	1,3	32,9	79
Doetinchem	7,5	28,7	38,7	8,7	10,0	5,0	1,2	31,1	79
Hoorn	9,2	23,9	25,7	14,7	9,2	15,6	1,8	33,3	109
Bankenbosch	15,4	30,1	14,0	15,4	13,3	11,9	—	32,3	143
Nw. Bergveen	—	31,3	12,5	18,8	18,8	18,8	—	36,3	16
totaal	23,2	22,3	19,1	14,0	9,5	10,5	1,4	30,9	590
Nederland*	19,2	13,0	12,5	13,0	10,0	32,3	—	—	4,6 mln

* Nederlandse mannen van 17 t/m 64 jaar; maandstatistiek van de bevolking, november 1984, pagina 13-14, Centraal Bureau voor de Statistiek.

Het is duidelijk dat de leeftijdsverdeling van de gedetineerdenpopulatie sterk afwijkt van die van de totale Nederlandse bevolking. Dit komt overigens volstrekt overeen met wat bij beschouwing van welke fase van het strafrechtelijke systeem dan ook gevonden kan worden: de jongeren zijn oververtegenwoordigd. Opmerkelijk is echter dat toch nog altijd een relatief groot aantal oudere gedetineerden wordt aangetroffen (tot 64 jaar); dit is in strijd met het vigerende beeld dat de Nederlandse gedetineerdenpopulatie vrijwel geheel uit jongeren zou bestaan¹⁾.

Het relatief "open" karakter van de inrichtingen met beperkte beveiliging

1) Zie voor eenzelfde bevinding: Grapendaal. M., e.a., *Reglem in ontwikkeling*, 's-Gravenhage, 1985, Ministerie van Justitie/WODC.

alsmede hun bestemming voor het ondergaan van lopende vonnissen, maken dat hier in tegenstelling tot wat in de inrichtingen voor langgestraften gevonden werd ²⁾ voornamelijk gedetineerden aanwezig zijn met de Nederlandse nationaliteit en een Nederlandse culturele achtergrond. Van de totale populatie is 17% niet in Nederland geboren; het aandeel van degenen met een niet-Nederlandse nationaliteit is nog geringer, nl. 7%. Het verschil van 10% wordt slechts voor een deel veroorzaakt door de 40 gedetineerden die afkomstig zijn uit Suriname, doch de Nederlandse nationaliteit hebben (5,8%). Van de overige 29 niet in Nederland geboren en met de Nederlandse nationaliteit vormt een tiental Aziaten de grootste te onderscheiden categorie.

Tussen de inrichtingen zijn wel wat verschillen. Zo vindt men in Vught en Zeeland relatief hoge percentages Nederlanders en in Doetinchem vrij veel Surinamers. In Nieuw Bergveen verbleven alleen in Nederland geboren.

Nationaliteit en geboorteland zijn formele gegevens. Daarom is in de vragenlijst voor de medewerkers ook de vraag naar de culturele achtergrond van de gedetineerde opgenomen. Zoals reeds vermeld zijn deze vragenlijsten niet in alle gevallen ingevuld; voorzover dit wel gebeurd is kwamen de antwoorden grotendeels overeen met de hiervoor al genoemde resultaten. Wel bleek het relatieve aandeel van de Surinamers te stijgen (tot 9,9% van de 393 gedetineerden van wie dit gegeven bekend is). Voorts werden bij deze vraag de categorieën Molukker (4,1%) en woonwagenebewoner (1,8%) onderscheiden.

4.2 Strafrechtelijke gegevens

Gedurende een enkele detentie kunnen verschillende vonnissen uitgezeten worden; in sommige gevallen wordt aansluitend op een vrijheidsstraf ook nog vervangende hechtenis voor niet betaalde boetes ondergaan. Of er sprake is van meerdere vonnissen c.q. vervangende hechtenis kan gezien worden als een eerste indicator van de strafrechtelijke achtergrond van de inrichtingsbevolking. In tabel 4 zijn daarom per inrichting deze gegevens vermeld.

Tabel 4: Aantallen gedetineerden voor wie de detentie betrekking heeft op 1, 2 respectievelijk 3 of meer vonnissen, c.q. die ook vervangende hechtenis (moeten) ondergaan, per inrichting; in absolute aantallen en percentages van het totaal per inrichting.

Inrichting	1 von.	2 von.	≥ 3 von.	vh		n
	n %	n %	n %	n %	n %	
Vught	25 (61)	9 (22)	7 (17)	2 (5)		40
Zeeland	24 (52)	16 (35)	6 (13)	9 (19)		46
Grave	73 (96)	3 (4)	0 (0)	0 (0)		76
Sevenum	56 (91)	15 (19)	8 (1)	2 (3)		79
Doetinchem	46 (58)	16 (20)	18 (22)	20 (25)		80
Hoorn	98 (90)	8 (7)	3 (3)	0 (0)		109
Bankenbosch	82 (57)	30 (21)	31 (22)	23 (16)		143
Nw. Bergveen	13 (81)	2 (13)	1 (6)	1 (6)		16
totaal	417 (71)	99 (17)	74 (12)	57 (9)		589

Duidelijk is dat een vrij groot deel van de gedetineerden (29%) meer dan één vrijheidsstraf aaneengesloten uitzit, en dat daarnaast een niet onaanzienlijk deel een eerder opgelegde boete niet heeft betaald. Tussen de inrichtingen blijken opmerkelijke verschillen. Vooral in Zeeland, Doetinchem, Bankenbosch en in mindere mate Vught zijn deze, waarschijnlijk toch wat "zwaarder", gevallen oververtegenwoordigd.

Een tweede belangrijke indicator voor de strafrechtelijke achtergrond is uiteraard het delict (c.q. de delicten) waarvoor men een vrijheidsstraf heeft op-

2) Zie het in hoofdstuk 1 al genoemde rapport van Rook, pp. 17-18.

gelegd gekregen. In tabel 5 is dit, weer per inrichting, naar 9 delictscategorieën uitgesplitst.

Tabel 5: Delictsoort waarvoor gedetineerd (eerstvermelde); per inrichting, in absolute aantallen (a) en in percentages van het aantal per inrichting (b). Zie voor de aantallen per inrichting tabel 3.

Inrichting	orde, gezag	agres. pers. zwaar	agres. pers. licht	agres. zaken	seks	vermogens	WVW	Opium	overig
Vught	a 7	—	4	—	—	24	5	1	—
	b 16,7	—	9,5	—	—	57,1	11,9	2,4	—
Zeeland	a 3	2	—	5	1	32	—	2	1
	b 6,5	4,3	—	10,9	2,2	69,6	—	4,3	2,2
Grave	a 1	—	—	—	—	13	55	—	7
	b 1,3	—	—	—	—	17,1	72,4	—	9,2
Sevenum	a 1	2	5	—	1	51	13	3	3
	b 1,3	2,5	6,3	—	1,3	64,6	16,5	3,8	3,8
Doetinchem	a 1	7	—	2	—	46	1	22	1
	b 1,2	8,7	—	2,5	—	57,5	1,2	27,5	1,2
Hoorn	a 7	3	7	1	1	39	41	7	3
	b 6,4	2,8	6,4	0,9	0,9	35,8	37,6	6,4	2,7
Bankenbosch	a 4	12	2	8	4	82	9	19	3
	b 2,8	8,4	1,4	5,6	2,8	57,3	6,3	13,3	2,3
Nw.Bergveen	a 1	—	1	1	—	3	9	—	1
	b 6,3	—	6,3	6,3	—	18,8	56,3	—	6,3
totaal	a 25	26	19	17	7	290	133	54	19
	b 4,2	4,4	3,2	2,9	1,2	49,1	22,5	9,1	3,2

Bijna 50% van de inrichtingsbevolking blijkt veroordeeld te zijn wegens een vermogensdelict; delicten van de Wegenverkeerswet (en dan met name rijden onder invloed) komen in circa een vijfde van de gevallen voor³⁾. Een belangrijke categorie wanneer gedacht wordt aan problemen is natuurlijk die van veroordeelden op grond van de Opiumwet; dit blijken er 54 (dit is 9%) te zijn. Opvallend, doch niet direct tegen de verwachting, is het verschil tussen de inrichtingen. Dat vooral Grave en Nieuw Bergveen veel rijders onder invloed herbergen is geheel in overeenstemming met de bestemming van deze inrichtingen; dat ook Hoorn een relatief hoog percentage vertoont heeft waarschijnlijk te maken met de regionale functie. In dit verband is het interessant te vermelden dat het in het SWA-onderzoek in Heerhugowaard gevonden percentage uitsluitend wegens WVW-delicten veroordeelden 10,8 is (N = 186).

In Doetinchem en Bankenbosch bestaat een relatief groot deel van de populatie uit gedetineerden die op grond van de Opiumwet veroordeeld werden. Dit hangt samen met de vrij lange vrijheidsstraffen die in dergelijke zaken worden opgelegd, en het feit dat geregeld preventieve hechtenis wordt toegepast. Qua bestemming komen van de in het onderzoek betrokken inrichtingen dan in feite alleen de twee genoemde (en Zeeland) in aanmerking voor uiteindelijke opname van deze gedetineerden. Dat hun aandeel in de populatie van Zeeland zo gering is, ligt waarschijnlijk aan de selectiecriteria: ernstige drugproblematiek geldt als een contra-indicatie.

3) Hierbij moet bedacht worden dat de gemiddelde duur van de voor vermogensdelicten opgelegde vrijheidsstraffen langer is dan die van voor WVW-delicten opgelegde. Dit heeft tot gevolg dat er, bij de gebruikte peiltechniek, een grotere kans is vermogensdelinquenten aan te treffen.

Geven beide bovenbesproken strafrechtelijke gegevens al een aanwijzing dat het een misvatting is om te denken dat de betrokken inrichtingen ook thans nog vooral bevolkt worden door niet eerder veroordeelden die een korte vrijheidsstraf ondergaan, wanneer ook nog naar het strafrechtelijk verleden gekeken wordt blijkt deze veronderstelling helemaal niet meer houdbaar. Van de totale groep waarvan de justitiële documentatie verkregen kon worden ($n = 583$) bleken er maar 16 (dit is 2,7%) geen eerdere justitiële contacten ⁴⁾ te hebben gehad. Slechts 55 (9,4%) waren nog niet eerder veroordeeld, terwijl meer dan de helft (357, dit is 61,2%) al eerder tot een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf bleek te zijn veroordeeld. Aangenomen moet worden dat deze categorie dus ook al eerdere detentie-ervaring had; hetzelfde geldt natuurlijk voor degenen die voor hun huidige detentie preventief gehecht waren ⁵⁾ (een groep die, ook als Doetinchem en het PTK niet meegeteld worden, aanzienlijk is: 12,9%). Deze bevindingen, die een niet onbelangrijke relativisering geven van het beeld van een "gemakkelijke" populatie, zijn in tabel 6 — weer per inrichting — weergegeven.

Tabel 6: Enkele strafrechtelijke gegevens, uitgesplitst naar inrichting, steeds het percentage gede-
tineerden voor wie de kwalificatie van toepassing is.

Inrichting	reeds eerder just. cont.	reeds eerder veroor- deeld	reeds eerder onv. vrijhstr.	prev. hechtens deze det.	N
Vught	100	82,9	19,5	9,8	40
Zeeland	95,7	76,1	32,6	67,4	46
Grave	97,3	89,2	36,5	1,3	76
Sevenum	98,7	94,9	69,6	13,9	79
Doetinchem	96,2	89,7	74,4	71,2	78
Hoorl	97,2	93,6	73,4	1,8	109
Bankenbosch	96,5	93,0	71,1	29,4	143
Nw.Bergveen	100	100	92,9	—	14
totaal	97,3	90,6	61,2	25,0	588

Een nog pregnanter beeld wordt zichtbaar wanneer ook het *aantal* eerdere justitiecontacten, veroordelingen en onvoorwaardelijke vrijheidsstraffen in aanmerking wordt genomen. Dit is gebeurd in de volgende tabel, door steeds de mediaan ⁶⁾ en het maximum te geven.

- 4) In het kader van dit rapport: een contact met Justitie dat leidde tot een mutatie in de Justitiële Documentatie. Het gaat daarbij om de inschrijving ten parkette van een proces-verbaal terzake van enig misdrijf of een ernstige overtreding, ofwel ingeval van een overtreding waarvoor geen zg. "voordocumentatie" plaatsvindt, een veroordeling terzake daarvan.
- 5) Aangenomen moet worden dat de preventieve hechtenis dan voor de terechtzitting was opgeheven, omdat deze categorie anders niet in het lopende vonnissen-circuit terecht was gekomen.
- 6) De mediaan van een verdeling is de waarde waar 50% van de gevallen onder blijft (en dus ook 50% boven ligt). Wanneer dus in de tabel als mediaan van het aantal eerdere veroordelingen 5 vermeld staat, betekent dit dat (tenminste) de helft van de gedetineerden 0 tot 5 maal eerder veroordeeld is geweest, en de rest 5 of meer.

Tabel 7: Strafrechtelijke gegevens, uitgesplitst naar inrichting, steeds de mediaan en het maximum van het aantal eerdere justitiële contacten, veroordelingen en veroordelingen tot onvoorwaardelijke vrijheidsstraf.

inrichting	aantal eerdere justitiële contacten		aantal eerdere veroordelingen		aantal eerdere onvoorw. vrijh.str.	
	med.	max.	med.	max.	med.	max.
Vught	11	37	3	10	0	3
Zeeland	9	44	2	9	0	5
Grave	5	52	3	25	0	17
Sevenum	17	≥ 98	7	47	2	35
Doetinchem	15	88	7	46	2	30
Hoorn	13	≥ 98	6	34	2	23
Bankenbosch	14	≥ 98	6	63	2	52
Nw.Bergveen	12	29	6	19	3	10
totaal	12	≥ 98	5	63	1	52

Bij deze tabellen kunnen een aantal kanttekeningen gemaakt worden. De hoge percentages voorafgaand aan hun detentie preventief gehechten in Zeeland en Doetinchem (tabel 6) zijn geenszins verbazend: deze inrichtingen zijn immers speciaal of deels voor deze categorie bestemd⁷⁾. Dat vrijwel alle gedetineerden reeds 1 of meer eerdere justitiële contacten hadden, is ook niet opzienbarend gezien het straftoemittingsbeleid waarbij aan first-offenders in een niet zeer ernstig delict zelden een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf wordt opgelegd. Hetzelfde geldt — in iets mindere mate — voor eerdere veroordelingen; in zoverre Zeeland hier als een uitzondering kan worden gezien, is dit meer een bevestiging van de regel: zowel de verdeling over de delicten als het hoge aantal preventief gehechten wijzen op een "zwaardere" categorie zaken, die ook zonder de verzwarende onstandigheid van recidive leiden tot een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf. Zeeland heeft, samen met Vught en Grave, ook de laagste percentages eerder tot een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf veroordeelden. Voor Vught en Zeeland is dit te verklaren uit de gemiddelde jeugdige leeftijd, voor Grave meer uit het feit dat het hier voornamelijk gaat om ridders onder invloed die in principe op het enkele feit van een hoog bloedalcoholgehalte voor een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf van twee weken in aanmerking komen, zonder dat sprake hoeft te zijn van recidive. Dat Nieuw Bergveen, waar het aandeel van de WWV-delicten toch ook groot is, juist weer een hoog percentage eerdere veroordelingen te zien geeft zegt niet veel: het gaat hier om een zo gering aantal gedetineerden, dat één persoon overeenkomt met 6,3%.

In de literatuur wordt wel gesuggereerd dat zg. carrièrecriminelen aan twee kenmerken te herkennen zijn: de jeugdige leeftijd waarop ze hun eerste delict pleegden, en de verscheidenheid van delicten waaraan ze zich schuldig maken⁸⁾. Omdat het voor de sfeer in een inrichting waarschijnlijk van invloed is of er zich daar (veel) van dergelijke veelvuldige recidivisten bevinden, zijn ook deze gegevens nog weergegeven, alsmede het gemiddelde aantal delicten dat per jaar gepleegd werd sinds het eerst gedocumenteerde (alleen voor de recidivisten). Als maat voor de verscheidenheid van delicten is daarbij genomen het voorkomen van 3 of meer verschillende delicttypen in de documentatie.

7) Zie voor de verschillen tussen de zelfmelders en de overigen in Zeeland tabel 11.

8) Zie bv.:

— Glaser, D. *Crime in our changing society*, New York, 1978, Holt, Rinehart and Winston.

— Werff, dr. C. v.d. 'Criminele loopbanen', in: *Justitiële Verkenningen*, nr. 9, dec. 1985, WODC/MINisterie van Justitie.

Tabel 8: Gemiddelde leeftijd ten tijde van het eerst gedocumenteerde delict, gemiddeld ten parquette ingeschreven aantal delicten per jaar sindsdien, en percentage gedetineerden met 3 of meer voorafgaande delicten van verschillende typen.

inrichting	leeftijd eerste del.		aantal del. per jaar	3 of meer versch. del.
	gem.	med.	gem.	%
Vught	16,1	16	3,32	78,6
Zeeland	16,3	16	3,44	71,7
Grave	21,7	21	0,97	52,6
Sevenum	18,4	17	1,79	83,5
Doetinchem	19,6	19	2,02	80,0
Hoorn	19,6	18	1,84	75,2
Bankenbosch	19,5	18	1,95	79,0
Nw. Bergveen	22,3	19	1,36	56,2
totaal	19,3	18	1,99	75,0

Opvallend is dat in Grave en Nieuw Bergveen wat lage percentages worden aangetroffen van gedetineerden met 3 of meer delicten. Op grond van dit gegeven en vergelijking van de leeftijd bij binnenkomst (tabel 3), is het mogelijk drie categorieën inrichtingen te onderscheiden:

- Vught en Zeeland, waar zowel de beginleeftijd als de leeftijd bij binnenkomst laag liggen (slechts vier jaar verschil) — dit is echter niet meer dan logisch, omdat deze inrichtingen alleen voor jeugdigen bestemd zijn. Men komt hier dus niet terecht wanneer men op latere leeftijd (> 23 jaar) begint. Het gemiddeld aantal delicten per jaar is hier relatief zeer hoog.
- Grave en Nieuw Bergveen, met een gemiddelde beginleeftijd van rond de 22 jaar en een gemiddelde leeftijd bij binnenkomst van 35 à 36 jaar, een relatief laag aantal delicten per jaar en wat lagere percentages met 3 of meer verschillende delicttypen. Dit komt overeen met het beeld van "dronken rijders", die slechts incidenteel met de rechter in aanraking komen; uit tabel 4 blijkt echter dat dit beeld toch wat genuanceerder is.
- De overige inrichtingen, waar de beginleeftijd tussen de 18 en 20 jaar ligt, en de leeftijd bij binnenkomst tussen de 31 en 33. De duur van de carrière is hier net iets korter dan in de hiervoor genoemde categorie, maar het gemiddelde aantal delicten per jaar is beduidend hoger, evenals het percentage met 3 of meer verschillende delicten.

Deze indeling in categorieën komt goed overeen met wat op basis van de bestemming van de inrichtingen verwacht mocht worden. Kennelijk is het zo dat hierdoor in Grave en Nieuw Bergveen de meer incidenteel met justitie in aanraking komende gedetineerden zijn te vinden, en in de andere inrichtingen de (beginnende) carrièremakers.

4.3 Penitentiaire gegevens

De diverse inrichtingen hebben een verschillende bestemming voor wat betreft de strafduur van degenen die voor verblijf daar in aanmerking komen. Daarnaast is het zo dat niet alle gedetineerden hun volledige straf in de betrokken inrichting uitzitten. Hierdoor is er ook een verschil tussen strafduur en verblijfsduur⁹⁾, hetgeen overigens niet betekent dat de inrichtingen wat dit laatste betreft meer op elkaar lijken dan wat betreft de strafduur. In tabel 9 komt dit duidelijk tot uitdrukking.

9) In het onderzoek is gehanteerd de "geplande werkelijke verblijfsduur"; omdat het betrekking had op degenen die nog in de inrichting verbleven, moest afgegaan worden op de geplande ontslagdatum, en kon geen rekening gehouden worden met korter (i.v.m. ontvluchting of overplaatsing) of langer (i.v.m. nog onbekend vervolgonniss of vervangende hechtenis) verblijf.

Tabel 9: Strafduur (a) en geplande werkelijke verblijfsduur (b); uitgesplitst naar inrichting; cumulatieve percentages* en gemiddelde.

Inrichting		≤ 2 wkn.	≤ 1 mnd.	≤ 3 mnd.	≤ 6 mnd.	gemid. in wkn.
Vught	a	26,8	63,4	95,1	100	5,4
	b	29,3	70,7	95,1	100	5,1
Zeeland	a	0	0	27,3	72,7	22,6
	b	0	0	59,1	84,1	16,1
Grave	a	80,3	100	100	100	2,2
	b	80,3	100	100	100	2,1
Sevenum	a	0	7,6	84,8	100	9,7
	b	0	13,9	82,3	100	9,0
Doetinchem	a	0	0	18,8	67,5	25,1
	b	0	0	45,0	77,5	17,2
Hoorn	a	33,9	64,2	98,2	100	4,4
	b	35,8	76,1	98,2	100	4,1
Bankenbosch	a	7,7	14,1	26,8	43,0	45,2
	b	7,7	15,5	27,5	43,7	44,1
Nw.Bergveen	a	50,0	75,0	100	100	3,4
	b	50,0	87,5	100	100	3,3
totaal	a	21,8	35,8	63,0	79,7	18,9
	b	21,8	39,7	68,5	81,3	17,1

* d.w.z. elk percentage is inclusief dat van de vorige categorie; in het percentage van ≤ maand is dat van ≤ 14 dagen begrepen, enz.

In drie inrichtingen verblijft een substantieel deel van de gedetineerden langer dan 6 maanden. In Zeeland verblijft 11% tussen de 6 en de 9 maanden, en 4,5% tussen de 9 maanden en een jaar. In Doetinchem is dit resp. 17,7% en 3,8%; in Bankenbosch tenslotte verblijft 16,2% tussen de 6 en de 9 maanden, 8,5% tussen de 9 maanden en 1 jaar, en 19% tussen de 1 en 1 1/2 jaar. Een niet onbelangrijk aantal blijft echter nog langer: 5,6% tussen de 2 en 3 jaar, en 2,8% langer dan 3 jaar. Zoals in de paragraaf over de probleemstelling reeds werd vermeld overschrijdt de verblijfsduur in sommige gevallen het maximum dat overeenkomt met de bestemming van de inrichting, doordat pas tijdens de detentie bekend werd dat nog een ander vonnis (of vervangende hechtenis) zou moeten worden geëxecuteerd. Gepoogd is na te gaan in hoeverre dit het geval was; hierbij deed zich echter het probleem voor dat niet altijd was na te gaan of het bestaan van een "vervolgvonnis" reeds bij de selectie, of pas na binnenkomst in de inrichting bekend was. Het blijkt dan ook dat slechts in 12 gevallen met zekerheid geconcludeerd kon worden dat het ging om een vervolgvonnis waarvan pas tijdens de detentie de executie gelast werd. Van 57 gedetineerden kon worden vastgesteld dat ze in principe nog vervangende hechtenis zouden moeten ondergaan; een probleem hierbij is dat in feite pas na afloop daarvan zou kunnen worden vastgesteld of dit inderdaad leidde tot een langer verblijf dan voorzien, omdat het tot het laatste moment mogelijk is een opgelegde boete te betalen. Overigens is dit nu net waarom de eventuele executie van vervangende hechtenis met name in de meldingsinrichtingen een probleem is; het maakt dat niet van te voren vaststaat op welke datum een plaats vrijkomt, wat weer lastig is bij het plannen van de oproepingen.

Een interessant gegeven bij een populatie als hier beschreven is de vraag of het gaat om zelfmelders, arrestanten dan wel gedetineerden die in aansluiting op preventieve hechtenis of detentie in een andere inrichting (de rest van) een vonnis uitzitten. In tabel 10 is, per inrichting, de herkomst van de gedetineerden weergegeven.

Tabel 10: Herkomst van de gedetineerden; per inrichting, in percentages van het totaal aantal per inrichting

Inrichting	zelf- melder	gearrest. na niet voldoen oproep	HvB na prev. hech- tenis	andere pen. Inr.	anders	N
Vught	95,1	—	—	4,9	—	40
Zeeland	32,6	—	38,1	29,4	—	46
Grave	98,7	—	—	1,3	—	76
Sevenum	100	—	—	—	—	79
Doetinchem	1,2	15,0	56,3	16,2	11,2	80
Hoorn	100	—	—	—	—	109
Bankenbosch	96,5	—	0,7	0,7	2,1	143
Nw.Bergveen	100	—	—	—	—	16
totaal	79,9	2,1	10,8	5,2	2,1	590

De categorie "anders" bestaat uit personen die — voor zover uit de registratie blijkt — lang (dit is meer dan een jaar) na de datum van het vonnis uit een HvB in de betrokken inrichting geplaatst worden, terwijl ze voor het betreffende delict geen preventieve hechtenis hebben ondergaan. Voor het overige is duidelijk het onderscheid tussen de meldingsinrichtingen en de beide andere (Zeeland en Doetinchem) zichtbaar: in de meldingsinrichtingen zit een zeer klein aantal mensen dat niet uit de vrije maatschappij afkomstig is, in Doetinchem is dit net omgekeerd en in Zeeland blijkt — zoals te verwachten was — een derde van de bevolking zelfmelder te zijn.

Tabel 11: Verschillen tussen in het PTK gedetineerde zelfmelders en de overigen.

	zelfmelders	overigen
— gemiddelde leeftijd	20,7 (15)	20,1 (31)
% met meer dan 1 vonnis deze detentie	86,6 (15)	51,6 (31)
% met 3 of meer delicttypen in AD	73 (15)	71 (31)
— gem. leeftijd t.t.v. eerste veroordeling	15,3 (15)	16,7 (31)
— gem. aantal del. per jaar sinds eerste veroord.	2,4 (15)	4,0 (31)
% geplande verblijfsduur > 3 mnd.	50 (15)	37 (31)
% prev. hechtenis toegepast	27 (15)	87 (31)
% ervaren als agressief	0 (15)	32 (31)
% met privacyproblemen	13 (15)	16 (31)
% niet groeps geschikt	6,7 (15)	0 (31)

Gezien het feit dat bij de eerste oriënterende gesprekken naar voren was gebracht dat het in een inrichting verblijven van zelfmelders en arrestanten -niet-melders tot problemen leidde, is het opmerkelijk dat deze situatie zich kennelijk nergens voordoet. De indruk bestaat dan ook dat het hier gaat om negatieve ervaringen uit het verleden, toen een enkele maal zonder enige andere selectie dan op de duur van het strafrestant gedetineerden uit een HvB in een "echte" meldingsinrichting werden opgenomen.

Op deze plaats moet tenslotte nog aandacht besteed worden aan een onderwerp dat zeer in de belangstelling staat wanneer gesproken wordt over de capaciteitsnood bij het gevangeniswezen, nl. de tijd die verloopt tussen het uitspreken van een zg. "lopend vonnis" en de aanvang van de detentie. Regelmatig wordt gesuggereerd dat mensen die een dergelijk vonnis krijgen zeer lang — jaren — op de tenuitvoerlegging moeten wachten, en daardoor ernstig in hun privéleven geschaad worden. Vanuit de Directie Gevangeniswezen wordt daar wel tegen ingebracht dat dit probleem zich slechts voordoet bij twee — vrij kleine — categorieën, nl. de vrouwen en de langgestraften; daar zou het dan ook wel groot zijn. Voor alle anderen zou gelden dat de duur tussen vonnis en detentie niet langer hoeft te zijn dan door de administratieve procedure wordt voorgeschreven. De procedure via het Penitentiaal Selectie

Centrum duurt minimaal circa 7 weken (na ontvangst van het vonnis van het parket); een deel van die tijd zit in de wettelijke periode tussen ontvangst van de oproep en datum aanvang detentie (3 weken). Veel meer tijd is onder andere nodig voor de zaken waarin in beroep is gegaan; deze komen in de wachtstand totdat een arrest van het Hof is ontvangen (of bericht dat het beroep is ingetrokken). Tenslotte moet nog gewezen worden op de — meer tijd vergende — procedure bij langer gestraften > 6 maanden ¹⁰⁾, cijfers PSC van sept./okt. 1985); van de op 1 november 1985 nog te selecteren zelfmelders maken degenen met een detentieduur van meer dan 6 maanden bijna 6% uit. Dezen worden telefonisch benaderd om in overleg tot een periode te besluiten waarin de detentie zal worden ondergaan. Afhankelijk van de beschikbare plaatsen heeft de veroordeelde hier dus zelf de wachttijd voor een deel in de hand. Gesteld wordt dan ook dat — met uitzondering dus van de langgestraften en de vrouwen — een eventuele lange duur slechts te wijten is aan de veroordeelden zelf, die zich aan detentie trachten te onttrekken door herhaaldelijk uitstel te vragen, van adres te veranderen etc.

Nu kan het huidige onderzoek nauwelijks licht in deze duistere zaak brengen, maar een klein straatje is wel mogelijk ¹¹⁾. Het blijkt dat de tijd tussen het vonnis ¹²⁾ en de executie van de vrijheidsstraf voor zelfmelders sterk uiteen loopt: van minder dan 10 weken (overigens in slechts 10 gevallen) tot meer dan 3 jaar (in 3 gevallen). Het gemiddelde is toch wel vrij hoog — 42 weken — doch dit wordt vooral veroorzaakt door de extreem lange duur in een beperkt aantal gevallen: bijna de helft (45%) ondergaat zijn detentie binnen een half jaar na het vonnis, bijna driekwart (71%) binnen een jaar. Bij de arrestanten ligt dit — uiteraard — geheel anders: de ene gedetineerde die ongeveer een half jaar na zijn vonnis aan de detentie begon, is een duidelijke uitzondering; van ruim de helft wordt de straf pas na 1,5 jaar of later geëxecuteerd. Wordt vervolgens gekeken naar de samenhang met de lengte van de detentie, dan blijkt het reeds genoemde verband inderdaad te bestaan: naarmate de straf langer is, verstrijkt ook een grotere periode tussen vonnis en executie (zie tabel 12).

Tabel 12: Gemiddeld tijdsverloop tussen vonnis en aanvang detentie in weken, uitgesplitst naar werkelijke detentieduur (zelfmelders en arrestanten)

detentieduur	gemiddelde	N
≤ 2 weken	28,6	128
2 - ≤ 4 weken	36,4	82
1 - ≤ 3 maanden	50,0	144
3 - ≤ 6 maanden	59,9	54
6 mnd. of meer	54,7	74
totaal	43,9	481

Tenslotte is het nog interessant om te zien of er wellicht verschillen zijn te vinden wanneer gekeken wordt naar de rechtbank die het vonnis uitsprak. Het is immers zo dat ook de snelheid waarmee het parket e.e.a. afhandelt van invloed is — de mogelijkheid bestaat dat de lange wachttijden deels veroorzaakt worden door overbelasting aldaar. Een relatie met het in het onderzoek aangetroffen aantal van de betrokken rechtbank afkomstige vonnissen is echter op basis van onze gegevens niet te leggen. Dat geldt ook voor een relatie met het totaal aantal in 1983 door de betrokken rechtbanken uitgesproken schuldigverklaringen.

10) Het gaat hier maandelijks wel om circa 5% van alle Ingeschreven lopende vonnissen.

11) Het Stafbureau Wetenschappelijke Adviezen doet hiernaar momenteel een uitgebreid onderzoek.

12) Ingeval van hoger beroep: datum arrest.

4.4 Samenvatting

Op grond van de bovenvermelde gegevens kan de bevolking van de verschillende inrichtingen op de volgende wijze gekarakteriseerd worden:

- In de paviljoens Aa/Amer en Dieze/Dintel van de gevangenis Nieuw Vosseveld te Vught zitten voor het overgrote deel jeugdige (jonger dan 23 jaar) zelfmelders uit het hele land met een werkelijke detentieduur van 3 maanden of minder. Iets minder dan 40% zit twee of meer straffen uit; een zeer klein aantal ook vervangende hechtenis. Een relatief hoog percentage heeft zich schuldig gemaakt aan delicten tegen de openbare orde en het gezag, of een agressief delict tegen personen (licht). Het grootste deel echter zit voor vermogensdelicten, met name diefstal door middel van braak, al dan niet in vereniging. Slechts 1 gedetineerde is veroordeeld op grond van de Opiumwet, 5 op grond van de WVW. Een groot deel (83%) was reeds eerder veroordeeld; bijna 20% zelfs tot een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf. Het aantal eerdere justitiële contacten ligt, vergeleken met de andere inrichtingen, gemiddeld tot laag, het aantal eerdere veroordelingen — al dan niet tot een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf — eveneens laag. Ruim 40% heeft een carrière waarin 3 of meer verschillende delicttypen voorkomen.
- Ook in het penitentiair trainingskamp "De Corridor" te Zeeland (N.Br.) bestaat de gedetineerdenpopulatie uit jeugdigen, jonger dan 23 jaar. Slechts 1/3 van hen is zelfmelder, de overigen zitten in aansluiting op preventieve hechtenis of verblijf in een andere inrichting de rest van hun straf uit, die voor allen langer dan 1 maand is en voor bijna 32% zelfs langer dan zes maanden. Iets minder dan de helft zit meer dan 1 straf uit; bijna 20% ook vervangende hechtenis. Verreweg het grootste deel is veroordeeld wegens vermogensmisdrijven, met name diefstal door middel van braak (zelden in vereniging) of met geweld. Vijf gedetineerden zitten voor brandstichting, twee voor overtreding van de Opiumwet en eveneens twee voor rijden zonder rijbewijs. Een beduidend groter deel dan in Vught werd reeds eerder tot een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf veroordeeld (33%), terwijl het gemiddeld aantal delicten per jaar, net als de (begin)leeftijd, ongeveer gelijk is. Daartegenover staat dat een veel geringer deel reeds 3 of meer verschillende delicttypen op zijn conto heeft. De aantallen eerdere justitiële contacten en veroordelingen zijn vergelijkbaar met die in Vught.
- In "De Raam" te Grave is de gemiddelde leeftijd aan de hoge kant: 35 jaar, terwijl bijna 20% ouder is dan 44. Dit is niet verwonderlijk, wanneer in aanmerking wordt genomen dat ruim 2/3 van de bevolking veroordeeld is op grond van overtreding van de WVW (vooral art. 26 en samenhangend). Hiermee hangt ook samen de relatief korte detentieduur, die voor het merendeel van de gedetineerden twee weken of korter is. Het percentage reeds eerder tot een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf veroordeelden ligt iets hoger dan in Zeeland, maar beduidend lager dan in de hierna te behandelen inrichtingen. De aantallen eerdere justitiële contacten en veroordelingen zijn vergelijkbaar met die in Vught en Zeeland; de gemiddelde frequentie waarmee eerdere delicten gepleegd werden echter beduidend geringer (minder dan 1 per jaar tegen meer dan 3). Net als in Zeeland heeft slechts bijna 30% een verleden met 3 of meer verschillende delicttypen. Vrijwel allen zijn zelfmelders, een zeer hoog percentage (96) zit slechts 1 vonnis uit.
- Gevangenis "Ter Peel" in Sevenum heeft een bevolkingssamenstelling die nog het meest overeenkomt met die van alle inrichtingen als geheel. De gemiddelde leeftijd ligt iets boven de 30 jaar; allen zijn zelfmelders. Het percentage gedetineerden met meer dan 1 vonnis is 29; slechts een enkeltal zit ook vervangende hechtenis uit. De meest voorkomende delictgroep is

die van de vermogensdelicten (in alle variëteiten); daarop volgen de delicten van de WVV (relatief weinig rijden onder invloed). De maximale verblijfsduur is 6 maanden; het merendeel (ruim 3/4) heeft een detentieduur van 1 tot 3 maanden. Het percentage gedetineerden dat reeds eerder tot een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf veroordeeld werd, is hier beduidend hoger dan in de hiervoor besproken inrichtingen (bijna 70). De aantallen eerdere contacten en veroordelingen zijn vrij hoog; het gemiddeld aantal delicten per jaar sinds het eerste contact is met 1,8 niet opzienbarend, net zo min als het percentage gedetineerden dat reeds voor 3 of meer verschillende delicten veroordeeld was (ca. 60). Opvallend is wel het relatief hoge percentage (14) dat in verband met het delict dat tot deze detentie leidde preventieve hechtenis onderging.

- De hoogbouw van de PVI "Nederheide" te Doetinchem heeft een sterk afwijkende bevolkingssamenstelling; in feite komt alleen de leeftjdsverdeling overeen met die in de andere inrichtingen. Het meest opvallende verschil is wel dat hier — vrijwel — geen zelfmelders aanwezig zijn, doch voornamelijk afgestraften die in aansluiting op preventieve hechtenis of een verblijf in een andere gevangenis de rest van hun vonnis in deze inrichting uitzitten. Hiermee hangt direct samen de vrij lange detentieduur (gemiddeld 25 weken; 1/3 meer dan 6 maanden), en het vrij grote verschil tussen detentieduur en verblijfsduur (18 weken; 1/5 meer dan zes maanden). De delicten waarvoor men veroordeeld is zijn vooral vermogensdelicten (diefstal door middel van braak, maar ook met geweld) en agressieve delicten; daarnaast verdient het relatief grote aandeel van overtreders van de Opiumwet (ruim 1/4) vermelding. Meer dan 40% van de gedetineerden zit meer dan één vonnis uit; opvallend is ook het hoge percentage (25) dat vervangende hechtenis moet ondergaan. Ook de percentages reeds eerder (tot een vrijheidsstraf) veroordeelden zijn relatief hoog, alsmede het gemiddelde aantal delicten per jaar en het percentage gedetineerden met 3 of meer verschillende delicten in hun documentatie. Tenslotte moet nog gewezen worden op het feit dat in Doetinchem betrekkelijk veel gedetineerden verblijven die uit Suriname afkomstig zijn.
- Gevangenis "Oostereiland" in Hoorn is — met "Ter Peel" — qua bevolking wellicht het meest typische voorbeeld van een meldingsinrichting. De gemiddelde leeftijd is 33 jaar, met een toch nog vrij grote groep boven de 43 jaar; bijna 20% is niet in Nederland geboren. Slechts 10% zit meer dan één vonnis uit; geen van de gedetineerden onderging ten tijde van het onderzoek vervangende hechtenis. Alle delicttypen zijn vertegenwoordigd, met het zwaartepunt bij de WVV en de vermogensdelicten; daarnaast vallen de delicten van de Opiumwet en de agressieve delicten tegen personen op. Slechts een gering deel van de gedetineerden heeft voor het delict waarvoor nu gedetineerd preventieve hechtenis ondergaan. Het aantal eerdere veroordelingen, al dan niet tot een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf, ligt laag in vergelijking met Sevenum, Doetinchem en Bankbosch, het percentage met 3 of meer verschillende delicten vrij gemiddeld. Bijna geen van de gedetineerden verblijft langer dan 3 maanden in de inrichting; voor bijna 2/3 is de verblijfsduur zelfs 1 maand of korter.
- Gevangenis Bankbosch te Veenhuizen onderscheidt zich vooral van de andere inrichtingen door de gemiddeld lange verblijfsduur (en dus ook strafduur). Ruim de helft heeft een straf van meer dan 6 maanden; vrijwel allemaal in de vorm van een lopend vonnis. De gemiddelde leeftijd is hier 32 jaar, met de grootste categorie tussen 24 en 28. Ook hier zijn alle delicttypen vertegenwoordigd, waarbij vooral het geringe aandeel van die van de WVV opvalt (slechts een enkele dronken rijder). Hier staat de sterke vertegenwoordiging van de Opiumwetdelicten tegenover, alsmede die van de

zware levensdelicten; opvallend is ook dat 4 van de in totaal 7 wegens sexuele delicten veroordeelden in Bankenbosch verblijven. Onder de vermogensdelicten valt het relatief grote aantal van gewelddadige aard op. Bijna 30% van de gedetineerden is preventief gehecht geweest; vrij veel zitten er meer dan één vonnis uit, terwijl ook vervangende hechtenis veel voorkomt. De populatie van Bankenbosch spant de kroon voor wat betreft het aantal eerdere veroordelingen, ook tot onvoorwaardelijke vrijheidsstraffen. Ruim de helft is reeds voor 3 of meer verschillende delicten veroordeeld.

Dit alles hangt naar alle waarschijnlijkheid direct samen met de bestemming: Bankenbosch is de enige inrichting die zelfmelders met een straf van meer dan zes maanden opneemt.

- Het opvallendste van de populatie van "Nieuw Bergveen" is dat deze zo klein is. Alle 16 gedetineerden zijn zelfmelders, met een hoge gemiddelde leeftijd (36) en een korte strafduur (3 weken). Ruim de helft is veroordeeld op grond van de WWV; slechts 1/5 zit meer dan één vonnis uit. Van vervangende hechtenis is in maar 1 geval sprake. Allen zijn reeds eerder veroordeeld; slechts 1 niet tot een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf. Het percentage met 3 of meer verschillende delicten is vrij laag: 37,5.

De conclusie die uit het bovenstaande getrokken kan worden is dat wat populatie betreft de inrichtingen telkens op een paar punten van elkaar verschillen, doch op andere punten weer overeenkomsten vertonen. Hetzelfde geldt, zoals we in hoofdstuk 3 gezien hebben, voor de gebouwen en de regiems. Zoals zal blijken bestaat er ook een relatie tussen deze aspecten en de in de volgende hoofdstukken te behandelen problemen.

5 Probleemveld: drugs en alcohol

Uit het al genoemde rapport "Probleemgroepen in de inrichtingen voor langgestraften" werd duidelijk dat de aanwezigheid van drugverslaafden en het druggebruik tot de grotere probleemgebieden binnen de penitentiaire inrichtingen behoren althans op dit moment. In dit hoofdstuk zal daarom uitgebreid op deze problematiek, en op het aanverwante probleem van alcoholgebruik en -verslaving, ingegaan worden.

5.1 Omvang

Net als in de vrije maatschappij is het in de penitentiaire inrichtingen praktisch onmogelijk het precieze aantal gebruikers c.q. verslaafden vast te stellen en dat geldt zowel voor drugs als voor alcohol. Toch is het wel mogelijk tot een globale schatting te komen, waarbij echter een aantal opmerkingen en voorbehouden gemaakt moeten worden.

De wijze van gegevensverzameling heeft geleid tot een resultaat dat een kwantitatieve vergelijking tussen de inrichtingen niet toelaat. Zoals in hoofdstuk 2 beschreven is, werd zowel aan de medewerkers van de medische dienst als aan het executieve personeel gevraagd om op de vragenlijst per gedetineerde aan te geven of deze (waarschijnlijk) verslaafd dan wel gebruiker was. Uit de gesprekken die naar aanleiding van de tussenrapportage gehouden zijn, blijkt nu dat deze vragen zeer verschillend geïnterpreteerd zijn. Zo is de vraag naar verslaving door de ene medische dienst alleen bevestigend beantwoord indien de gedetineerde bij de intake-anamnese aan had gegeven dat hij verslaafd was, terwijl de andere medische dienst tevens op het eigen oordeel afging. Ook het executieve personeel bleek — zelfs binnen één inrichting — verschillende criteria aan te leggen. Over het algemeen was men echter zeer terughoudend in zijn oordeel, terwijl een aantal respondenten, hetzij expliciet, hetzij impliciet aangaf geen antwoord op deze vragen te willen geven. Het gevolg hiervan is — behalve de al genoemde onvergelykbaarheid — dat de verkregen cijfers hoogstens gezien kunnen worden als een ondergrens. Dit bleek ook tijdens de gesprekken, waarbij werd opgemerkt dat het werkelijke gebruik vrijwel zeker (beduidend) hoger lag dan uit de cijfers bleek. Ook werd opgemerkt dat het aantal gebruikers/verslaafden nog steeds toenam.

Een belangrijk punt is voorts nog dat ook het beleid ten aanzien van drug- en alcoholgebruik de cijfers beïnvloedt. In het bijzonder voor de inrichtingen met een bestemming voor langer gestraften (≥ 4 weken) maakt het verschil of men bij het minste of geringste vermoeden van gebruik grijpt (kan grijpen) naar het middel van de overplaatsing. In dat geval immers wordt het aantal (vermoedelijke) gebruikers zeer laag gehouden.

5.1.1 Drugs

Volgens de medische diensten gebruikte circa 1/5 van de gedetineerden voor de detentie drugs en waren er iets minder (vermoedelijk) verslaafd. In de

gesprekken met executief personeel en directies werd opgemerkt dat dit percentage naar hun idee hoger ligt (25 à 30%). Deze verslaafden gebruikten vooral heroïne of andere opiaten, meestal in combinatie met hash. Slechts weinigen gebruikten alleen hash; dit is ook moeilijk vast te stellen. De overige middelen werden vrijwel alle in combinatie met heroïne gebruikt. De drugs werden meestal op andere wijze dan spuiten gebruikt. Beschouwen we de totale categorie die op basis van de door de medische diensten of het executieve personeel ingevulde vragenlijsten als verslaafd kan worden aangemerkt, dan zien we op een aantal punten (opmerkelijke) verschillen met de niet-verslaafden. In tabel 13 zijn deze verschillen zichtbaar gemaakt. Hierbij is telkens aangegeven welk percentage van de verslaafden, respectievelijk van de niet-verslaafden, een bepaald kenmerk vertoont (in een aantal gevallen is een gemiddelde waarde gegeven). Omdat het aantal gedetineerden waarvan de gepresenteerde gegevens via de vragenlijsten kon worden verkregen per onderwerp wisselt, is telkens ook het totaal aantal gegeven waarop het percentage betrekking heeft. Bij deze tabel past wel de waarschuwing dat sommige verschillen beïnvloed kunnen zijn door de tussen de inrichtingen verschillende percentages terug ontvangen vragenlijsten.

Tabel 13: Aanwezigheid van een aantal achtergrondkenmerken en vormen van probleemgedrag of als problematisch ervaren eigenschappen bij drugsverslaafden respectievelijk niet-verslaafden; tussen haakjes het aantal waarop het percentage betrekking heeft (= 100%).

	verslaafden	niet-verslaafden
— gemiddelde leeftijd	26,4 (94)	31,8 (401)
% met buitenlandse nationaliteit	11,6 (95)	5,2 (402)
% Surinaamse afkomst	20,5 (83)	5,2 (335)
— gem. aantal eerdere justitiecontacten	22,3 (94)	15,6 (398)
— gem. aantal eerdere veroordelingen	6,4 (94)	6,5 (398)
% gemotiveerd tot deelname vorming	35,7 (81)	61,9 (249)
% geschikt om deel te nemen	71,6 (81)	88,8 (250)
% verbaal agressief	41,0 (83)	25,1 (251)
% lichamelijk agressief	4,8 (83)	2,8 (251)
% als agressief ervaren	14,5 (83)	10,4 (251)
% gebruik tijdens detentie*	77,9 (95)	8,4 (403)
% onthoudingsverschijnselen	87,4 (95)	— —

* op basis van gecombineerde opgave medische dienst en executief personeel

De medische diensten constateerden onthoudingsverschijnselen bij circa 14% van het totaal aantal gedetineerden. Wanneer hierbij diegenen geteld worden die niet door hen, maar wel door de medewerkers genoemd worden, dan is dit ongeveer 17%. Het grootste deel van diegenen die onthoudingsverschijnselen vertoonden werd ook behandeld. Zij kregen meestal een methadon-reductieprogramma, in een aantal inrichtingen soms ook wel een onderhoudsdosis. Mensen met drugproblemen vormen een groot deel van de groep die contact heeft met de medische dienst in verband met andere problemen, en van diegenen die tranquillizers of slaapmiddelen voorgeschreven kregen.

Binnen de inrichting wordt volgens de medische diensten door circa 10% drugs gebruikt. Als hierbij diegenen geteld worden die niet door hen maar wel door de medewerkers genoemd werden dan wordt dit bijna 22%. De executieve medewerkers schatten dat het gebruik van alleen softdrugs of harddrugs (al dan niet in combinatie met soft) ongeveer half-half ligt. De medische diensten aan wie deze vraag in de vragenlijsten veel specifiek gesteld is, noemen heroïne, methadon en hash als belangrijkste middelen, of een combinatie van deze. Opvallend lijkt een verschuiving naar het gebruik van methadon, maar het betreft hier wel kleine aantallen. In een van de gesprekken met medewerkers van de medische dienst werd ook gewezen op een toename van cocaïnegebruik, meestal in combinatie met heroïne. Op dezelfde wijze als hiervoor in tabel 13, kunnen ook voor de "gebruikers" tegenover de "niet-gebruikers" een aantal gegevens gepresenteerd worden. Dit is gebeurd in tabel 14.

Tabel 14: Aanwezigheid van een aantal achtergrondkenmerken en vormen van probleemgedrag of als problematisch ervaren eigenschappen bij degenen van wie wordt aangenomen dat ze binnen de inrichting drugs gebruiken respectievelijk degenen die dat niet doen; tussen haakjes het aantal waarop het percentage of gemiddelde betrekking heeft (= 100%)

	gebruikt*	gebruikt niet
— gemiddelde leeftijd	25,1 (108)	32,4 (387)
% met buitenlandse nationaliteit	10,2 (108)	5,4 (389)
% in Suriname geboren	18,3 (104)	4,8 (231)
— gem. aant. eerdere justitiële contacten	18,9 (107)	16,3 (385)
— gem. aant. eerdere veroordelingen	4,9 (107)	6,9 (385)
% gemot. deelname vorming	54,9 (102)	59,3 (228)
% geschikt deel te nemen	78,4 (102)	87,3 (229)
% verbaal agressief	44,2 (104)	22,2 (230)
% lichamelijk agressief	5,8 (104)	2,2 (230)
% als agressief ervaren	18,3 (104)	8,3 (230)
% verslaafd voor detentie*	68,5 (108)	5,4 (390)
% onthoudingsverschijnselen*	60,2 (108)	4,6 (390)

* op basis van gecombineerde opgave medische dienst en executief personeel.

Uit de tabel blijkt dat in vergelijking met de overige gedetineerden degenen die tijdens de detentie drugs gebruiken (voorzover daarover gegevens bekend zijn) aan de jonge kant zijn. Onder hen zijn relatief meer buitenlanders en in Suriname geboren. Zij zijn iets slechter gemotiveerd, en eerder geneigd tot agressiviteit (zowel verbaal als lichamelijk tegen medegedetineerden).

5.1.2 Alcohol

Afgaande op de door de medische diensten ingevulde vragenlijsten gebruikte circa 15% van de gedetineerden voor detentie grote hoeveelheden alcohol. Zeven procent vertoonde onthoudingsverschijnselen; het grootste deel van hen werd in verband hiermee medisch behandeld. Tegenover degenen die wel door de executieve medewerkers maar niet door de medische dienst genoemd werden ligt dit percentage bijna op 10. Binnen de inrichting werd volgens de medische diensten door 1,2% alcohol gebruikt, volgens hen en de executieve medewerkers samen door 9,8%. Hierbij moet worden opgemerkt dat alcoholproblematiek wellicht minder opvallend is dan drugverslaving. In dit verband is het goed om te vermelden dat tijdens de diverse alcoholprogramma's blijkt dat niet alleen een groot deel van de WVV-delicten, maar ook van de commune delicten gepleegd is onder invloed van alcohol, en dat het daarbij niet ging om incidenteel gebruik.

Ook van degenen van wie in de vragenlijsten wordt aangegeven dat ze tijdens de detentie (waarschijnlijk) alcohol gebruiken kunnen, zoals dat hiervoor is gebeurd, een aantal gegevens vergeleken worden met die van niet-gebruikers. In tabel 15 is deze vergelijking te vinden.

Tabel 15: Aanwezigheid van een aantal achtergrondkenmerken en vormen van probleemgedrag of als problematisch ervaren eigenschappen bij degenen van wie wordt aangenomen dat ze tijdens de detentie alcohol gebruiken, respectievelijk degenen die dat niet doen; tussen haakjes het aantal waarop het percentage of gemiddelde betrekking heeft (= 100%).

	gebruikt*	gebruikt niet
— gemiddelde leeftijd	28,4 (34)	30,9 (461)
% met buitenlandse nationaliteit	3 (34)	6,7 (463)
% in Suriname geboren	9 (32)	8,9 (303)
— gem. aantal eerdere justitiële contacten	19,4 (34)	16,7 (458)
— gem. aantal eerdere veroordelingen	7,2 (34)	6,4 (458)
% gemot. deelname vorming	59 (32)	57,7 (298)
% geschikt deel te nemen	72 (32)	86,0 (299)
% verbaal agressief	50 (32)	26,8 (302)
% lichamelijk agressief	6 (32)	3,0 (302)
% als agressief ervaren	22 (32)	10,3 (302)
% verslaafd voor detentie*	32 (43)	18,1 (464)
% onthoudingsverschijnselen	27 (34)	8,6 (464)

* op basis van gecombineerde opgave medische dienst en executief personeel

Meest opvallend is hier dat degenen van wie vermoed wordt dat ze alcohol gebruiken in sterkere mate als agressief ervaren worden, en zich ook vaker agressief betonen. Opmerkelijk in vergelijking met de drugverslaafden en -gebruikers is dat onder de alcoholgebruikers de gedetineerden met een buitenlandse nationaliteit, en de in Suriname geboren, niet oververtegenwoordigd zijn.

Zijn de druggebruikers binnen de inrichting vooral diegenen die tevoren gebruikten en verslaafd waren, bij alcoholgebruik binnen de inrichting lijkt dit weinig uit te maken. Ook voor de mensen met alcoholproblemen geldt dat zij een belangrijk deel van de groep vertegenwoordigen die contact met de medische dienst had in verband met andere problemen. Zij kregen vaak tranquillizers of slaapmiddelen voorgeschreven.

5.2 Druggebruik en -verslaving als probleem

Men kan zich afvragen in hoeverre druggebruik in de inrichtingen of tijdens weekendverlof een probleem voor de inrichting is. Dezelfde vraag kan ook gesteld worden ten aanzien van drugverslaafden, of die nu tijdens hun detentie blijven gebruiken of niet. Uit de gesprekken die wij met de directies, executief personeel en medewerkers van de medische diensten voerden, komt vrij algemeen naar voren dat het voornaamste probleem rond het gebruik van harddrugs is, dat het leidt tot grote spanningen in de inrichtingen. Soft-drugs leveren wat dit betreft eigenlijk nauwelijks problemen op: het gaat daarbij echter wel om een regelovertreding, en in die zin is er wel sprake van extra werk — en van spanningen met de buitenwereld. Er moet dus duidelijk onderscheid gemaakt worden tussen de problemen die veroorzaakt worden door het gebruik van harddrugs, en die tengevolge van softdrugs. Een onderscheid tussen (hard-)druggebruik en -verslaving wordt daarentegen echter zelden gemaakt.

De spanningen die genoemd worden rond gebruik van of verslaving aan harddrugs zijn velerlei:

- Gebruikers van harddrugs worden door veel niet-gebruikende medege-detineerden als bedreigend (vreemd en onberekenbaar) ervaren, en roepen daardoor agressie op. Ook het feit dat druggebruikers/-verslaafden er nogal eens een handje van hebben hun medege-detineerden "te gebruiken" draagt hier toe bij. Sommigen stellen zich op als zielig en hulpbehoevend, en weten zich op die manier te onttrekken aan allerlei activiteiten, of verkrijgen zodoende extra aandacht. De grootste spanningen lijken zich voor te doen tussen drug- en alcoholgebruikers — de laatsten stellen zich het meest afwijzend op tegenover de verslaving aan drugs.
- In het verlengde hiervan ligt de overlast die afkickverschijnselen met zich meebrengen. Met name waar de gedetineerden zijn ondergebracht op slaapzalen kan de nachtrust van de overigen hier ernstig onder lijden — het is in die inrichtingen vaak niet mogelijk om gedetineerden die afkickverschijnselen vertonen afzonderlijk onder te brengen, hoewel daar meestal wel naar gestreefd wordt.
- Ook de handel in en import van drugs leidt tot ongewenste verhoudingen of spanningen tussen gedetineerden: verlogangers worden onder druk gezet om drugs te smokkelen, nieuwkomers worden onder druk gezet om te gaan gebruiken en gedetineerden maken grote schulden bij elkaar. Dit laatste kan dan weer aanleiding zijn om niet terug te keren van (het laatste) weekendverlof. De indruk bestaat dat sommigen op deze wijze trachten aan hun schuldeisers te ontkomen.
- Tussen medewerkers en drugverslaafde gedetineerden ontstaan soms spanningen rond de controle op import, handel en gebruik. Het half-open regiem met zijn volledige gemeenschap maakt deze controle overigens vrij-

wel ondoenlijk; over het algemeen wordt wat betreft gebruik en bezit alleen opgetreden bij duidelijke vermoedens.

- Tussen bewarend personeel en arbeidsmedewerkers enerzijds, en de medische dienst anderzijds ontstaan geregeld spanningen doordat verslaafden geregeld proberen zich op medische gronden aan deelname aan het programma te onttrekken. Bij het executieve personeel bestaat soms de indruk dat de medische dienst zich te gemakkelijk voor dit karretje laat spannen.

De spanningen rond het gebruik van softdrugs zijn over het algemeen van andere aard. Tussen gedetineerden levert hashgebruik vrijwel geen problemen op — dit wordt als vrij normaal ervaren. Dat laatste leidt hier en daar juist wel tot spanningen tussen executief personeel en gedetineerden: de laatsten vinden het gebruik van softdrugs zo normaal — of zien in het feit dat ze althans geen harddrugs gebruiken al zo'n prestatie — dat ze niet begrijpen waarom men zich daar druk om maakt. Dat laatste doet men in een aantal inrichtingen dan ook vooral om spanningen met de buitenwereld (pers, officier van justitie, departement) te voorkomen.

Een probleem dat in geen van de inrichtingen werd genoemd, maar waarvan uit andere bronnen ¹⁾ bekend is dat het bestaat, is het ontstaan van grote spanningen tussen executieve medewerkers onderling over het gebruik van softdrugs en het al dan niet optreden hiertegen. Sommigen willen graag een oogje dicht doen bij het vermoeden dat iemand hash rookt, anderen zien hierin aanleiding tot bestraffing. Dat het vermoeden van gebruik als onvoldoende grond geldt voor het schrijven van een strafrapport, en het vinden van contrabande vrij lastig is, leidt bij hen tot een versterkt gevoel van machteloosheid.

Een aantal problemen is eventueel wel te vertalen in termen van spanningen — tussen (groepen) personen of tussen doelstellingen en mogelijkheden — maar kan op een andere wijze duidelijker beschreven worden. Het gaat dan in de eerste plaats om de problematiek van de deelname aan vorming en arbeid door druggebruikers en -verslaafden. Zij zijn vaak niet gemotiveerd, of niet of slecht aanspreekbaar. Dit maakt de groepen slecht hanteerbaar: er moet teveel aandacht aan enkelen geschonken worden, en dat gaat ten koste van de anderen en — in het geval van vorming — de inhoud van het programma. Bij de arbeid is het probleem vaak dat gebruikers levensgevaarlijk zijn voor zichzelf — ze kunnen niet ingezet worden bij werk met machines, en eigenlijk ook niet bij werk in de vrije maatschappij waarbij ze bijvoorbeeld rekening moeten houden met het verkeer.

In de tweede plaats is er het extra werk dat de aanwezigheid van drugverslaafden met zich meebrengt. Dit geldt met name voor de medische dienst, die — althans in de meeste inrichtingen — niet alleen methadon verstrekt (er komen zowel onderhouds- als afbouwprogramma's voor), maar ook door verslaafden veel benaderd wordt voor slaapmiddelen e.d. In sommige inrichtingen voert de medische dienst urinetests uit in het kader van methadonprogramma's; dit gebeurt echter niet met het oog op opsporing. Voor het bewarend personeel ligt het extra werk vooral in de sfeer van de controle (visitatie bij binnenkomst en na verlof, in sommige inrichtingen celinspectie).

Het feit dat relatief veel drugverslaafden "mislukken" vormt een derde probleem. Ze blijken vaker dan anderen het betreffende vrije regiem en de totale gemeenschap niet aan te kunnen, hetgeen resulteert in een hoger aantal onttekingen aan de detentie.

Tenslotte werd nog gesignaleerd dat de al vermelde ontwikkeling naar een combinatie van heroïne- en cocainegebruik zou kunnen leiden tot een toena-

1) Onder andere nog in uitvoering zijnde onderzoeken naar de werksituatie van bewaarders respectievelijk gedetineerdeculturen. Hieruit blijkt overigens ook dat dergelijke spanningen kunnen ontstaan rond allerlei onderwerpen waarover geen volstrekte eenstemmigheid wordt bereikt.

me van de agressie. Vechtpartijen en een poging tot inbraak bij de medische dienst werden in een inrichting als indicator hiervan gezien.

5.3 Alcoholgebruik en -verslaving als probleem

De problemen die het gebruik van alcohol c.q. de aanwezigheid van alcoholici oplevert, zijn weliswaar deels vergelijkbaar met die welke samenhangen met drugs, maar worden in de inrichtingen toch iets anders ervaren. Een belangrijk punt hierbij zou kunnen zijn dat alcoholproblematiek bekender, en daardoor hanteerbaarder is. Wat betreft de problemen moet hier duidelijk onderscheid gemaakt worden tussen gebruik in de inrichting (of tijdens verlof) en de verslaving.

De laatste, dus problemen samenhangend met verslaving, zijn eigenlijk alleen de afkickverschijnselen en de daarmee samenhangende gemeenschaps-geschiktheid. Voor het overige biedt de verslaving, of althans het overmatig gebruik, juist aangrijpingspunten voor of in het programma. Duidelijk is dat natuurlijk in Grave, waar een speciaal op rijders onder invloed gericht Alcohol Verkeers Project in het leven is geroepen. Echter ook in de andere inrichtingen wordt bij de vorming gebruik gemaakt van het feit dat vrij veel van de gedetineerden — in elk geval meer dan uit de hiervoor gegeven cijfers blijkt — problemen hebben met hun alcoholconsumptie. Overigens werd in een inrichting opgemerkt dat men een consumptie van een kratje per avond zo normaal vindt, dat gesprekken hierover vaak op niets uitdraaien.

Alcoholgebruik binnen de inrichting komt vrijwel overal voor, en de verhalen over ingenieuze importmethoden zijn dan ook legio. Dat de hiervoor op basis van de vragenlijsten gegeven schatting van de omvang van het alcoholgebruik desondanks zo laag uitvalt, kan worden toegeschreven aan het feit dat men wel lege flessen vindt, maar minder vaak iemand die in kennelijke staat verkeert. Dat laatste komt wel voor bij inkomst, of bij terugkeer van weekendverlof. De reactie hierop verschilt per inrichting: sommige sluiten iemand die zich onder invloed komt melden gewoon in, andere zenden hem heen²⁾ of plaatsen hem over.

Het voornaamste probleem dat men rond het gebruik van alcohol ondervindt, is de daardoor vergrote agressie (m.n. tegenover drugverslaafden); daarnaast is er soms sprake van verstoring van de nachtrust.

5.4 Beleid

Wanneer gesproken wordt over het beleid ten aanzien van alcohol- en druggebruikers c.q. -verslaafden, moet wederom een onderscheid gemaakt worden, doch ditmaal tussen het *behandelingsbeleid* dat gevoerd wordt door de medische diensten en het *opsporings-* en *sanctiebeleid* van directies en executief personeel. Vervolgens blijkt dan weer dat er op beide terreinen tussen de inrichtingen grote verschillen bestaan. Algemeen geldt wel dat men inmiddels met drugs zoveel ervaring heeft opgedaan, dat men overal meent een min of meer bevredigende manier gevonden te hebben om ermee om te gaan.

5.4.1 Medische diensten

In alle inrichtingen bestaat voor verslaafden aan harddrugs de mogelijkheid een methadon-reductieprogramma te volgen. In enkele inrichtingen wordt de gedetineerden ook de keuze van een onderhoudsprogramma geboden. De

2) Dit is in zoverre minder dramatisch dan het lijkt, daar zelfmelders ook wel worden heengezonden indien zich, als gevolg van een groter opkomstpercentage dan verwacht, meer opgeroepen melden dan waarvoor op dat moment plaats is.

voorwaarden waaronder e.e.a. geschiedt lopen nogal uiteen, vooral t.a.v. controle op bijgebruik van heroïne en het aanvangsmoment. Zo konden wij, grosso modo, de volgende verschillen in werkwijzen onderscheiden:

- de regel dat een methadonprogramma alleen wordt opgesteld indien men bij binnenkomst aangeeft daarvoor in aanmerking te willen komen, tegenover de mogelijkheid om hier ook op een later tijdstip aan te beginnen;
- urinecontrole na elk (weekend)verlof tegenover volledig vertrouwen of urinecontrole alleen in geval van verdenking van bijgebruik;
- stopzetting van het programma bij constatering van bijgebruik tegenover (eenmalige) voortzetting;
- geen mogelijkheid om na beëindiging van een afbouwprogramma opnieuw (bv. na gebruik tijdens verlof) te beginnen, tegenover vrij grote soepelheid hierin.

Welk beleid precies gevoerd wordt, hangt vooral van de arts af - er is geen vaste, voor alle inrichtingen geldende lijn³⁾. Dit laatste werd door de medewerkers van de medische dienst een aantal malen als een probleem genoemd. Het komt hierdoor voor dat gedetineerden die uit een vorige detentie een 'soepel' beleid gewend waren, nu geconfronteerd worden met een harde lijn. Vooral waar als leidraad voor de benadering van druggebruikers een consequente houding wordt voorgestaan, hadden onze informanten het met deze verschillen moeilijk.

In geval van alcoholverslaving worden door de medische diensten in feite alleen middelen verstrekt om de ontweningsverschijnselen te verzachten. Dit leidt een enkele keer tot conflicten, wanneer alcoholverslaafden net als de drugverslaafden 'vervangende middelen' willen hebben. Verstrekking van alcohol op medische indicatie geschiedt echter alleen in geval van gevaar voor een delirium. In een inrichting werd nog melding gemaakt van het feit dat sommige gedetineerden voor zij met weekendverlof gaan om refusal vragen; dit wordt dan verstrekt.

5.4.2 Opsporings- en sanctiebeleid

Slechts in enkele inrichtingen worden zoekacties gehouden om harddrugs op te sporen. Wel wordt overal scherp tot zeer scherp gecontroleerd op de invoer van drugs via bezoek, post of na verlof. Een probleem hierbij is dat vrijwel alle inrichtingen niet slechts een half-open regiem hebben, maar ook een open contact met de buitenwereld: men werkt in de vrije maatschappij (bos- en plantsoenarbeid) of op het grote en gemakkelijk toegankelijke inrichtingssterrein. Het is dus meestal niet moeilijk om bv. bij terugkeer van verlof een hoeveelheid drugs te verbergen, en die tijdens de arbeid de volgende dag op te halen. Soms wordt gezocht op grond van tips van medegedetineerden; dit levert vaak wat op.

Het sanctiebeleid wordt — naar het zich laat aanzien — in sterke mate bepaald door de mogelijkheden. Gezien het capaciteitsgebrek in de gesloten inrichtingen (HvB's) volstaat men bij geconstateerd gebruik in een aantal inrichtingen — zo mogelijk — met plaatsing in afzondering, zonder dat daarna overgeplaatst wordt. Betrapping op dealen resulteert daar echter wel weer in aangifte bij de politie en overplaatsing. In andere inrichtingen, waar de capaciteitsnood in de in aanmerking komende gesloten inrichting iets minder

3) Hier wordt overigens door de adviseur verslavingsaangelegenheden van het MvJ wel aan gewerkt.

nijpend gevoeld wordt, hanteert men als strikte regel dat bij constatering van gebruik of bezit direct wordt overgeplaatst.

Ten aanzien van het gebruik van softdrugs is men over het algemeen wat minder strikt: bij constatering van bezit volgt inbeslagname en — meestal — een disciplinaire maatregel. Hetzelfde geldt ten aanzien van alcohol.

5.4.3 *Wensen en ideeën*

Hoewel men vrij algemeen de indruk zegt te hebben dat men er zo langzamerhand in slaagt het toenemend aantal druggebruikers en -verslaafden op een adequate wijze tegemoet te treden, bestaat toch ook bij vrijwel alle informanten een aantal wensen met betrekking tot en ideeën over een andere aanpak. Een geregeld terugkerende opmerking was dat zwaarverslaafden eenvoudiger niet in het half-open, op volledige gemeenschap gebaseerde regiem — of zelfs in de gevangenis — thuishoren. In zoverre men hieraan de consequentie verbindt dat er selectie zou moeten plaatsvinden, wordt dit meestal in een breder kader geplaatst: criterium zou moeten zijn de groeps- of gemeenschapsgeschiktheid. Over hoe een dergelijke selectie in de praktijk zou moeten plaatsvinden, bestaan weinig concrete ideeën — de suggestie van een landelijke inkomstinrichting wordt door vrijwel alle directies verworpen. Men ziet meer in een eigen inkomstenafdeling, met de mogelijkheid van overplaatsing bij gebleken ongeschiktheid.

Over, hier en daar ook door gedetineerden gewenste, drugvrije afdelingen was men in het algemeen redelijk positief, zij het dat men meende dat realisatie ervan op grote — wellicht zelfs onoverkomelijke — problemen van gebouwelijke en organisatorische aard (capaciteitsbenutting!) zou stuiten.

Een door degene die het naar voren bracht zelf als voorlopig niet realiseerbaar omschreven idee was het officieel toelaten van drank- en softdruggebruik in de inrichtingen. Dit zou niet alleen de spanningen verminderen, maar ook mogelijkheden bieden om — vooral waar het alcohol betreft — een verantwoord gebruik aan te leren.

6 Probleemveld: geschiktheid en detentiebeleving

In dit hoofdstuk zal een aantal problemen behandeld worden die vooral te maken hebben met het gedrag van de gedetineerden (voorzover dit niet samenhangt met drug- of alcoholverslaving) of met persoonskenmerken die het hen moeilijk maken om te functioneren in de totale gemeenschap of het specifieke regiem van de hier beschreven inrichtingen.

6.1 Geschiktheid

Zoals uit de in hoofdstuk 3 gegeven beschrijvingen blijkt, geldt voor alle in dit onderzoek betrokken inrichtingen in meer of mindere mate dat de gedetineerden hun detentie in een intensief gemeenschapsverband doorbrengen. In sommige inrichtingen gaat dit niet verder dan het delen van slaap- en verblijfsruimten, in andere is het regiem helemaal gericht op een groepsgewijze aanpak. Dit vraagt vaak nogal wat van het aanpassingsvermogen van de gedetineerden (zij raken een groot deel van hun privacy kwijt), terwijl omgekeerd sommige eigenschappen, of een bepaalde opstelling, van gedetineerden een grote claim kunnen leggen op het executieve personeel. Uit de gesprekken die zijn gevoerd komt naar voren dat personeel en directies van vrijwel alle inrichtingen van mening zijn dat een deel van de ter opname aangeboden gedetineerden in de betrokken inrichting niet "thuishoort". Met een belangrijke uitzondering — nl. waar het gaat om (ernstig) drugverslaafden — geeft men echter zeer uiteenlopende opgaven van de eigenschappen of gedragingen die gedetineerden minder geschikt maken. Het blijkt dat dit in vrij sterke mate samenhangt met de aard van de inrichting, zowel naar gebouwelijke situatie als naar programma. In feite kan gesteld worden dat er sprake is van drie soorten geschiktheid — die samengevat kunnen worden onder de noemers "regiems-geschiktheid": *gemeenschapsgeschiktheid*, *programmageschiktheid* en *groepsgeschiktheid*.

Dit zijn overigens geen exclusieve categorieën:

- Onder *gemeenschapsgeschiktheid* wordt vooral verstaan dat men rekening weet te houden met elkaar. Niet iedereen voldoet aan deze eis; er zijn de zg. egotrippers (waaronder de zwaar verslaafden) die handelen vanuit een volstrekt egocentrisch wereldbeeld, net zo goed als er de gedetineerden zijn met gemeenschapsangst (contactarmen). Problemen rond gedetineerden die niet gemeenschapsgeschikt zijn doen zich vooral voor in die inrichtingen waar men zich niet of onvoldoende kan terugtrekken.
- Wat iemand geschikt maakt om aan het *programma* deel te nemen verschilt natuurlijk naar de inhoud van het programma. Zo wordt in een aantal inrichtingen hoofdzakelijk (individuele) arbeid geboden, en daarbij spelen vooral de lichamelijke en geestelijke conditie een rol. In andere inrichtingen echter is het programma meer gericht op vorming (al dan niet in groepen). Hierbij speelt soms behalve de geestelijke conditie ook een rol of men bv. kan lezen en schrijven — indien een vormingsprogramma is geba-

seerd op schriftelijk materiaal is dit vanzelfsprekend van groot belang. — *Groeps geschiktheid* tenslotte is van belang wanneer het programma niet zozeer uitgaat van een individuele benadering, maar gericht is op "de groep". Hier geldt dan in feite hetzelfde als ten aanzien van gemeenschapsgeschiktheid, alleen in soms nog sterkere mate.

Uit de vragenlijsten blijkt dat van circa 15% van de 389 gedetineerden van wie dit gegeven bekend is, gevonden wordt dat ze niet of eigenlijk niet in staat zijn om deel te nemen aan het dagelijks programma ¹⁾. Als redenen konden opgegeven worden "afkicken" (3%), "lichamelijke omstandigheden" (5%), "spanningen" (2%) en "anders" (4%). Het percentage dat (eigenlijk) niet in staat geacht wordt om deel te nemen aan het dagelijks programma ligt vooral erg hoog in Sevenum (22%) en zeer laag in Zeeland (2%). Naar gemeenschapsgeschiktheid en groeps geschiktheid is niet expliciet gevraagd. Uit de gesprekken werd echter wel duidelijk dat de problemen die samenhangen met druggebruik en -verslaving zo allesoverheersend zijn, dat de zwaar verslaafden in elk geval volstrekt gemeenschapsongeschikt geacht worden. Hetzelfde geldt voor de dealers (van wie wordt aangenomen dat ze ook in de inrichting proberen hun bezigheden voort te zetten), en voor degenen die ernstige psychische afwijkingen vertonen.

De samenhang van de geschiktheid om deel te nemen aan het programma met een aantal andere kenmerken is in tabel 16 weergegeven.

Tabel 16: Aanwezigheid van een aantal achtergrondkenmerken en vormen van probleemgedrag of als problematisch ervaren eigenschappen bij degenen die *niet*, respectievelijk *wel* geschikt bevonden worden om deel te nemen aan het dagelijks programma; tussen haakjes het aantal waarop het percentage of gemiddelde betrekking heeft (= 100%)

	geschikt	niet geschikt
— gemiddelde leeftijd	29,6 (330)	31,4 (57)
% met buitenlandse nationaliteit	6 (331)	5 (58)
% in Suriname geboren	10 (331)	10 (58)
— gemiddeld aantal eerdere justitiële contacten	18,1 (328)	25,8 (58)
— gemiddeld aantal eerdere veroordelingen	6,3 (328)	9,8 (58)
% gemot. deelname vorming	63 (331)	18 (57)
% verbaal agressief	28 (331)	43 (58)
% lichamenlijk agressief	3 (331)	2 (58)
% als agressief ervaren	10 (331)	24 (58)
% verslaafd voor detentie	21 (280)	45 (51)
% onthoudingsverschijnselen drugs	16 (331)	43 (58)
% druggebruik in de inrichting	29 (280)	43 (51)
% onthoudingsverschijnselen alcohol	8 (331)	19 (58)

De tabel spreekt voor zich: onder degenen die niet geschikt worden geacht zijn de gedetineerden met drug- of alcoholproblematiek sterker vertegenwoordigd dan onder degenen die geschikt geacht worden. Deze laatsten worden ook minder vaak als agressief ervaren, en zijn veel gemotiveerder om deel te nemen aan vorming. Het — geringe — leeftijdsverschil wordt waarschijnlijk veroorzaakt door de aanwezigheid van de beide jeugdinrichtingen.

Dit op de vragenlijsten gebaseerde algemene beeld kan aan de hand van de gesprekken verder worden verrijkt, zoals in de volgende paragrafen gebeurt.

6.1.1 *Lichamelijke en psychische afwijkingen*

In een aantal inrichtingen werd al bij de voorgesprekken gesignaleerd dat er een toename was van de frequentie waarmee men geconfronteerd werd met gedetineerden met (ernstige) lichamelijke of psychische afwijkingen. In de

1) Overigens is niet zeker of hier nu overal een onderscheid tussen "niet" en "eigenlijk niet" is gemaakt; dat laatste wordt expliciet van 7% van de betrokkenen gezegd.

vragenlijsten is over dit laatste een tweetal vragen gesteld. Uit de antwoorden blijkt niet dat dit op het moment van gegevensverzameling een zeer grote groep was. Van een enkeling werd gemeld dat deze reeds voor de detentie onder psychiatrische behandeling was, een groter aantal was volgens opgave van de medische diensten (tevens) geestelijk gehandicapt of zwakbegaafd (32, d.i. 6,4%). Een overplaatsing op grond van art. 47 Gevangenismaatregel²⁾ werd echter slechts zelden overwogen. Dit zou, volgens zeggen van een aantal informanten, overigens komen omdat de procedure zo langdurig zou zijn dat het voor de relatief kortgestraften toch geen zin zou hebben. Daarnaast zou op zich al de bereidheid van psychiatrische inrichtingen om de betrokken gedetineerden op te nemen zeer gering zijn. Hetzelfde wordt opgemerkt over de Forensische Observatie- en Begeleidingsafdeling (FOBA) te Amsterdam. De laatste twee opvattingen werden overigens in andere inrichtingen weersproken.

De aanwezigheid van psychisch gestoorden of zwakbegaafden, zelfs al zijn dat er maar enkelen, leidt tot niet onbelangrijke problemen. Behalve dat ze vaak in de groep slecht geaccepteerd worden, zijn ze vaker dan anderen niet (goed) in staat om aan het programma deel te nemen, en dat geldt zowel voor de arbeid als voor vormingsactiviteiten. Waar echter de organisatie geheel ingesteld is op volledige deelname en er geen mogelijkheid is voor een individuele benadering, leidt dit ertoe dat deze gedetineerden een groot deel van hun tijd alleen op de afdelingen doorbrengen. Vaak wordt nog wel geprobeerd hen over te plaatsen naar gesloten inrichtingen, maar dit loopt niet overal even soepel.

Vergelijkbare problemen doen zich voor rond lichamelijk gehandicaptten. Bij een aantal van onze informanten bestond de indruk dat ook hun aantal toegenomen is. Sommigen zagen de reden hiervoor in het op de zo volledig mogelijke benutting van de capaciteit gerichte beleid, anderen constateerden dat het OM minder geneigd was in te stemmen met een gratieverzoek dat op grond van de voor de detentie ingevulde medische vragenlijst ambtshalve wordt ingediend.

Het lijkt erop dat de problemen met psychisch of lichamelijk minder validen zich vooral in de inrichtingen voor langergestraften in zo ernstige mate doen voelen dat men nog wel eens het middel van overplaatsing hanteert of althans overweegt. Dit is natuurlijk niet verwonderlijk, wanneer men bedenkt dat de problemen zich vaak pas na enige tijd duidelijk manifesteren, en dat in de andere inrichtingen de periode waarin men er mee geconfronteerd wordt in elk geval is te overzien. Toch werd ook daar gemeld dat men soms zelfs gedetineerden die duidelijk geestelijk gestoord waren, trachtte te weren. Vrij algemeen was men dan ook van mening dat selectie op lichamelijke en geestelijke geschiktheid gewenst is.

6.1.2 Analfabetisme

Uit de door de executieve medewerkers ingevulde vragenlijsten blijkt geen hoog percentage analfabeet te zijn: 7 % van de 392 gedetineerden van wie dit gegeven bekend is kan wel Nederlands lezen doch niet schrijven, 3% kan Nederlands schrijven noch lezen³⁾. Tijdens de gesprekken die naar aanleiding van de tussenrapportage werden gevoerd, werd echter in een aantal inrichtingen benadrukt dat het ook hier maar een enkeling hoeft te zijn om toch veel

2) Dit artikel luidt: In geval van krankzinnigheid of van ernstige of besmettelijke ziekte kan een gedetineerde, met machtiging of goedkeuring van onze Minister, onverminderd de krachtens de Krankzinnigheidswet vereiste rechterlijke machtiging, tijdelijk op 's Rijks kosten naar een krankzinnigengesticht of andere ziekeninrichting worden overgebracht.

3) Ten aanzien van de eigen taal zijn deze percentages voor de 82 allochtone gedetineerden van wie dit gegeven bekend is respectievelijk 13 en 5%.

last te veroorzaken. Vooral wanneer vormingsprogramma's deels op schriftelijk materiaal zijn gebaseerd, legt de aanwezigheid van gedetineerden met een geringe leesvaardigheid het programma volledig plat. Er moet dan overgegaan worden op een 'doeprogramma'; middelen en materiaal om iets aan deze problemen te doen, ontbreken. Een tweede genoemd probleem is de grote hulpbehoefte van veel gedetineerden, wanneer het gaat om het schrijven van brieven of het invullen van formulieren. Het percentage 'functioneel analfabeten' moet, volgens sommigen, beduidend hoger geschat worden dan het hiervoor genoemde ⁴⁾. Zij vragen veel extra aandacht en tijd, reden waarom — in de inrichtingen die sterk op groepsactiviteiten gericht zijn — anderen gaan klagen.

6.1.3 Allochtonen

In hoofdstuk 4 is reeds vermeld dat het aantal allochtonen dat zich op de peildata in de inrichtingen bevond, ca. 17% was, waarvan ruim de helft wel de Nederlandse nationaliteit bezat. Tabel 17 geeft een uitsplitsing naar inrichting.

Tabel 17: percentage allochtone gedetineerden, per inrichting

Inrichting	allochtoon	N
Vught	12	41
Zeeland	9	46
Grave	12	76
Sevenum	12	79
Doetinchem	36	80
Hoorn	18	109
Bankenbosch	17	143
Nieuw Bergveen	0	16
Totaal	17	590

Veel problemen met buitenlanders worden niet gemeld; voorzover dat gebeurt, gaat het vooral om taalproblemen. Deze zijn over het algemeen vergelijkbaar met de hierboven beschrevene — de meeste allochtone gedetineerden beheersen het Nederlands wel (voldoende) in woord, maar niet in geschrift. Gedetineerden uit het Middellandse Zeegebied hebben daarnaast in het begin vaak moeilijkheden om te wennen aan de in hun ogen niet met gevangenschap te rijmen vrijheid en verantwoordelijkheid die hen gelaten wordt; dit brengt voor het personeel weer wat problemen met zich mee bij het vinden van de juiste toon. Een ander met de cultuur samenhangend verschijnsel dat nog wel eens tot moeilijke situaties leidt, doet zich voor rond het bezoek; in een inrichting werd gewag gemaakt van grote groepen familieleden die op zondagen aan de poort verschijnen (vaak met etenswaren voor de gedetineerde). De bezoeksregeling laat dan niet toe dat allen daadwerkelijk de gedetineerde bezoeken, of dat deze het voedsel ontvangt. Wanneer in de inrichting een aantal uit Suriname of de Nederlandse Antillen afkomstige gedetineerden aanwezig is, leidt dit nogal eens tot (door het executieve personeel als zodanig waargenomen) groepsvorming ⁵⁾, een waarneming die overigens beperkt bleef tot de inrichtingen met een minder groepsgebaseerd regiem. Wel algemeen was de

4) De resultaten van recent onderzoek onder leerlingen van het VWO geven geen reden om hieraan te twijfelen.

5) Waarschijnlijk zal het felt dat betrokkenen beschikken over een eigen, voor de meeste autochtone Nederlanders onbegrijpelijke, taal en omgangscultuur aan dit beeld bijdragen. Dat dergelijke groepen werden omschreven als "Iudruchtig", duidt hier ook op. Zie ook: Grapendaal, M. e.a., *Regiem In ontwikkeling*, 's-Gravenhage, 1985, Ministerie van Justitie/WODC.

klacht dat Surinamers en Antillianen onderling, en met woonwagenbewoners, slecht kunnen opschieten, hetgeen tot vrij heftige uitbarstingen kan leiden ⁶⁾.

6.1.4 Agressie

Over agressie zijn in de vragenlijst verschillende vragen gesteld: er is gevraagd of men de gedetineerde als agressief ervaren had en er is gevraagd naar hun gedrag, of zij zich verbaal of fysiek wel eens agressief gedroegen tegenover personeel en medegedetineerden en of zij wel eens schade toebrachten aan gebouw of goederen.

Uit de vragenlijsten blijkt dat 32% van de gedetineerden zich wel eens agressief gedroeg. Dit gebeurde iets vaker tegen medegedetineerden dan tegen personeel, doch in beide gevallen overwegend verbaal. Slechts 3% gebruikte lichamelijk geweld tegen een medegedetineerde en slechts éénmaal wordt melding gemaakt van lichamelijk geweld tegen een personeelslid. Hierbij moet weer worden opgemerkt dat dit laatste altijd leidt tot overplaatsing, zodat deze zaken grotendeels ontbreken. Ruim 5% van de gedetineerden vernielde wel eens iets. Lang niet alle personen die zich wel eens agressief gedroegen, werden door het personeel ook als agressief ervaren; men vond 12% agressief, waaronder een aantal die geen van de bovengenoemde gedragingen vertoonden.

Opvallend is dat de beide jeugdgevangenissen, Vught en Zeeland, zowel wat betreft het zich agressief gedragen als door het personeel als agressief ervaren worden, percentages tonen die ruim boven het gemiddelde liggen. In Doetinchem liggen deze percentages rond het gemiddelde en de overige inrichtingen blijven daaronder. In Grave werd niemand als agressief ervaren, doch het ging hier slechts om 12 personen waarover de vragenlijst beschikbaar is. De als agressief ervaren gedetineerden maken minder de indruk gemotiveerd te zijn om deel te nemen aan vorming, en worden ook in iets mindere mate geschikt geacht voor het programma. Onder hen zijn degenen met een buitenlandse nationaliteit oververtegenwoordigd ⁷⁾ Gelet op het hierboven over Zeeland en Vught vermelde, is het niet verwonderlijk dat de als agressief ervaren gedetineerden over het geheel genomen jonger zijn dan de totale groep. Onder hen zijn tenslotte degenen die zitten wegens ruwheidsdelicten en delicten tegen orde en gezag oververtegenwoordigd; over het algemeen zijn zij ook de wat "zwaardere gevallen". Een en ander is samengevat in tabel 18.

Tabel 18: Aanwezigheid van een aantal achtergrondkenmerken en vormen van probleemgedrag of als problematisch ervaren eigenschappen bij degenen die als agressief ervaren worden, resp. degenen waarbij dat niet het geval is; tussen haakjes het aantal waarop het percentage of gemiddelde betrekking heeft (= 100%).

	agressief	niet agressief
— gemiddelde leeftijd	27 (46)	30,2 (344)
% met buitenlandse nationaliteit	11 (46)	5,5 (346)
% in Suriname geboren	11 (46)	9,5 (346)
— gemiddeld aantal eerdere justitie contacten	21 (46)	19 (343)
— gemiddeld aantal eerdere veroordelingen	8 (46)	6,8 (343)
% gemotiveerd tot deelname vorming	28 (46)	60,6 (342)
% geschikt om deel te nemen	70 (46)	87,2 (343)
% verbaal agressief	85 (46)	23,1 (346)
% lichamelijk agressief	20 (46)	0,9 (346)
% verslaafde aan drugs voor detentie	68 (38)	76,0 (296)
% onthoudingsverschijnselen drugs	26 (46)	19,4 (346)
% druggebruik in de inrichting	50 (38)	28,7 (296)

6) Zie ook: Van Immerzeel, G. en A.C. Berghuis, *Leden van etnische minderheden in detentie*, 's-Gravenhage, 1983, Ministerie van Justitie/WODC.

7) Zie echter ook noot 5.

Uit de vragenlijsten, die immers betrekking hadden op afzonderlijke gedetineerden, is geen beeld te krijgen met betrekking tot de vraag of wellicht de groep gedetineerden als geheel wordt ervaren als agressief of bedreigend. Evenmin wordt duidelijk of mondelinge agressiviteit als een zodanig reële bedreiging wordt ervaren dat (individuele) personeelsleden zich hier toch bezigd om maken. Tijdens de gesprekken in de inrichtingen kwam naar voren dat men in een aantal inrichtingen, en dan vooral 's nachts, de sfeer wel eens als bedreigend ervaart. Dit komt dan niet zozeer voort uit feitelijke gebeurtenissen waarbij de gedetineerden zich tegen het personeel keren, maar eerder uit het feit dat men dan maar met een zeer geringe bezetting aanwezig is, zodat zelfs kleine incidenten al een moeilijke en soms bedreigende situatie kunnen opleveren. In het algemeen komt het personeel 's nachts ook niet op de slaapzalen, hetgeen op zich weer als ongewenst gevolg heeft dat de onderlinge agressie juist dan een uitweg vindt. Overdag gebeurt dat weinig; de meeste inrichtingen zijn groot genoeg om elkaar te ontlopen.

Door de gedetineerden geuite bedreigingen worden door het personeel slechts zelden als (zeer) bedreigend ervaren: ze worden toch nooit waargemaakt. Bij deze uitkomst van de gesprekken moet overigens wel de opmerking gemaakt worden dat het niet waarschijnlijk lijkt dat men op dit punt het achterste van de tong heeft laten zien; de sessies ademden in het algemeen een sfeer van 'we kunnen het redelijk aan', en het is te verwachten dat men tegenover buitenstaanders en in de aanwezigheid van collega's niet heeft willen toegeven toch wel eens bang te zijn.

6.1.5 *Veranderde bevolking*

Het in hoofdstuk 4 geschetste beeld van de bevolking maakt duidelijk dat het zelfmelderscircuit steeds meer gevuld wordt met een categorie gedetineerden voor wie het in de meldingsinrichtingen vigerende regiem niet bedoeld was. De problemen die hierdoor ontstaan, zijn van verschillende aard. In de eerste plaats is er de geringe aanspreekbaarheid van diegenen die hier en daar "de echte criminelen" werden genoemd. Zij hebben detentie-ervaring in andere inrichtingen (waaronder Huizen van Bewaring en gevangenis met een streng regiem) en soms ook in dezelfde inrichting, waardoor zij het klappen van de zweep kennen en precies weten tot hoever ze kunnen gaan. Zij vormen hierdoor niet alleen zelf een extra belasting voor het personeel, uit welke discipline ook, maar beïnvloeden vaak de totale groep. Vooral daar waar vorming een belangrijk deel van het programma uitmaakt, kan dit zeer storend werken. In een van de inrichtingen werd opgemerkt dat vooral de firstoffenders — althans degenen met nog maar een korte criminele carrière — gemakkelijk beïnvloed worden. Zij zijn erg onzeker en hun normen en waarden worden 'snel omgekegeld'. Hierdoor zou in feite niet goed voldaan kunnen worden aan een belangrijke algemene doelstelling van het Nederlandse gevangeniswezen, namelijk de beperking van de door de detentie toegebrachte schade. Dit is in nog sterkere mate het geval waar de veranderde categorie gedetineerden leidt tot het ontstaan van subcultuurverschijnselen, zoals leiders en adjudanten, gokken en het vereffenen van rekeningen uit 'het milieu'. Vooral 's nachts, wanneer de gedetineerden op de afdelingen of slaapzalen verblijven, en er maar weinig personeel aanwezig is, bestaat hiervoor alle gelegenheid. Op deze verschijnselen is moeilijk grip te krijgen: blauwe ogen zijn altijd ontstaan doordat men tegen een deur liep. Ook de relatief korte verblijfsduur maakt het moeilijk om e.e.a. aan te pakken; de leiders zijn steeds anderen, de pikorde wijzigt snel.

Een probleem dat direct samenhangt met de veranderde categorie gedetineerden, is dat althans in een inrichting — waar overigens de bovengrens van de detentieduur werd verhoogd — de verschillen in verblijfsduur groter zijn geworden. Hierdoor ontstaan bij de langer gestraften spanningen, omdat zij geconfronteerd worden met steeds weer andere kortgestraften. Uit de vragenlijst-

ten blijkt dat ongeveer een kwart van de gedetineerden hier last van heeft. Overigens wordt de combinatie van lang- en kortgestraften niet overal volledig negatief beoordeeld: de langgestraften zouden er meer belang bij hebben de rust in de inrichting te bewaren, en daarom de korter gestraften enigszins in de hand houden.

Een laatste opmerking over de gedetineerden met een lange criminele carrière en de nodige eerdere detentie-ervaring is dat ze vaker dan de anderen zouden 'mislukken', waaronder verstaan wordt het zich onttrekken aan de detentie door weglopen of niet terugkeren van weekendverlof.

Vooraf in de twee jeugdinrichtingen werd opgemerkt dat de bevolking (ook) in een ander opzicht aan het veranderen is. Men had daar de indruk dat er sprake was van een verschijnsel dat ook in de vrije maatschappij al de nodige aandacht heeft gehad, namelijk een toenemend egocentrisme. Dit komt onder andere tot uitdrukking in een vrij onafhankelijke opstelling: men ervaart het feit dat men een straf ondergaat niet als iets waarvoor men zich zou hoeven schamen, en ziet er in elk geval geen reden in om zich naast zijn bewegingsvrijheid ook nog de handelingsvrijheid te laten ontnemen door zich strikt aan de huisregels te houden. Men stelt zich kennelijk enigszins op het standpunt dat men toch niets te verliezen heeft, en is dan ook nauwelijks bang voor sancties. Tijdens groepsactiviteiten zoals samenwerkingsspelen of de maaltijden, blijkt soms zelfs een zuiver egoïstische mentaliteit; hier wordt dan door de groepsleiders zo mogelijk op ingespeeld.

6.2 Detentiebeleving

Hoewel het in dit onderzoek gaat om de problemen die de inrichtingen ervaren met de gedetineerden, moet toch ook enige aandacht geschonken worden aan problemen die de gedetineerden zelf tijdens hun verblijf hebben. Een aantal daarvan kan immers weer consequenties hebben voor hun opstelling, en daarmee voor de hanteerbaarheid van de groep. In die zin is dus toch ook de detentiebeleving van belang voor de problemen die het personeel ondervindt. Dit is — naast praktische overwegingen — ook de reden waarom niet de gedetineerden gevraagd is naar hun problemen, maar juist het executieve personeel in de aan hen voorgelegde lijsten een aantal vragen aantrof over de mate waarin zij bemerkten dat de betrokken gedetineerde problemen had.

6.2.1 *Privacy en bewegingsvrijheid*

Zo is er o.a. een aantal vragen gesteld rond de privacy in de inrichting. Gevraagd werd of gedetineerden problemen hadden met het slapen op slaapzalen of chambrettes, of zij last hadden van een tekort aan privacy en of zij de bewegingsvrijheid van anderen als problematisch ervaarden. Ruim 35% van de gedetineerden bleek van tenminste één van deze zaken last te hebben, waarbij vooral de slaapzalen en chambrettes hoog scoorden. Daarnaast werd gevraagd of de gedetineerden problemen hadden met hun eigen bewegingsvrijheid. Ongeveer 18% had hier volgens de executieve medewerkers moeite mee, meestal in combinatie met problemen rond hun privacy.

De invullers van de vragenlijsten werd tevens gevraagd of zij de indruk hadden dat de gedetineerde deze problemen had, of dat deze ze zelf aangaf. Over problemen met slaapzalen en gebrek aan privacy wordt kennelijk openlijker gesproken dan over problemen met eigen of andermans bewegingsvrijheid, aangezien de eerste problemen meestal door de gedetineerden zelf aangegeven werden, terwijl de laatste problemen vaker een indruk van de medewerkers weergeven.

Het blijkt dat deze problemen het meest voorkomen in inrichtingen met de minste gelegenheid zich af te zonderen (slaapzalen, chambrettes, niet afsluit-

bare kamertjes). Hier heeft men veel meer last van een tekort aan privacy dan in de andere inrichtingen. In Sevenum heeft men — volgens het personeel — naar verhouding extreem veel last met de chambrettes, terwijl men in Hoorn in vergelijking met de overige inrichtingen de meeste problemen heeft met de bewegingsvrijheid van anderen.

In tabel 19 is voor de verschillende inrichtingen weergegeven welk percentage van de gedetineerden volgens het personeel problemen had met de privacy, de slaapzalen en de bewegingsvrijheid van anderen. De antwoordmogelijkheden "geeft zelf aan" en "maakt die indruk" zijn samengetrokken.

Tabel 19: percentage gedetineerden waarbij het executieve personeel problemen met de privacy, de bewegingsvrijheid en de slaapzalen constateert

Inrichting	% probl. bewegingsvrijheid	% probl. privacy	% probl. slaapzaal	N
Vught	—	—	—	27
Zeeland	9	9	—	46
Grave	8	42	42	12
Sevenum	25	38	73	77
Doetinchem	15	36	32	47
Hoorn	25	23	21	47
Bankenboch	10	9	—	134
Nieuw Bergveen	—	—	—	—
Totaal	15	20	26	390

Hierbij moet men wel rekening houden met het feit dat het aantal ingevulde vragenlijsten in Grave, Hoorn en Doetinchem niet bijzonder groot is. Problemen rond de privacy komen in Zeeland weinig voor en in Vught lijkt niemand hier last van te hebben. Vooral in Sevenum, maar ook in Bankenbosch en Doetinchem, worden problemen met de eigen bewegingsvrijheid (dat wil zeggen dat men moeite heeft met de openheid van het regiem) nogal eens genoemd.

6.2.2 Relatie met buiten

Een van de klassieke problemen die gedetineerden ervaren is dat de relatie met hun partner, familie, vrienden, kennissen, collega's en werkgever verstoord raakt. Deze verstoring kan er simpelweg uit bestaan dat de detentie een fysieke belemmering voor het contact is, maar er kan ook sprake zijn van een veel ingrijpender breuk, namelijk wanneer de buitenwereld (zeer) negatief reageert op de gevangenschap en/of het delict waarvoor deze is opgelegd. Sommige, vooral kortgestrafte, gedetineerden weten dergelijke problemen te voorkomen door hun detentie voor (een deel van) de buitenwereld te laten doorgaan voor een vakantie. Anderen echter zien daar geen kans toe, en ervaren tijdens de detentie grote problemen. Vooral in de inrichtingen met een intensieve begeleiding betekent dit ook een last voor het bewarend personeel. Als illustratie werd in de gesprekken o.a. genoemd een situatie waarin een (jeugdige) gedetineerde sinds zijn veroordeling een relatie heeft opgebouwd, en nu door zijn toekomstige schoonouders, die onwetend waren van zijn contact met de strafrechter, niet meer wordt geaccepteerd. Dit heeft niet alleen gevolgen voor zijn opstelling in de groep, maar leidt er soms ook toe dat hij op het personeel een beroep doet om het contact te herstellen. Nu is dit laatste op zich min of meer een taak voor de maatschappelijk werkers, maar aangezien dezen "kantoorwerktijden" hebben, en veel van deze problemen zich 's avonds voordoen, worden toch ook de begeleiders/bewaarders hiermee geconfronteerd.

Problemen in de relatie met buiten komen vaak tot uitdrukking in een vorm van gedrag die binnen het gevangeniswezen wordt aangeduid met "tuchten"

of "zwaar zitten". Dit zwaar zitten — dat natuurlijk ook andere oorzaken kan hebben — lijkt, zo kan uit de vragenlijsten worden opgemaakt, vaak samen te gaan met een andere problematiek.

Tabel 20: Aanwezigheid van een aantal vormen van probleemgedrag of als problematisch ervaren eigenschappen bij degenen die zitten te tuchten, respectievelijk degenen waarbij dat niet het geval is; tussen haakjes het aantal waarop het percentage betrekking heeft (= 100%).

	zit te tuchten	zit niet te tuchten
% als agressief ervaren	24,0 (100)	7,5 (292)
% last van gebrek aan privacy	70,0 (100)	24,3 (292)
% onthoudingsverschijnselen drugs	39,0 (100)	13,7 (292)
% onthoudingsverschijnselen alcohol	15,0 (100)	7,9 (292)
% verslaafde aan drugs voor detentie	44,2 (86)	18,1 (248)
% druggebruik in de inrichting	45,3 (86)	26,2 (248)

6.2.3 Het programma

De (verplichte) vormingsactiviteiten leveren voor sommige gedetineerden problemen op. In de voorgaande paragraaf, over groepsgeschiktheid, is dit ook al aan de orde geweest, doch dan alleen bezien vanuit de invloed die "ervaren" gedetineerden en drug- en alcoholverslaafden hebben op het verloop van het programma. Er zijn echter ook gedetineerden die van "al dat gepraat" niets moeten hebben omdat het ze volstrekt vreemd is. In de vragenlijst voor het executieve personeel zijn hierover enkele vragen gesteld. In tabel 21 is weergegeven hoe het volgens hen gesteld is met de motivatie om deel te nemen aan het programma.

Tabel 21: motivatie voor deelname aan het programma.

gemotiveerd	%	N
ja, met plezier	19,5	75
staat er neutraal tegenover	37	145
nee, genoeg gepraat	15	57
nee, niet gewend	14	54
nee, anders	6	22
n.v.t./onbekend	9	35

Een vrij grote groep die onwennig tegenover vorming staat werd genoemd in Vught (26%); in Hoorn is deze groep juist relatief klein (9%). Dit geldt daar echter evenzeer voor de groep die met plezier deelneemt (10%), en dat is ook in Doetinchem het geval (13%). In Zeeland is de instelling kennelijk positiever: volgens de groepsleiders doet daar 33% met plezier mee aan de vormingsactiviteiten, en staat slechts 26% er echt negatief tegenover. Hoge percentages die zijn "moegepraat" vinden we in Doetinchem (28%) en Sevenum (24%).

6.3 Weekendverlof en onttrekking aan detentie

Hoewel uit de door ons geraadpleegde incidentenregistraties niet blijkt dat veel gedetineerden van het weekendverlof gebruikmaken om te ontvluchten, is er wel degelijk reden om het wat ruimere begrip "onttrekking aan de detentie" en de problemen rond weekendverlof in een paragraaf te behandelen. Uit de door de Directie Gevangeniswezen bijgehouden registratie "bijzondere voorvallen" blijkt namelijk dat jaarlijks circa 300 gedetineerden niet terugkeren van weekendverlof. Daarnaast werd tijdens de gesprekken in alle inrichtin-

gen waar gedetineerden lang genoeg verblijven om hiervoor in aanmerking te komen⁸⁾, gemeld dat er behalve het onder invloed van alcohol of drugs terugkeren van weekendverlof geregeld problemen zijn rond gedetineerden die zich tijdens het verlof ziekmelden. In veel gevallen bestaat het (sterke) vermoeden dat er gesimuleerd wordt. Zelfs de naar het oordeel van de medische dienst relatief slechte lichamelijke conditie van de gedetineerden verklaart niet hun grote aandeel in het totaal aantal gedurende een weekend in Nederland opgelopen hersenschuddingen. Nu is dit op zich voor de gang van zaken in de inrichting geen probleem; het levert echter wel veel organisatorisch werk op, omdat veel directies zich op dit punt verantwoordelijk voelen voor enige vorm van controle. Deze kan zich uitstrekken van het (via de medische dienst) raadplegen van de huisarts — waarbij zich overigens het probleem voordoet dat sommige huisartsen geen 'verlengstuk van het gevangeniswezen' willen zijn — tot het indien vervoer mogelijk is per ambulance terug laten halen van een gedetineerde.

In de vragenlijst voor het executieve personeel is een vraag opgenomen over het weekendverlof. Gevraagd is of diegenen die met verlof geweest waren de afspraken altijd goed nagekomen waren, of dat zij zich hier wel eens niet aan gehouden hadden. De genoemde mogelijke schendingen waren (met tussen haakjes steeds het absolute aantal dat zich hier volgens de invullers wel eens aan schuldig had gemaakt): te laat terugkeren (15x), terug onder invloed van alcohol (8x), terug onder invloed van drugs (14x) en niet terug (10x). Bij de categorie "anders" werden nog vermeld combinaties van bovengenoemde (14x) en een poging contrabande — drugs — binnen te brengen (1x). Het geven van percentages is hier niet goed mogelijk, omdat alleen gepercenteerd zou mogen worden op het aantal dat u überhaupt ooit met weekendverlof is geweest; door het vrij grote aantal waarvan geen gegevens bekend zijn (dus ook niet "volledig nakomen" of "niet van toepassing") is niet na te gaan hoeveel dit er zijn. Bij de bovengenoemde aantallen moet tevens bedacht worden dat ze sterk vertekend zijn door de uiteenlopende reacties van de verschillende inrichtingen: indien immers het schenden van de afspraken per definitie leidt tot overplaatsing, zal een dergelijke schending met behulp van de vragenlijst niet geconstateerd worden. Uit de incidentenregistraties blijkt dat het niet nakomen van afspraken rond weekendverlof naast bezit van drugs het meest voorkomende incident is. De reactie erop varieert van intrekking van een deel van het volgend verlof (bij te laat terugkeren), via afzonderingsplaatsing (in geval van terugkeer onder invloed) tot overplaatsing.

Het niet terugkeren van weekendverlof hangt, zoals hiervoor al is opgemerkt, soms samen met problemen in de inrichting; gedetineerden trachten zich in die gevallen op deze wijze niet zozeer aan de detentie alswel aan hun medegedetineerden te onttrekken. Dit zou volgens onze informanten vooral gebeuren in geval van (speel)schulden, maar er kunnen ook zaken als het gebrek aan privacy aan ten grondslag liggen. Zoals te verwachten was, komen de meeste problemen voor rond het laatste verlof: men heeft dan geen privileges meer te verliezen en geeft er wellicht zelfs de voorkeur aan het strafresant te zijner tijd nog in een gesloten inrichting of een politiecel uit te zitten.

Dat niet meer gedetineerden gebruikmaken van het weekendverlof om zich aan de detentie te onttrekken, hangt waarschijnlijk samen met de in dit opzicht positieve selectie van de gedetineerden (het zijn voor het grootste deel immers zelfmelders). Zeker is in elk geval dat er in de meeste inrichtingen ook geen reden is om te wachten tot een verlofweekend — men kan vaak zonder enige moeite tijdens de buitenactiviteiten (arbeid, sport) weglopen. Opmerkelijk is in dit verband dat een aantal malen melding werd gemaakt van "tijdelijke onttrekkingen", met het kennelijke doel enige alcohol te nuttigen. Het aantal werkelijke ontvluchtelingen vanuit de gevangenis bedroeg in 4 maanden waar-

8) Weekendverlof wordt eens in de 4 weken verleend, bij een minimale straf van 35 dagen.

over wij de incidentenrapportage raadpleegden in totaal 20, plus twee pogingen. Bedacht moet worden dat het hier gaat om circa 600 plaatsen, die in die periode door naar schatting ruim 2000 gedetineerden werden bezet.

7 Probleemveld: organisatie en middelen

Hoewel het zwaartepunt van dit onderzoek duidelijk ligt bij een inventarisatie van de bevolking en de problemen die deze met zich meebrengt voor de inrichtingen en degenen die daar werken, kan niet voorbijgegaan worden aan een aantal zaken van meer organisatorische aard die volgens de inrichtingen tot problemen aanleiding geven. Daarnaast moeten ook enkele punten aan bod komen die te vatten zijn onder de noemer 'middelen om de taak uit te voeren'. Dat deze twee factoren van belang zijn, kwam geregeld direct en indirect naar voren. Niet alleen werd er in de gesprekken vaak op gewezen dat de problemen met de gedetineerden nog wel hanteerbaar waren, maar die met de organisatie niet. Ook werd zo nu en dan aangegeven dat bijvoorbeeld bepaalde gedragingen van gedetineerden een probleem opleverden, omdat de organisatie, of gebrek aan middelen, het niet mogelijk maakten ze op te lossen.

Hieronder wordt slechts een deel van de zaken behandeld die aan de orde kwamen. De reden hiervoor is dat het te verwachten was dat degenen met wie wij spraken van de gelegenheid gebruik zouden maken om zoveel mogelijk door hen ervaren knelpunten onder de aandacht te brengen van de onderzoekers, teneinde ze op deze wijze nog eens ter kennis te brengen van het departement. Gepoogd is daarom slechts die zaken hier te behandelen die vrij algemeen genoemd werden en/of door eigen waarneming waren vast te stellen.

7.1 Capaciteitsbenutting

Het capaciteitsgebrek bij het gevangeniswezen heeft niet alleen tot gevolg dat er gedetineerden in het zelfmelderscircuit komen voor wie dit oorspronkelijk niet bedoeld was (zie par. 6.1), maar maakt het ook noodzakelijk de beschikbare capaciteit zo goed mogelijk te benutten. Dit heeft gevolgen voor de gedetineerden, die nu soms vrij ver van huis hun detentie moeten ondergaan, maar ook voor de inrichtingen. Het feit dat de capaciteitsnood zich vooral voordoet bij de langergestraften heeft er in tenminste één inrichting toe geleid dat de maximale verblijfsduur werd vergroot; het programma was (en bleef) echter meer afgestemd op een korter verblijf. Ook kan men zich van het gebouw en de ligging van de inrichting afvragen of deze hem wel zo geschikt maken voor langere detentie.

Behalve opvulling van de ruimte met langergestraften wordt ook op andere wijze getracht de capaciteitsnood elders op te vangen, bijvoorbeeld door plaatsing van 'oudere jeugdigen' in volwasseneninrichtingen. Hoewel dit zolang het aantal jeugdigen beperkt blijft, geen erg grote problemen geeft — de ouderen houden de jongeren wel rustig — wordt dit toch als een potentiële bron van spanningen gezien.

In enkele inrichtingen waar vanuit een bepaalde filosofie werd gewerkt met zg. gesloten groepen ¹⁾ betekende de zo volledig mogelijke capaciteitsbenut-

1) De gedetineerden die op een bepaalde dag binnenkomen, blijven gedurende (het eerste deel van) hun detentie in dezelfde groep, al dan niet met vaste begeleiders.

ting een doorbreking van dit systeem; zodra een plaats vrijkomt, wordt deze nu aangevuld met iemand uit een andere groep of een andere (gesloten) inrichting. Dit werd als zeer ongewenst ervaren — men was van mening hierdoor geen voldoende inhoud aan het regiem te kunnen geven.

Een laatste gevolg van de zo volledig mogelijke capaciteitsbenutting is nog dat het vrijwel onmogelijk is geworden een gedetineerde over te plaatsen of af te zonderen. Hiermee ontvalt de inrichtingen niet alleen een sanctiemiddel, maar ook een mogelijkheid om conflicten tussen gedetineerden te voorkomen.

Belangrijker echter dan deze praktische problemen, die — zij het ten koste van de nodige aanpassingen — wel oplosbaar zijn, is dat het streven naar een volledige capaciteitsbenutting in de inrichtingen de nodige onzekerheid over de toekomst heeft veroorzaakt. In dit verband werd door een aantal zegslieden gewezen op plannen om een deel van de voor zelfmelders bestemde capaciteit te gaan gebruiken voor de opname van uit gesloten inrichtingen afkomstige gedetineerden in de laatste maanden van hun detentie. Dit zou uiteindelijk het half-open karakter van de inrichtingen (kunnen gaan) aantasten.

7.2 Personeel

Een veelgehoorde klacht tijdens de introductiegesprekken (in het voorjaar van 1984) was dat de zg. "heroverwegingen"²⁾ tot grote problemen met de gedetineerden zouden leiden, die als gevolg van de (vooral in de weekenden) minimale bezetting een aantal faciliteiten zouden moeten missen. Een jaar later, tijdens de tweede gespreksronde, bleken deze problemen grotendeels achterwege te zijn gebleven. Wel werd geconstateerd dat door de geringere bezetting een aantal regiemsdoelstellingen — bv. een bepaalde mate van persoonlijke begeleiding — in het gedrang kwam. Datzelfde werd in een van de inrichtingen ook opgemerkt over de integratie van de dienstvakken bewaring, arbeid en beveiliging. Vrij algemeen werd geconstateerd dat de beperkte personeelsformatie het onmogelijk maakt om te komen tot de gewenste intensiteit van de begeleiding. Dit heeft dan weer tot gevolg dat allerlei ongewenste situaties kunnen ontstaan (gokken, onderlinge agressie, vernieling, drank- en druggebruik), die wanneer ze in extreme mate optreden de doelstelling "beperking van de door de detentie toegebrachte schade" in gevaar brengen.

Een aantal malen kwam naar voren dat het half-open karakter van het regiem vrij hoge eisen aan de communicatieve vaardigheden van de bewaarders stelt. Meer dan in de inrichtingen met een beperkte gemeenschap en/of normale beveiliging berust immers de regelde gang van zaken op wat in de interactie tussen bewaarder en gedetineerde overgebracht wordt (gesproken werd van een "relationele beveiliging"). Zeker waar sprake is van een op vorming, of in elk geval op persoonlijke bewustwording, gericht regiem — en dat is in feite in alle besproken inrichtingen in meer of mindere mate het geval — kan gesproken worden van een 'negotiated order': de 'orde' komt tot stand door onderhandeling over en niet door afdwingen van strikte naleving van alle (huis)regels. Opgemerkt werd dat in de basisopleiding van de bewaarder aan de hiervoor benodigde communicatieve vaardigheden (te) weinig aandacht wordt besteed; dit geldt overigens alleen degenen wier opleiding geheel door het Centraal Wervings- en Opleidingsinstituut wordt verzorgd; degenen met daarnaast de opleiding MBO-inrichtingswerk zouden hier volgens onze zegslieden minder last van hebben.

2) Onder deze ietwat eufemistische term staat het kabinetsbeleid bekend dat erop gericht is om door middel van op grotere doelmatigheid en efficiëntie gerichte maatregelen omvangrijke bezuinigingen te realiseren. Binnen het gevangeniswezen leidde dit tot een (niet onaanzienlijke) inkrimping van de formaties van de inrichtingen.

7.3 Sanctiemogelijkheden

Over de sanctiemogelijkheden en over de toepassing daarvan werd nogal eens verschillend geoordeeld door directies en executief personeel. De laatsten waren in een aantal inrichtingen van mening dat de directie soms wat te mild was, en niet voldoende achter het personeel stond wanneer dit bijvoorbeeld op grond van groepsongeschiktheid op overplaatsing van een gedetineerde aandrong. Men weet dit soms aan angst voor de beroepscommissie³⁾ soms ook aan onvoldoende inzicht in de gang van zaken in de inrichting. De directies daarentegen vonden overplaatsing naar een gesloten inrichting vaak een zwaar middel, dat alleen in werkelijk ernstige gevallen (agressie tegen het personeel, smokkel drugs) moet worden toegepast, mede omdat er niet altijd plaats beschikbaar is in de gesloten inrichtingen. Er werd echter ook opgemerkt dat groepsongeschiktheid op zich, zonder duidelijke indicatie daarvan, door de beroepscommissie niet als voldoende reden aanvaard zou worden.

In enkele van de inrichtingen werd erop gewezen dat er buiten overplaatsing in feite weinig sanctiemogelijkheden zijn; men heeft niet overal de mogelijkheid om een gedetineerde (gedurende langere tijd) in afzondering te plaatsen. Intrekking van (een deel van) het volgende weekendverlof werd nog wel eens toegepast bij te laat terugkeren van verlof, of bij andere lichte vergrijpen. Hier zouden sommige directies wat meer vrijheid in willen hebben; voor het overige meenden zij dat op zich de dreiging van intrekking van het verlof of overplaatsing (met hetzelfde effect) al een voldoende afschrikkende werking heeft.

7.4 Gebouw

Het ontbreken van voldoende en/of geschikte ruimte om gedetineerden (tijdelijk) af te zonderen is slechts een van de wijzen waarop de gebouwelijke omstandigheden als problematisch ervaren worden. Ook de — al genoemde — noodzaak om gedetineerden op slaapzalen of in chambrettes onder te brengen werd door velen als ongewenst betiteld; zowel in verband met de beheersbaarheid van de inrichting als de doelstelling van beperking van door detentie toegebrachte schade.

Nog niet genoemde aspecten betreffen de brandveiligheid van met name de oudere inrichtingen, waarover men zich vooral zorgen maakte in verband met de geringe bezetting in de nachtdienst, en — in twee inrichtingen — de slechte toestand van de verwarming c.q. de afwezigheid daarvan in de kamers. Dit zou 's winters tot vrij grote spanningen in de groep leiden. Een laatste punt dat problemen oplevert, maar dan vooral bij pogingen om de kwaliteit van gebouwen te verbeteren of de capaciteit uit te breiden, is dat enkele panden op de monumentenlijst staan. Het gevolg is dat door personeel en directies wenselijk geachte voorzieningen niet, of slechts met veel moeite, kunnen worden aangebracht.

3) Een gedetineerde die wordt overgeplaatst naar een andere inrichting, kan tegen deze beslissing in beroep gaan bij een landelijke beroepscommissie van de sectie gevangeniswezen van de Centrale Raad van Advies voor het Gevangeniswezen, de Psychopatenzorg en de Reclassering. (Zie: P. van Rattingen, *Recht en Gevangenschap*, Deventer 1983, Van Loghum Slaterus, pp. 49-51, 81-83.)

8 Discussie

In de voorgaande hoofdstukken is een schets gegeven van de in het onderzoek betrokken inrichtingen, hun bevolking en hun problemen. De wijze van behandelen, in afzonderlijke hoofdstukken en paragrafen, met slechts hier en daar een verwijzing naar een samengaan van bepaalde verschijnselen, heeft wellicht een erg fragmentarisch beeld doen ontstaan. In dit hoofdstuk zal daarom aan de hand van een aantal grote lijnen de samenhang tussen de gepresenteerde kenmerken en problemen aan de orde komen. Hierbij zal ook ingegaan worden op enkele recente ontwikkelingen rond en in het gevangeniswezen, en in het bijzonder het zelfmelderscircuit.

8.1 De bevolking

Het meest in het oog springende kenmerk van de bevolking van de hier beschouwde inrichtingen is dat deze in een aantal opzichten niet veel afwijkt van die in de (gesloten) inrichtingen voor langgestraften¹⁾, en eigenlijk nauwelijks of maar ten dele overeenkomt met het beeld dat men zich voor de geest haalt bij de categorie voor wie in elk geval de meldingsinrichtingen bedoeld waren. Sterker nog, het lijkt erop dat sommige "carrièrecriminelen" op grond van vrij willekeurige factoren nu eens in de gesloten inrichtingen terechtkomen en dan weer in die met een half-open regiem. Dit hangt dan vooral af van het delict waarvoor men vervolgd is (bv. rijden onder invloed of een ander misdrijf waarvoor geen preventieve hechtenis mogelijk is), en toevallige omstandigheden als de plaatsruimte in de HvB's. Het strafrechtelijk verleden van sommigen wijst duidelijk in deze richting: aantallen en typen eerder gepleegde delicten en het ook in de typische meldingsinrichtingen voorkomende van gedetineerden die preventieve hechtenis hebben ondergaan in verband met het delict waarvoor ze nu gedetineerd zaten. Dit beeld wordt bevestigd door de ervaringen waarvan men in de gesprekken verslag deed; sommige bewaarders die eerder werkzaam waren geweest in gesloten inrichtingen, ontmoeten zo nu en dan "oude kennissen".

Toch zijn er natuurlijk ook wel belangrijke verschillen in de samenstelling van de bevolking tussen de beide typen inrichtingen en die liggen vooral in de extremen. Zo vinden we, maar dan vrijwel uitsluitend in de typische meldingsinrichtingen, ook nog wel de voor het eerst, voor een relatief licht delict, tot een korte onvoorwaardelijke vrijheidsstraf veroordeelde (soms zelfs first-offender) zonder veel bijkomende problematiek als alcoholisme of drugverslaving, in feite de categorie voor wie dit type inrichtingen oorspronkelijk bedoeld was. Anderzijds 'missen' we daar vrijwel geheel de buitenlanders en de categorie zeer zware, (vlucht)gevaarlijke gedetineerden, die uiteraard wel aangetroffen worden in de zwaarbewaakte inrichtingen voor langgestraften. Voor-

1) Zie het reeds genoemde inventarisatie-onderzoek van A. Rook uit 1982. Blijft natuurlijk dat mag worden aangenomen dat de gemiddelde in een gesloten inrichting verblijvende langgestrafte een wat "zwaarder" geval is.

zover we in de hier besproken inrichtingen langgestraften aantreffen (zelfmelders in Bankenbosch, uit gesloten inrichtingen geselecteerden in Zeeland en Doetinchem), gaat het niet persé om gedetineerden met wie helemaal niets te beginnen is. Dat laatste geldt wel voor de (afkickende) drugverslaafden, die onafhankelijk van strafduur en strafrechtelijk verleden als een aparte categorie gezien kunnen worden, samen met de lichamelijk of geestelijk minder validen.

De bevolking kan dus opgedeeld worden in drie categorieën. In de eerste plaats de klassieke zelfmelders (kort gestraft, weinig justitiële contacten), die weinig problemen opleveren voor de inrichtingen, maar die zelf wel de nodige problemen hebben met de detentie (privacy, relatie met "thuis"). Zij maken in de meldingsinrichtingen tussen de 2 en de 10% van de bevolking uit ²⁾. De tweede categorie is die van de langer gestrafte zelfmelders en de uit gesloten inrichtingen geselecteerden, die voor een groot deel bestaat uit 'carrièrecriminelen', die door hun ervaring, lange verblijfsduur en — voor een deel — geringe groepsgevoelens de inrichtingen soms voor grote problemen stellen, zonder dat ze werkelijk ongeschikt geacht worden. Tenslotte zijn er de volstrekt groeps- of regiemsongeschikten: de drugverslaafden, de geestelijk gestoorde en de lichamelijk of geestelijk minder validen en de volledig analfabeten.

Minder op de voorgrond tredend, maar toch voldoende vaak gehoord om als een vrij algemeen oordeel over de gedetineerdenpopulatie te beschouwen, is dat deze in vergelijking met 'vroeger' mondiger, zelfbewuster of zelfs egocentrischer is geworden. Nu is het altijd een uiterst discutabele zaak of een vergelijking met het beeld dat men van vroeger heeft ook maar enigszins valide geacht mag worden ³⁾ — de waarnemer zelf kan immers evenzeer veranderd zijn. Opmerkelijk is echter wel dat ook in een in 1978 verschenen rapport over de ontwikkeling van de bewaardersfunctie ⁴⁾ gewezen wordt op de toegenomen bewustwording en meer kritische instelling van de gedetineerden. Nu blijft een feit dat een toetsing met behulp van hard feitenmateriaal niet mogelijk is, omdat dit nu eenmaal niet voorhanden is. Het is dan ook niet geheel onmogelijk dat de zowel door directies als executief personeel gepercipieerde veranderde opstelling van de gedetineerden een artefact is — een product van de eigen geest, wellicht gevoed door de ruime aandacht die de laatste jaren in de media besteed is aan de emancipatie van het individu. Anderzijds moet vastgesteld worden dat er voldoende aanwijzingen zijn dat zich in de vrije maatschappij in de afgelopen twintig jaar aanzienlijke veranderingen hebben voorgedaan in het sociale verkeer, die duiden op een toegenomen individualisering en een daarmee samenhangende groei van het zelfbewustzijn ⁵⁾. Het lijkt aannemelijk dat dit ook binnen de inrichtingen van het gevangeniswezen tot uitdrukking komt. De inrichtingsbevolking mag dan geen getrouwe afspiegeling vormen van de totale (mannelijke) bevolking, het is toch nauwelijks aannemelijk dat de gedetineerden exclusief afkomstig zouden zijn uit een bevolkingsgroep aan wie deze emancipatiegolf geheel voorbij is gegaan.

2) In totaal waren er slechts 11 gedetineerden van de 590 die voldeden aan de volgende kenmerken: veroordeeld voor slechts 1 delict, en wel een licht agressief, een vermogens of een WVV-misdrijf, een straf van niet meer dan 14 dagen, zelfmelder, niet verslaafd aan drugs en niet eerder tot een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf veroordeeld.

3) Als alle generaties die beweerden dat het onderwijs in hun tijd beter was gelijk zouden hebben, moeten de lagere scholen van honderd jaar geleden een peil gehad hebben dat vergelijkbaar is met de universiteiten van nu.

4) Rapport van de kerngroep "ontwikkeling bewaardersfunctie", Januari 1978, DGW.

5) Vergelijk:

— De Swaan, Abraham, *De mens is de mens zorg*, Amsterdam, 1982, Meulenhof (pp. 95-105);
— Brunt, Emma/4Lodewijk Brunt, *Het goede leven*, Amsterdam, 1981, De Arbeiderspers (pp. 141-171).

Overigens spreekt De Swaan over een ontwikkeling van de laatste honderd jaar.

Hoewel de verhouding tussen deze ontwikkeling en die in de richting van een zwaarder soort gedetineerden niet is vast te stellen, en evenmin de relatieve invloed van beide op de beheersbaarheid van de inrichtingen, lijkt het niet onmogelijk dat wat dat laatste betreft de intrede van het 'ik-tijdperk' uiteindelijk van groter belang is dan de aanwas van de zwaardere categorie. Het zich niet meer zonder meer schikken naar de autoriteit van de bewaarder (of groepsleider, voorzover deze daarvan niet zelf afstand doet) kan natuurlijk zowel voortkomen uit gewenning aan de detentiesituatie als uit een autonomer zelfbeeld, maar het feit dat deze ontwikkeling ook gesignaleerd werd in de inrichtingen die al van oudsher gedetineerden opnemen uit de huizen van bewaring, is een indicatie dat de laatste factor een belangrijker rol speelt dan de eerste.

Waar het gaat om de veranderde opstelling van de gedetineerden wordt wel verwezen naar het in de loop van hetzelfde tijdsbestek sterk uitgebreide beklagrecht. Of hier de oorzaak ligt, valt in het kader van dit onderzoek niet na te gaan. Vastgesteld kan slechts worden dat het executieve personeel, en in mindere mate de directies, menen dat de mogelijkheden tot sanctietoepassing — waaronder de niet in de eerste plaats als sanctie bedoelde overplaatsing — hierdoor beknot worden. Eerder echter dan de verbeterde rechtspositie te zien als een oorzaak van de veranderde opstelling van de gedetineerden, zijn wij geneigd er een uitvloeisel in te zien van een ontwikkeling in het denken over de taak van het gevangeniswezen. Deze verschuiving in de detentiedoelstelling van het object-denken (gedetineerden zijn 'dingen' die je opsluit), via het subject-denken (gedetineerden zijn patienten die je behandelt) naar het humane denken (gedetineerden zijn autonome individuen die gedurende enige tijd aan je zorg zijn toevertrouwd)⁶⁾ loopt op zijn beurt weer parallel aan de al genoemde algemeen maatschappelijke emancipatie van het individu. Zo bezien heeft de versterkte formele positie van de gedetineerde hoogstens een katalyserende werking op de verminderde beheersbaarheid van de inrichtingen, een vermindering die voor het overige eerder een gevolg lijkt te zijn van een over de hele linie toegenomen onafhankelijkheid dan van een verandering van de bevolkingssamenstelling in strafrechtelijk opzicht. Het lijkt zinvol om daarmee bij het zoeken naar oplossingen voor de gesignaleerde problemen terdege rekening te houden.

8.2 De inrichting

Een van de kenmerken van alle in dit onderzoek betrokken inrichtingen is de grote mate van gemeenschap. Bij het in het leven roepen van het zelfmelderscircuit was een belangrijk uitgangspunt de gedachte dat dit bevolkt zou worden door een categorie gedetineerden die in staat zou zijn om in een vrij grote mate van zelfstandigheid zijn detentie door te brengen in een gemeenschapsregiem. Het executieve personeel zou hierbij vooral een verzorgende taak kunnen hebben.

Voor de van oorsprong op vorming gerichte inrichtingen was een gemeenschapsregiem eveneens uitgangspunt. Toch zijn er op dit punt wel verschillen tussen de inrichtingen. Ze kunnen in feite naar twee facetten onderscheiden worden en daarmee in principe in vier categorieën ondergebracht. Het gaat dan om de mate van gemeenschap — van (dag en nacht) volledig tot (in elk geval 's nachts) de mogelijkheid tot afzondering — en om de benaderingswijze in het programma — groepsgericht versus individugericht. Nu lopen deze facetten door elkaar en kunnen de inrichtingen dus ook inderdaad in vier categorieën worden onderscheiden: groepsgericht regiem en aparte kamers,

6) Vergelijk: Vegter, mr. P.C. "Gevangenisstelsels", in: Justitiële Verkenningen, no. 10, december 1984, WODC/Ministerie van Justitie.

groepsgericht regiem en totale gemeenschap, individueel regiem en totale gemeenschap en tenslotte individueel regiem en aparte kamers. Het belangrijkste punt in beide facetten is echter dat ze de dimensie groeps — individu bevatten en het is dan ook niet verwonderlijk dat in de gesprekken over de problemen die men ondervond, telkens de term "groepsgeschiktheid" viel, zij het telkens met een wat andere betekenis. Gesteld kan worden dat de mate waarin een bepaald kenmerk van een gedetineerde, of diens gedrag, als een zodanig ernstig probleem ervaren wordt dat men hem niet-groeps geschikt acht afhangt van de mate van gemeenschap en de groepsgerichtheid van het programma alsmede de mate waarin dat vastligt. In inrichtingen waar sprake is van een op vorming gericht programma is het zo dat gedrag dat aanleiding is om een gedetineerde als minder groeps geschikt te bestempelen soms aangrijpingspunten voor het programma biedt; naarmate echter het programma strakker is of meer gericht op het als groep deelnemen, zijn de problemen groter. In inrichtingen waar het programma vooral uit arbeid bestaat, wordt onder het niet goed functioneren in de groep vaak verstaan het niet volledig kunnen deelnemen aan de arbeid; dit levert vooral een organisatorisch probleem op. Onafhankelijk hiervan speelt de detentieduur een rol: naarmate deze langer is, wordt de niet (geheel) geschikte gedetineerde eerder als een probleem ervaren.

Ten aanzien van de kortgestraften (< 4 weken) ligt naar het zich laat aanzien de tolerantiedrempel van de inrichtingen vrij hoog: in feite vormen daar alleen de zwaargestoorden en -verslaafden een onoverkomelijk probleem. Andere minder geschikte gedetineerden (zoals drug- of alcoholverslaafden die geen ernstige ontwenningsverschijnselen vertonen, analfabeten en geestelijk of lichamelijk minder validen) leggen wel een (zware) claim op de inrichtingen en de medegedetineerden, maar omdat ze slechts kort verblijven zijn de problemen te overzien.

Al heel anders is de situatie met de langer verblijvende gedetineerden. Voor hen geldt dat probleemgedrag dat bij kortgestraften nog wel te hanteren of te verduren is, hen eerder het predikaat niet groeps geschikt doet verkrijgen. Dit geldt met name in de inrichtingen waar het programma sterk groepsgeoriënteerd is, en in mindere mate waar het vooral bestaat uit (individuele) deelname aan de arbeid. Hier speelt overigens de gebouwelijke situatie een belangrijker rol dan in het geval van de kortgestraften: wanneer er sprake is van slaapzalen of chambrettes levert de langdurige aanwezigheid van minder groepsgerichte gedetineerden meer organisatorische problemen en spanningen met de medegedetineerden op dan wanneer er sprake is van afzonderlijke kamers.

Werkelijk lang (> 6 maanden) in een inrichting verblijvende gedetineerden leveren alleen al vanwege dat feit problemen op — ze weten precies tot hoever ze kunnen gaan en de volledige gemeenschap en de accommodatie geven veel mogelijkheden tot subcultuurvorming. Is er daarnaast nog sprake van bijkomende problematiek zoals lichamelijke of geestelijke invaliditeit, dan wordt de detentie zowel voor de gedetineerde(n) als de inrichting vaak een zware opgave. Hierbij doet het er weinig meer toe of het programma op vorming of op arbeid is gericht; wel is de gebouwelijke situatie op dezelfde wijze als hierboven vermeld van belang.

Zou men de inrichtingen naar probleemgevoeligheid willen rangschikken, dan zou het ene uiteinde gevormd worden door een inrichting voor kortgestraften met een redelijke mate van privacy en een flexibel programma (met enige vrijwilligheid in de deelname). Op het andere uiteinde zou zich een inrichting bevinden met een groot aantal lang verblijvende gedetineerden, weinig of geen privacy en een strak, op groepsdeelname afgestemd vormings- of arbeidsprogramma. Hoewel deze extremen in werkelijkheid niet echt aangetroffen worden, is het toch niet moeilijk om er zich concrete inrichtingen bij voor te stellen, en evenmin om de andere inrichtingen op een dergelijke schaal onder te brengen.

Het zou overigens volstrekt ten onrechte zijn om te menen dat men door bepaalde probleemveroorzakende factoren weg te nemen ook omvang en ernst

van de door directies en personeel ervaren problemen ingrijpend zou kunnen reduceren. Uit de gesprekken kregen wij duidelijk de indruk dat elk probleem wordt gerelateerd aan het in de inrichting als ernstigst ervaren; wordt dat opgelost dan wordt een ander het ernstigst. Het is dan ook zeker niet onze bedoeling om te suggereren dat het werk in de ene inrichting minder belastend zou zijn dan in de andere; feit is slechts dat men in elke inrichting met een verschillende problematiek te maken heeft. Hoogstens kan gesteld worden dat het inrichten van speciale afdelingen voor zwaarverslaafden, en voldoende mogelijkheden om op lichamelijke of psychische gronden niet geschikt geachte gedetineerden over te plaatsen, over de hele linie als een verlichting van de problemen ervaren zouden worden.

8.3 Selectie

Hierbij kan aangesloten worden met wat in de gesprekken werd opgemerkt over de wenselijkheid van selectie. In principe was men in (vrijwel) alle inrichtingen van mening dat voorafgaand aan de detentie een ruwe selectie zou dienen plaats te vinden om de volstrekt niet-groepsgechikten er uit te halen. Aan een landelijke inkomsten inrichting (met selectiefunctie) voor de langergestraften ⁷⁾ bestaat echter weinig tot geen behoefte, zolang maar de mogelijkheid van interne differentiatie c.q. overplaatsing ingeval van gebleken ongeschiktheid bestaat (eventueel naar een andere inrichting met een half-open regiem, zoals tussen Vught en Zeeland wel gebeurt). Hierbij tekende men wel aan dat dit moeilijk te realiseren leek als gevolg van het streven naar volledige capaciteitsbenutting.

Een enkele maal werd geopperd dat het Penitentiaire Selectie Centrum een uitgebreidere rol zou kunnen spelen bij de selectie. Nu vindt de toewijzing van zelfmelders daar slechts plaats aan de hand van de geplande verblijfsduur, de leeftijd en het geslacht — en zo mogelijk regio. Gesuggereerd werd hier naast zware verslaving of geestelijke stoornissen ook het detentieverleden bij te betrekken, en dan met name de vraag of betrokkene tijdens een eerdere detentie "mislukt" of ongeschikt gebleken was. Bij het onderwerp "selectie" moet ook vermeld worden dat in Doetinchem alleen maar, en in Zeeland voor het grootste deel, gedetineerden verblijven die uit een gesloten setting afkomstig zijn, en ten aanzien van wie reeds een selectie heeft plaatsgevonden. Ook in Bankbosch worden sinds enige tijd meer van deze gedetineerden (meestal langgestraften met een strafrestant tot circa 6 maanden) opgenomen. In Sevenum, Grave en Hoorn zag men — mits er sprake zou zijn van goede selectie en uitzicht op uiteindelijke plaatsing in een open inrichting — hier eveneens mogelijkheden toe, zij het niet van harte en met veel twijfels.

Duidelijk is wel dat de scheidslijn tussen het gesloten en het zelfmelderscircuit in feite een fictieve is — er vindt in vrij veel gevallen, zowel tijdens een detentie als gedurende een criminele carrière, een overstap van een gesloten naar een half-open regiem plaats. In zoverre dit voor de inrichtingen een probleem vormt, wordt dit vooral toegeschreven aan een gebrekkige, of afwezige, selectie. In dit verband is het wellicht toch zinvol de mogelijkheden te onderzoeken van een landelijk inkomsten-HvB voor langer gestrafte zelfmelders (afhankelijk van de duur die men voor selectie minimaal nodig denkt te hebben, vanaf 4 à 6 weken) met een wat beperkter gemeenschap en verschillende intensiteiten van het programma. Hier zou dan in nauw overleg met de inrichtingen met een half-open regiem (die dan, op een enkele uitzondering voor de kortgestraften na, geen meldingsinrichting meer zouden zijn) de selectie kun-

7) Voor de kortgestraften (<4 weken) is het idee van een dergelijke externe selectie al helemaal geen reële optie — enerzijds zou tegen de tijd dat de selectie heeft plaatsgevonden waarschijnlijk hun straf al geëxpireerd zijn, anderzijds valt — als gezegd — met hun probleemgedrag wel te leven.

nen plaatsvinden op grond van de mate van groepsgeschiktheid die voor een bepaalde combinatie van gebouwelijke en regimaire omstandigheden nodig is. Voordeel van een dergelijke opzet zou tevens zijn dat overplaatsing ingeval van gebleken ongeschiktheid niet meer de vorm hoeft te hebben van een sanctie, maar zou kunnen geschieden in de vorm van aanbieding ter hernieuwde selectie.

Bijlage 1

Samenstelling Begeleidingscommissie

Voorzitter : dr. M.J.M. Brand-Koolen,
raadadviseur WODC.

Secretaris: M. Brouwers,
medewerkster WODC.

Leden : S. Couperus,
inspecteur Directie Gevangeniswezen;

drs. L.H. Erkelens,
medewerker Directie Gevangeniswezen;

mr. G.J.J. Groeneveld,
adjunct-directeur bejegeningzaken "Groot Bankenbosch";

drs. A. Rook,
medewerker Directie Gevangeniswezen;

drs. W.C.M. Theunissen,
functiebegeleider "Ter Peel";

drs. J.L.M. Verhagen,
projectleider Directie Gevangeniswezen.

Lijst van reeds verschenen rapporten in de reeks ONDERZOEK EN BELEID van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum

Uitgave: Staatsuitgeverij

1. Behandeling van verslaafden aan heroïne
mr. L.J.M. d'Anjou
2. Strafrechtelijke vervolging en bestraffing van Nederlanders en buitenlanders
drs. C. van der Werff
3. Regiem en recidive
drs. B. van der Linden
4. Proefneming gestructureerde voorlichtingsrapportage-reclassering
dr. M.J.M. Brand-Koolen
5. Transactie in handen van de politie - een terreinverkenning
dr. J.J.M. van Dijk
6. Verlenging van de bewaring (art. 64 Sv)
drs. C. van der Werff
7. De organisatie van de vroeghulp
drs. L.C.M. Tigges
8. Criminaliteitsoverlast bij de horeca
drs. P.C. van Duyne
9. Het reclasseringswerk: de tijdbesteding
drs. J.L.P. Spickenheuer
10. Voorlopige hechtenis in de jaren 1972-1975
drs. L.C.M. Tigges
11. Relatie tussen de primaire politie-opleiding en de politiepraktijk
dr. J. Junger-Tas
12. Het reclasseringswerk: houdingen en meningen van de medewerkers
drs. J.L.P. Spickenheuer
13. De WODC-slachtofferenquêtes
dr. J.J.M. van Dijk
14. Projectmatig rechercheren
drs. E.G.M. Nuijten-Edelbroek
15. Preventieve hechtenis van minderjarigen
dr. J. Junger-Tas
16. Eis en vonnis bij rijden onder invloed
dr. C. van der Werff
17. Voorlopige hechtenis: toepassingen, schorsingen en zaken met lange duur
drs. A.C. Berghuis

-
18. Opvattingen over en ervaringen met reclasseringsvroeghulp
drs. L.C.M. Tigges
 19. Amsterdam, 30 april 1980
drs. E.G.M. Nuijten-Edelbroek
 20. De vroeghulp in de praktijk in relatie tot haar doelstellingen
drs. E.G.M. Nuijten-Edelbroek; drs. L.C.M. Tigges
 21. Meningen van de Nederlandse bevolking over alimentatie na echtscheiding
dr. C. van der Werff
 22. Plaatsing op een landelijke afzonderingsafdeling
drs. B. van der Linden
 23. Rechtsgelijkheid en sepotpraktijk
mr. F.W.M. van Straelen; dr. J.J.M. van Dijk
 24. De balie geschetst
drs. A. Klijn
 25. De strafvordering en straftoemeting in gevallen van zware criminaliteit
drs. O.J. Zoomer
 26. Achternamen
drs. M.W. Bol; drs. A. Klijn
 27. Middellanggestraften
drs. B. van der Linden
 28. Terbeschikkinggesteld
drs. J.L. van Emmerik
 29. De Sprang
drs. A.C. Berghuis
 30. Surveillance en voorkoming misdrijven in Hogeveen
drs. E.G.M. Nuijten-Edelbroek
 31. Selectiebeleid middellanggestraften
drs. B. van der Linden
 32. Het functioneren van de vreemdelingendiensten
dr. M.J.M. Brand-Koolen; drs. F.M.E. Zoete
 33. Effecten van voorlichting en controle - experiment motorrijtuigenbelasting
drs. A.C. Berghuis; M.M. Kommer
 34. Bevolking en criminaliteit op de Nederlandse Antillen; bevolkingsonderzoek
drs. J.L.P. Spickenheuer
 35. Minderheid - minder recht?
mr. H.H.M. Beune; mr. A.J.J. Hessels
 36. Criminaliteitsbestrijding op langere termijn
drs. E.G.M. Nuijten-Edelbroek
 37. Criminaliteitsbeheersing in Enschede
drs. J.L.P. Spickenheuer
 38. Het alcohol verkeer project tijdens detentie
mr. R. Bovens
 39. Misbruik van BV's
drs. A.C. Berghuis; G. Paulides
 40. Leden van etnische minderheden in detentie
drs. G. van Immerzeel; drs. A.C. Berghuis

41. Besluitvorming over verloftoekenning in het kader van de AVG
drs. A. Rook; M. Samplimon
42. Jeugd delinquentie: achtergronden en justitiële reactie
dr. J. Junger-Tas
43. Opvattingen over de alimentatieduur - eindrapport
dr. C. van der Werff; drs. C. Cozijn
44. Voetsurveillance en preventievoorlichting in Amsterdam-Osdorp
drs. J.L.P. Spickenheuer
45. Bestrijding van discriminatie naar ras
mr. A.J. van Duijne Strobosch
46. Opvattingen over de maatregel TBR
drs. J.L. van Emmerik
47. Dienstverlening - eindrapport
drs. M.W. Bol; mr. J.J. Overwater
48. Opinies over belastingontduiking en uitkeringsmisbruik, en over maatregelen ter bestrijding daarvan
drs. A.C. Berghuis; M.M. Kommer
49. Mishandeling en Hulpverlening
drs. C.H.D. Steinmetz; H.G. van Andel
50. Het reclasseringswerk: visies van cliënten en maatschappelijk werkers op het hulpverleningsproces
drs. J.L.P. Spickenheuer
51. Goed gemerkt: een nieuwe manier van inbraakpreventie?
dr. A. Roëll; P.J. Linckens
52. Extra politie-inzet en rijden onder invloed
mr. R. Bovens
53. Wijkteampolitie
drs. A. Slothouwer
54. De rechter aan het werk: overbelast of onderbenut?
mr. J.R.A. Verwoerd; mr. P.A.J.Th. van Teeffelen
55. Experimenten opvang drugverslaafde gedetineerden
drs. M.L. Meijboom
56. Politie misdaadbestrijding; de ontwikkeling van het Amerikaanse, Engelse en Nederlandse onderzoek aangaande politie misdaadbestrijding sedert de jaren '60
dr. C. Fijnaut; drs. J.L.P. Spickenheuer; drs. E.G.M. Nuijten-Edelbroek
57. Het toekennen van prioriteiten bij de tenuitvoerlegging van de voorlopige hechtenis
drs. A.C. Berghuis; J.J.A. Essers
58. Gelet op de persoon van de rechter. Een observatie-onderzoek naar het strafrechtelijk beslissen in de raadkamer
dr. P.C. van Duyne; mr. J.R.A. Verwoerd
59. Privacy en persoonsregistraties
drs. C. Cozijn
60. Gezinsvorming door jonge migranten
drs. M.M.J. Aalberts
61. TBR en Recidive
drs. J.L. van Emmerik
62. Effecten van de Wet Ketenaansprakelijkheid op malafiditeit
drs. A.C. Berghuis; dr. P.C. van Duyne; J.J.A. Essers

-
63. Jeugddelinquentie II
dr. J. Junger-Tas; drs. M. Junger; E. Barendse-Hoornweg
 64. De algemene verlofregeling gedetineerden
André Rook; Marianne Sampiemon
 65. Regiem in ontwikkeling
M. Grapendaal; B. van der Linden; A. Rook
 66. Gemeentelijke herindeling en politie-organisatie
drs. E.G.M. Nuijten-Edelbroek
 67. Recidive 1977
dr. C. van der Werff
 68. De transactie in misdrijfzaken
M.M. Kommer; J.J.A. Essers; W.A.F. Damen
 69. Sexueel geweld en anticipatiestrategieën
E.T. van Buuren; M. Wöstmann; M. Junger
 70. De lengte van de wetgevingsprocedure
dr. G.J. Veerman
 71. Vrijheid in gevangenschap
M.M. Kommer; M. Brouwers